

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ:***

***Матеріали VI Всеукраїнської
науково-практичної конференції
студентів, аспірантів і молодих учених***

Вінниця

2017

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

ББК 81.2 Укр – 3я5

П44

Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 6-7 квітня 2017 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. – 306 с.

ISBN 978-966-2337-97-6

У збірнику вміщено наукові публікації учасників VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 6-7 квітня 2017 р.). Матеріали стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики та лінгвостилістики.

Для науковців, викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

Відповідальний редактор:

І. В. Гороф'янюк, кандидат філологічних наук, доцент.

Склад редакційної колегії:

М. М. Торчинський, доктор філологічних наук, професор;

Н. М. Павликівська, доктор філологічних наук, професор;

Л. М. Коваль, доктор філологічних наук, доцент;

Н. І. Кухар, кандидат філологічних наук, доцент;

О. А. Павлушенко, кандидат філологічних наук, доцент;

Т. М. Тищенко, кандидат філологічних наук, доцент;

Н. М. Торчинська, кандидат філологічних наук, доцент;

Рецензенти:

А. О. Колесников, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету;

Г. П. Красівська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол № ... від ...03.2017 р.)*

За зміст публікацій відповідають автори.

© Колектив авторів, 2017

© ТОВ фірма «Планер», 2017

ЗМІСТ

Безуз Кріна НАТАЛІЯ ОСАДЧА-ЯНАТА ЯК ДОСЛІДНИЦЯ НАРОДНИХ НАЗВ РОСЛИН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЗНАЧЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЇЇ ПРАЦЬ.....	8
Бондар Руслана НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН СЕЛА ПОРИК ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	31
Бондаренко Олександр ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОСУХИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII ст.....	37
Бублик Анастасія ПОЗИЦІЯ ГІДНОСТІ ЗА КНИГОЮ АНЖЕЛИ ВЕРЕМІЙ	42
Булавук Ольга СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙМЕНУВАНЬ ПОСЕЛЕНЬ СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗА СЕМАНТИКОЮ ТВІРНОЇ ОСНОВИ	46
Бригида Олександра ЗООМЕТАФОРА В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	51
Бурковецький Станіслав ЯВИЩЕ ТРАНСОНІМІЗАЦІЇ В ОЙКОНІМІЇ ЧЕРКАЩИНИ.....	57
Волосенко Ольга СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРИЗВИСК СМТ ЛІТИН ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	63
Врублевська Тетяна ІСТОРИЧНІ АНТРОПОНОМІНАЦІЇ У ТЕКСТАХ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА.....	70

Гнаткович Уляна ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ <i>ВЕРБА</i> У ДІАЛЕКНОМУ МОВЛЕННІ	76
Горшкова Марія ЗООЛЕКСЕМИ ЯК СКЛАДНИКИ ІНВЕКТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ-КОЛАЖІ Д. КЕШЕЛІ «РОДАКИ».....	80
Господарчук Ярослава СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ ЗАСТЕРЕЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІНИКОМ	86
Дармофал Катерина АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ БАТЬКА У ЩЕДРІВКАХ С. П'ЯТИКОРИ ЛОКАЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	91
Денисюк Олександра ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМЕННИКІВ ІЗ ФІНАЛЮ <i>-ОВЕ</i> В ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ БРАЦЛАВЩИНИ XVI ст.....	94
Джугір Оксана СТАТИЧНЕ ТА ДИНАМІЧНЕ В ГОВІРЦІ С. ПЕРЕЙМА БАЛТСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	99
Довганюк Юлія МОТИВИ ПАТРІОТИЗМУ В ПОЕЗІЯХ ПОЕТА-ПОДОЛЯНИНА ВОЛОДИМИРА ОЛІЙНИКА	104
Загородна Марія КОЛЬОРАТИВИ 'СИНІЙ' І 'БІЛИЙ' У ПОЕЗІЯХ ВІТАЛІЯ МІХАЛЕВСЬКОГО	109
Закутня Анна ДІАЛЕКТИЗМИ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.....	115
Зозуля Катерина СВОЄРІДНІСТЬ ОБРЯДУ ПОКРИВАННЯ НАРЕЧЕНИХ У СЕЛАХ НОВОУШИЧЧИНИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	145

Кабалюк Альона ЛЕКСИЧНІ ДОМІНАНТИ В НОМІНАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ЇЇ СТАВЛЕННЯМ ДО ПРАЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ).....	149
Калюжна Ліліана ПИТОМА РИСА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ДІАЛЕКТИЗМ ЧИ ...?.....	155
Коваль Марина ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ С. НЕТЕЧИНЦІ ВІНЬКОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	160
Колісніченко Валентина ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВА ЛЕКСИКА С. ЖИВОТІВКА ОРАТІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ	163
Комарницький Єлисей ПОДІЛЬСЬКИЙ ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД У СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЯХ	171
Копиця Роман МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ НОМІНАЦІЙ РИС ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	180
Косарева Аліна МІКРОТОПОНІМІКОН СЕЛА ПРАВДІВКА ЯРМОЛИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	186
Крилевська Альона ЗАПОЗИЧЕНІ НАЗВИ ОДИНИЦЬ ВИМІРУ В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	190
Лавренчук Юлія ЛІТЕРАТУРНО-КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ПОДОРОЖІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	197
Луценко Анна СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЗВ ПРОДУКТІВ І СТРАВ ІЗ ТІСТА В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	204

Мазур Анастасія СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ СИМВОЛІСТСЬКОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ Н. ПОЛІЩУК «МЕТАМОР-МОЗИ»)	211
Медведєва Анастасія ІЗ ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ВЕРСІЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕКСТОТЕКИ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ	217
Меланишена Анастасія СИСТЕМА ПОДІЛЬСЬКИХ ПОВІР'ІВ ТА ЗАСТЕРЕЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТВАРИННИМ СВІТОМ, В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ	222
Мельник Оксана АСОЦІАТИВНИЙ ГЕШТАЛТ БАНКОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ	229
Микуцька Олена СЛОВОТВІР ОЙКОНІМІВ ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	235
Мільчановська Ліана ОСОБЛИВОСТІ ГЛИБИННОЇ СУТНОСТІ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ НІНИ ШМУРИКОВОЇ-ГАВРИЛЮК	240
Морозова Ольга ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ <i>НИЖ</i> В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ	244
Музика Вікторія КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ В ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ ГОВІРКИ С. СИВАКІВЦІ ЛИПОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	248
Пастушенко Антоніна ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД НОМІНАЦІЄЮ ОБРЯДОВИХ АТРИБУТІВ ЗЕЛЕНИХ СВЯТ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ С. ДЗЮНЬКІВ ПОГРЕБИЩЕНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)	256
Скриганюк Вікторія НОМІНАЦІЯ НАЗВ ХВОРОБ ОЧЕЙ У ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	263

Сорока Тетяна НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН СЕЛА ВЕЛИКІ КРУШЛИНЦІ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	266
Супріган Вікторія СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ РИС ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАЛЬНО- ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ: МОРФОЛОГІЧНИЙ СЛОВОТВІР.....	273
Ткаченко Анастасія ЗИМОВА КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОДОЛЯН КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ С. ГУБНИК ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	280
Цимбалюк Маргарита СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРИЗВИСК М. ГНІВАНЬ ТИВРІВСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	290
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	299

Кріна Безуз (м. Чернівці)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Ткач Л. О.

**НАТАЛІЯ ОСАДЧА-ЯНАТА ЯК ДОСЛІДНИЦЯ
НАРОДНИХ НАЗВ РОСЛИН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
ЗНАЧЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЇЇ ПРАЦЬ**

У сучасному науковому світі активно розвивають такі галузі, що належать водночас і до природничих, і до гуманітарних наук. На перетині етнології й лінгвістики сформувалася така нова галузь гуманітаристики, як *етнолінгвістика* (*лінгвокраїнознавство*), предметом якої є „поглиблене вивчення кумулятивної (нагромаджувальної) функції мови, її здатності до відображення і збереження у своїх знаках інформації про етнокультурну спадщину народу” [Ажнюк 2004: с. 314].

Дослідження зв'язку мови і культури має тривалу історію: ще на початку ХІХ ст. цю проблему успішно розробляли засновники німецької філології брати Вільгельм і Якоб Грімм, учні-енциклопедисти брати Вільгельм і Александр фон Гумбольдт. В. фон Гумбольдт розвинув учення про «внутрішню форму мови» як про вираження індивідуального світобачення народу. Його молодший брат А. фон Гумбольдт увійшов в історію науки як основоположник її окремої галузі – *географії рослин*. У другій половині ХІХ ст. психокультурологічний напрям мовознавства продовжили російські філологи Ф. Буслаєв, О. Афанасьєв, видатний український мовознавець О. Потебня; у ХХ ст. представники австрійської школи “Wörter und Sachen” довели

важливість культурологічного підходу в лексикології та етимології [Толстой 1995].

Наприкінці ХІХ ст. був уперше застосований і термін *етноботаніка*. Сучасна етноботаніка потребує від дослідника не лише спеціальних знань рослинного світу, а й розуміння місцевих культурних реалій, певної лінгвістичної підготовки.

Назви рослин (для їх позначення в сучасній лінгвістиці використовують терміни *флорономени*, *фітоніми*, *ботанічна номенклатура*) становлять особливу тематичну групу лексичного фонду національної мови, оскільки безпосередньо відображають зв'язок між мовою і культурою народу та його природним довкіллям. Пізнання властивостей рослин спиралося на логічне й образне мислення, створювало емпіричні, корисні знання, розвивало метафоричні та інші механізми номінації. Значний вплив на характер внутрішньої форми назв рослин мала й міфологізована свідомість, народні вірування в тісний зв'язок усього живого.

Назва рослини часто зумовлена формою її листя, стебла, квітів, плоду, кореневища. У національних мовах різних народів можуть уживатися однакові назви, що засвідчують спільне джерело терміна-фітоніма, міжмовні зв'язки та інші явища культурного контактування. Так, напр., рослина, що відома в українській мові під назвою **конюшина** (належить до родини Бобових, що налічує від 245 до 300 видів), у міжнародній ботанічній термінології має родову назву *Trifolium*. З праці Г. Гордієнка „Історія культурних рослин” дізнаємося, що цей термін латинського походження послужив основою для італійської назви *trifoglio*, французької *le*

tréfle, португальської *trevo*, іспанської *el trebol*, румунської *trifoiul*, грецька *to trifilli*, однієї з російських назв «трілістник», однієї з англійських назв *trefoil* [Гордієнко 1970: 93]. З англо-саксонської назви конюшини *claefre* походять такі назви: англійська *clover*, німецькі *Klee* і *Klever*, данська *Kløver*, голландська *de klaver*, норвезька *kløver*, шведська *klövern* та російська «клевер»; польська «конічина», українська «конюшина» та ще й архаїчна, наприклад, в західних областях України «комониця» та «команиця», себто від назви коня теперішньої та давньої «комонь» [Гордієнко 1970: с. 93–94]

У праці Г. Гордієнка згадано і про те, що „листок конюшини є символом Святої Трійці, тому його форму можна побачити на луках вікон готичних церков”, а також, що „листок конюшини шанували ще давні кельтійські друїди, бо для них він був також трійцею землі, неба і води” [Гордієнко 1970: с. 95].

У багатьох слов'янських мовах є по кілька назв цієї рослини, причому, деякі з них не мають позаслов'янських паралелей: укр. [дятлі́на], [дятловина], [дятлу́вник] [дятельник] та ін., п. *dzięcielina*, ч. *jetel*, болг. *детеліна*„”, слн. *dételja* тощо; семантичний зв'язок назви рослини і назви птаха дятла вбачають у спільній ознаці строкатості птаха і рослини (ЕСУМ II: 154).

Як подає Вікіпедія, представники роду конюшини відомі також під місцевими назвами *конячі́на*, *горішо́к*, *горіши́на*, *комана́*, *комані́ця*, *лу́гер*; один з її видів – *конюши́на лу́чна* (*Trifolium pratense*) – має в українській мові чимало місцевих назв — *черво́на конюши́на*, *черво́ний горішо́к*, *іва́сик*, *в'язі́ль*, *дятлови́на*, *троя́н*, *трой-зі́лля*, *кози́не о́ко*, *по́пки*. Проте в

українській мові є й чимало інших назв різних видів конюшини. Уперше вони були зафіксовані в термінологічних словниках, що їх підготував і видав Інститут Української Наукової Мови Всеукраїнської академії наук (діяв у Києві в 1921–1930 рр.). Над словником ботанічної термінології працював колектив під керівництвом Наталії Осадчої-Янати. Назви, що їх вона особисто збирала в експедиціях Україною, подані в монографії „Українські народні назви рослин” (1973 р.).

На Поділлі та суміжних діалектних територіях були записані такі місцеві назви для різних видів конюшини: *Trifolium arvense* L. Котики. (Конюшина польова) – *котики, коточки, огірочки пэпэнаш* (молдав. назв.); *Trifolium rannonicum*. Конюшина угорська. (Конюшина паннонська) – *біла конюшина*; *Trifolium montanum* L. Конюшина гірська – *одкасник, чортополох* [Осадча-Яната 1973: 76]; *Trifolium repens* L. Конюшина біла (Конюшина повзуча) – *клевер білий, горішки, горошок, орішина, орішина біла, білі коснички, кіснички* та ін. [Осадча-Яната 1973: с. 77].

Праці Наталії Осадчої-Янати та Олександра Янати (її чоловіка) були значним внеском українських учених не тільки в розвиток української наукової термінології, а сприяли також розвиткові етноботаніки та етнолінгвістики.

На початку ХХ ст. Олександр Яната і Наталія Осадча-Яната розпочали експедиційно-наукове дослідження українських народних назв рослин та їх застосування в народній медицині. Олександр Алоїзович Яната (1888–1938), український агроном і ботанік чеського походження, дійсний член АН УРСР і НТШ, був випускником Київського політехнічного інституту, працював

агрономом у Криму та Харкові, з 1928 р. у Києві викладав в університеті, був секретарем Українського наукового товариства, одним із засновників «Українського ботанічного журналу», згодом – працював у Харкові на посаді професора сільськогосподарського інституту. Звинувачений у „протягуванні буржуазних теорій” у радянську науку, О. Яната був заарештований, засуджений і загинув у таборах Гулагу. Реабілітований 1964 р.

Ще під час навчання на агрономічному факультеті політехнічного інституту О. Яната створив у 1909 р. студентський гурток природознавців, а в 1913 р. опублікував працю „Значеніе местной номенклатуры при популяризації естествознанія” в журналі, що називався „Школьные экскурсии и школьный музей” (1913, № 5). У часи активної роботи над укладанням словників української наукової термінології, що її провадив Інститут Української Наукової Мови, О. Яната був головою, а Н. Осадча-Яната – секретарем Ботанічної секції Природничого відділу Інституту, де була зосереджена вся праця над українською ботанічною термінологією. Результатом цієї праці стало видання словника, повна назва якого така: Словник ботанічної номенклатури, Матеріяли до української термінології та номенклатури, т. VII, Проект, Українська Академія Наук, Інститут Української Наукової Мови, Державне Видавництво України, Київ, 1928, XXXI + 313 стор. [Осадча-Яната 1973: 9]. Назви, подані в Словнику, записані в 164 місцевостях України [Осадча-Яната 1973: с. 11].

Ім'я Наталії Тихонівни Осадчої-Янати (1891–1982) мало відоме в колі сучасних українських мовознавців, особливо – серед

молоді. Значно краще знають її праці ботаніки, фармакологи, фітотерапевти. І це зрозуміло, адже за професійною освітою Наталія Осадча була біологом. Походила з родини українських інтелігентів, що дотримувалися народницьких поглядів і добре знали життя українського села. Батько – Осадчий Тихін Іванович (1866–1945), родом з Київщини (Звенигородщини), був економістом, письменником, суспільно-політичним діячем, автором багатьох праць про селянські землеволодіння й землекористування. У 1917 р. був членом Центрального Комітету Селянської Спілки й членом Центральної Ради [Енциклопедія ... 1966: с. 1879–1880]; учителював на Чернігівщині; брав участь у роботі кооперативних організацій [УРЕ 1962: с. 388]. Про діяльність Тихона Осадчого згадано і в „Українській радянській енциклопедії”, і в „Енциклопедії українознавства” (що виходила в Парижі). Про Наталію Осадчу згадує одне з цих двох видань – „Енциклопедія українознавства” – як про ботаніка, флориста, дійсного члена НТШ і УВАН. Н. Осадча-Яната обстежила на Україні близько 150 сіл з метою вивчення лікарських рослин та виявлення нових лікарських об’єктів; на основі матеріалів, зібраних під час експедицій, опублікувала серію наукових статей, монографію “Herbs Used in Ukrainian Folk Medicine” [Енциклопедія ... 1966: с. 1879].

Значно більше фактів про її діяльність, а також – про роботу над укладанням словника ботанічних термінів, містять праці самої Наталії Осадчої-Янати – „Лікарські рослини, що їх уживає населення Правобережної України в народній медицині”

(Авгсбург, 1949); „Українські народні назви рослин (зібрав автор на Україні в роках 1927–1939)” (Нью-Йорк, 1973).

Завдяки цим працям можна довідатися про ту велику й систематичну роботу, що її провадили українські вчені, збираючи інформацію про рослини. Дикі лікарські рослини вивчали „в спосіб організації експедиційних досліджень – «праці в полі» («field-work»), розпитуючи населення, як використовує воно рослини для лікування, записували народні назви в тій чи тій місцевості” [Осадча-Яната 1973: с. 7]. Назви, зібрані в 1927–1930 рр. працівниками харківських науково-дослідних інститутів та заготівельних організацій, були доповненням до *Словника ботанічної номенклатури* 1928 р. Н. Осадча-Яната написала і про свою особисту участь у таких експедиціях: „Мені пощастило записати в обслідуваних 158 місцевостях України велику кількість українських назв рослин (а також молдавських-румунських, болгарських і назв маріюпільських греків) до 810 видів рослин. Відомості подали коло 600 селян” [Осадча-Яната 1973: с. 7].

Н. Осадча-Яната наводить число карткового матеріалу (66 тисяч) і докладно називає джерела, з яких співробітники Ботанічної секції виписували назви рослин. Це були: 1) матеріали, що їх збирали від 1910 р. гуртки, комісії, окремі особи та кореспонденти безпосередньо серед місцевого населення; 2) 226 літературних джерел, з яких найбільше використано „*Ботанический словарь*» Анненкова (1878 р.), словники – Грінченка, Уманця та інших, а також праці Верхратського, Роговича, Горницького, Янати, Шестерикова, Серединського, Семенова” [Осадча-Яната 1973: с. 11]; 3) рукопис латинсько-

українського номенклатурного ботанічного словника Стефана Маковецького, в якому містилося 11.553 українських назв рослин – їх С. Маковецький збирав протягом сорока років (1877–1917 рр.) на Поділлі, на Київщині та в Галичині; цей словник Н. Осадча-Яната вважала дуже цінним; 4) праця М. Мельника „Українська номенклатура висших рослин» (Львів, 1922 р., видання Природописно-Лікарської Секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові), що була „першою спробою дати повний науковий словник української ботанічної номенклатури” [Осадча-Яната 1973: с. 11].

Після того, як робота над *Словником* була завершена, Наталія Осадча-Яната продовжувала обстежувати територію України в пошуках нової інформації про лікарські рослини та записувати їх народні назви. У 1929 р. як науковий співробітник відділу диких рослин Українського інституту прикладної ботаніки (Харків) вона виїздила на Шепетівщину – в м. Славуту та околиці [Осадча-Яната 1973: с. 23]; у 1930 р. за пропозицією Шепетівського Округового Земельного Відділу та його агронома Д. Мартинюка відділ диких рослин Українського інституту прикладної ботаніки досліджував лікарську флору та народну медицину в 40 селах Шепетівщини [Осадча-Яната 1973: с. 25–26]. Експедиція 1930 р. обстежила райони: Аннопільський (села: Янушівка, Мал. Правутин, Яблунівка), Славутський (села: Крупець, Хоровиці, Мінківці, Цвітоха, Радошівка, м. Славута), Судилківський (м. Шепетівка), Полонський (села: Майдан Вилка, Майдан Ст. Лабунський, Буртин хутір, Помістовка, Березна, Лабунь, Воробіївка, м. Полонне), Плужненський (с. В. Гнійниця),

Заславський (с. Теліженці), Грицівський (села: Макіївці, Новоселиця Лабунська, М. Шкарівка, в. Мацевичі), Ляхівецький (села: Семенів, Тростянка, м. Ляхівці), Теофіпольський (села: Поляхівка, Гаврилівка), Базалійський (села: Волиця Вонсовича, В. Зозулинці), Антонінський (м. Антоніни), Старокостянтинівський (села: Сахнівці, Калинівка, Самчики, Жеребки, Семеринки), Красилівський (села: Циценівка, Западинці, м. Красилів).

Кілька експедицій виїздило в різні райони Вінницької та Київської областей (за тогочасним районуванням). У 1932 р. обстежили Брацлавський район (села: Сільниця, Жабокрич, Вишківці, Бугаків, Самчинці, Брацлав, Гриненки, Мачуха). У 1936 р. обстежили райони: Лятичівський (села: Маркіївці, Вербка), Літинський (с. Трибухи), Калинівський (с. Гущинці), Хмільниківський (с. Сьомаки), Вінницький (села: Стадниця, Селище), Комсомольський (с. Кутище), Козятинський (с. Журбинці), Уланівський (села: Воронівці, Лозна), Бердичівський (села: Чехи, Райки, м. Бердичів), Троянівський (села: Чорнодуб, Коща), Житомирський (Буки, Тригурря, Дубовець), Коростенський (с. Лісовщина, м. Коростень), Чоповецький (села: Шершні, Чооповичі) [Осадча-Яната 1973: с. 25].

У 1936 р. Український інститут експериментальної медицини та Український інститут експериментальної фармації (Харків) провели такі експедиції у 27 селах з околицями у Київській області (райони Бабанський, Христинівський, Ладизинський, Житомирський, Коростенський, Чоповецький, Троянівський) та

Вінницькій області (райони: Вінницький, Хмільниківський, Літинський, Уланівський, Калинівський, Комсомольський, Ляличівський, Бердичівський та Козятинський). Керівником експедиції був директор Українського інституту експериментальної фармації д-р М. Луганський, ботаніки – Н. Осадча, М. Сихайленко, аспірант Українського інституту експериментальної фармації О. Шварцман, технік Б. Луганський [Осадча-Яната 1973: с. 26].

Кожна експедиція збирала пересічно 2.400 – 3.000 гербарних аркушів, а кількість зібраних видів коливалась від 499 до 749 (у 1938 році).

Список скорочень назв місцевостей (за адміністративним поділом України станом на 1940 р.) [Осадча-Яната 1973: с. 43–46] дає змогу встановити, в яких районах Поділля та суміжних районах Волині, Житомирщини, Київщини, Черкащини, Одещини, а також тієї частини Бессарабії, яка з 12 жовтня 1924 р. до серпня 1940 р. територіально належала до Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки у складі Української РСР, збирався матеріал.

У Кам'янець-Подільській області (утворена 22 вересня 1937 р., з центром у м. Кам'янець-Подільський, з травня 1941 р. – з центром у м. Проскурів; 4 лютого 1954 р. перейменована в Хмельницьку обл. з центром у м. Хмельницький (колишній Проскурів) назви рослин записані в селах і хуторах таких районів: Аннопільський (Ганнопільський, існував у 1921–1931 рр.), Базалійський (нині територія колишнього Базалійського району розділена між Волочиським, Красилівським, Теофіпольським

районами Хмельницької обл.), Грицівський (нині смт. Гриців у складі Шепетівського району), Заславський (Ізяславський), Красилівський, Лятичівський (Летичівський), Ляхівецький (з 1946 р. – Білогірський, у зв'язку з перейменуванням районного центру смт. Ляхівці у Білогір'я; у межах історичної Волинської землі), Плужнівський (ліквідований 1959 р.), Полонський, Славутський, Старокостянтинівський, Судилківський (до 1930 р. з центром у м. Судилки, згодом – Шепетівський з центром у м. Шепетівка).

У Вінницькій області (утворена 27 лютого 1932 р.) записи провадилися в таких районах: Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Калинівський, Козятинський, Комсомольський (з 1923 р. – Махнівський, входив до Хмельницької округи, з 1935 р. село Махнівка перейменували в Комсомольське, в 1962 р. ліквідували район, а в 12 травня 2016 р. селу, що нині в Козятинському районі Вінницької обл., повернута історична назва Махнівка), Ладжинський, Літинський, Немирівський, Уланівський, Хмільниківський, Монастирищенський (у 1937 р. район належав Вінницькій області; нині – у складі Черкаській області, на заході межує з Оратівським та Іллінецьким районами, на півдні — з Гайсинським районом Вінницької області).

У ході експедицій зібране величезне багатство назв рослин, записаних з народних уст. Праці Н. Осадчої-Янати подають їх у систематизованому вигляді. У цьому і полягає наукове значення цих праць для подальшого дослідження фітонімів української мови в різних аспектах – лінгвістичному, лінгвогеографічному, етнолінгвістичному, зіставному.

За матеріалами Н. Осадчої-Янати у складі фітономенів можна простежити такі мовні явища:

1) фонетичну варіативність назви в межах тієї самої групи говорів та суміжних із ними, напр.:

Clematis recta L. Ломиніс прямий. Місцеві назви: *ломиніс* (Житом., Улан., Комсом., Бабан., Вінниц., Троян., Черкас., Богусл., Звениг., Троїц., Савран. рр., с. Смолянка Балт. р.), *ломинус* (Заслав., Славут., Полон., Гриців., Житом., Улан., Комсом., Бабан., Вінниц., Троян., Черкас., Троїц. рр.), *ломиніс* (Дубов., Зіньк. рр.), *ломонос* (Бердич., Бабан. рр.), *ломинос* (Лятич., Бабан. рр.), *крутиніс* (Вінниц.р.), *ломиз* (с. Лісничівка Балт. р.), *нашатир* (Літин., Калин. рр.), *Матері Божої крісло* (Красил. р.), *вовчий табак* (м. Канів) [Осадча-Яната 1973: с. 65].

2) виявити раритетні номінації тієї самої рослини – напр., у наведеному ряді назв **ломиноса прямого** до таких належать: *крутиніс, нашатир, Матері Божої крісло, вовчий табак*;

3) лексичну варіативність у назвах того самого денотата в межах подільських говірок, а також відповідники в інших говірках, напр.:

Majanthemum bifolium (L.), F. W. Schmidt. Веснівка дволиста. Місцеві назви: *сердечник* (Хмільн., Літин., Калин. рр., с. Лабунь Полон. р.), *горілочка* (Славут. р., с. Буртин Полон. р., Троян., Житом. рр.), *горілочки* (Лятич. р.), *маціцник* (м. Красилів, с. Лабунь Полон. р., Красил. р.), *каміниці* (с. Мінківці Славут. р.), *валер'ян* (Старокост. р.). [Осадча-Яната 1973: с. 54].

Polygonatum officinale All. Купина звичайна. (Купина лікарська. Фл. У.). М.н.: *зубник* (Літин., Корсун., Красил. рр.),

вдарник (Теофіп. р.), *кукурудза* (Брацл. р.), *заяча кукурудзка* (Лятич.р.), *ребро* (Черкас. р.), *лісові півники* (Манаст. р.), *натягач* (Троян. р.), *ракові шийки* (с. Гута Межирівська Черкас. р.), *дев'ятижильник* (Звениг.р.), *зілля від задишки* (Хмільн. р.), *межіперсниця* (Чопов.р.), *зілля від падучої* (Манаст. р.), *гладішник* (с. Дубовець Житом. р.), *лізочки* (с. Буки Житом. р.), *Божої Матері ребра* (Славут. р) [Осадча-Яната 1973: с. 54].

4) опорні та варіативні компоненти у назвах тієї самої рослини, напр.:

Sedum maximum (L.) Suter. **Заяча капуста велика**. М.н.: *заяча капуста* (Черкас., Корост., Чопов., Житом., Бердич., Улан., Бабан. рр.), *заяча капустка* (Охтир. р.), *заяче сало* (с. Майдан Ст. Лабунський Полон. р.), *вороняче сало* (Гриців., Красил. рр., села: Западинці, Семеринки Старокост. р., Літин. р.), *заяча картопля* (Звениг. р.), *вороняче масло* (с. Семеринки Старокост. р.), *відьмине або чортове сало* (с. Лабунь Полон. р.), *раник* (Комсом., Манаст., Брацл., Улан., Хмільн., Лятич., Вінниц. рр.), *коров'яче вим'я* (Брацл., Комсом. рр.), *коров'ячі дійки*, *дідове сало* (Балт. р.), *масельник* (Вінниц. р.), *бобик* (с. Жеребки Лятич. р.), *вимник* (Корсун. р.).

Сало вороняче / заяче / відьмине / чортове / дідове (як можна припустити, семантичний зв'язок з предметною реалією мотивований відтінком жовтувато-білого кольору суцвіття на стадії розкритих квіток, що утворюють ніби суцільну опуклу поверхню; подібний зв'язок можна припускати і щодо варіанта *вороняче масло*);

заяча картопля (семантичний зв'язок з предметною реалією мотивований формою пуп'янків – округло-продовгуватою, подібною до форми картоплі); *заяча капуста* (семантичний зв'язок з предметною реалією мотивований кольором суцвіття, коли пуп'янки ще закриті і гладкою поверхнею та кольором подібні до капусти);

коров'яче вим'я, коров'ячі дійки (семантичний зв'язок з предметною реалією мотивований формою характерною формою суцвіття, в якому по кілька пуп'янків округло-продовгуватої форми розташовані на одному стеблі, а кілька стебел творять суцвіття).

Фітономени, зафіксовані в працях Н. Осадчої-Янати, становлять дуже цінний фактичний матеріал для зіставлення з іншими джерелами, у яких розміщено народні назви рослин. За такі джерела можуть послужити, зокрема, словники української мови, інших мов, у яких відображена народна ботанічна лексика. На нашу думку, для української мови – „Словарь російсько-український” М. Уманця і А. Спілки (1893–1898), для румунської та інших мов – словник Захарії Панцу “Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice” (1906) – можуть бути успішно використані для вивчення особливостей внутрішньої форми фітонімів української і румунської мов. Адже в кожному з названих словників подається латинський ботанічний термін, за яким можна ідентифікувати саму рослину, а відтак – і зіставити її назви в різних мовах.

Покажемо це на прикладі відомих рослин.

ЛЬОНОК ЗВИЧАЙНИЙ. *Linaria vulgaris* Mill. Місцеві назви: *льонок* (Славут., Дикан. рр., с. Шелепухи Черкас. р), *лісовий льонок* (Звениг. р.), *дикий льон* (Лятич. р.), *льнянка* (Врадіїв. р.), *чистець* (Бердич., Дубов. рр., с. Будище Черкас. р., с. Бугаків Брацл. р.), *чистик* (Батур. р.), *остудник* (с. Бугаків Брацл. р.), *простудник* (Дубов. р.), *жовте зілля* (Ляхів. р.), *медунка* (Корост. р), *жовті панчішки* (Чопов. р.), *зілля від малярії* (Житом. р.), *матьян* (Уланів. р.), *судці* (с. Вишківці Брацл. р.) [Осадча-Яната 1973: с. 104].

Словник Уманця подає у словниковій статті на рос. *бурка* (*Linaria vulgaris* Mill.) такі українські назви рослини: *зайців льон*, *ленок*; *зозулині черевички*; *косярки*; *дзвоники*, *дзвіночки*; *сокирки*; *остудник*; *чистець*.

У румунській мові, як і в українській, поширені назви з компонентами, що мотиваційно пов'язані з реалією «льон»: *зайців льон* – *buruiană-de-in* (букв. льоновий бур'ян), *inarică* (букв. льоночок), *inișor-de-alior* (букв. молочайний льоночок), *in-sălbatic* (букв. дикий льон). Відмінними від української мови є назви, мотивовані метафоричним зв'язком – подібністю форми квітки до форми котячого ротика: *gura-mâței* (букв. рот kota), а також асоціативним зв'язком з назвою абстрактного поняття: *floarea-jelei* (букв. квітка смутку), *jale* (букв. смуток).

ЧИСТОТІЛ. *Chelidonium majus* L. Місцеві назви: *чистотіл* (Житом., Лятич., Літин., Бабан., Батур., Богусл., Дикан., Охтир., Печен., Слов'ян. рр.), *бородавник* (Балт. р.), *чистяк* (Аноп. р.), *молочне зілля* (Лятич. р.), *жовтець* (Бабан. р.), *живе зілля* (Черкас., Охтир. рр.), *жовто-зілля* (Брацл. р.), *жовте зілля*

(с. Майдан С. Лабунський Полон. р.), *ранник* (Боров., Містк. рр.), *йод* (Куп'ян., Опішн. р. р.), *росторопша* (Дикан. р.), *целідонія* (Дубов. р.), *целідоній* (с. Воробіївка Полон. р.) [Осадча-Яната 1973: с. 66].

У *Словнику Уманця* поданий такий ряд українських народних назв *Chelidonium majus* L., що включає назви, які не зафіксовані в праці Н. Осадчої-Янати: *гладушник*, *глекопар*, *глеккопар*, *ластовине зілля*, *сіре зілля*, *ростопаиш*, *старовина*, *чистець*, *чистик*, *чистотіл*, *чистяк*.

Цікавою в цьому ряду є назва *ластовине зілля*, в якій одним із компонентів є відзоонімний прикметник. Подібна за внутрішньою формою назва є і в румунській мові: *iarba-rândunelei* (букв. *ластівчина трава*).

Подібність внутрішньої форми спостерігаємо в таких назвах *Chelidonium majus* L.: *жовто-зілля* (Брацл. р.), *жовте зілля* (Полон. р.) – *gălbinare* (букв. *жовтячки*); *молочне зілля* (Лятич. р.) – *lăptiugă* (букв. *молочак*), *paparună* (*папаруне*, назва страви, яка готується зі смаженого хліба, змоченого у молоці або в супі і сирі); *бородачник* (Балт. р.) – *iarbă-de-negei*, *iarbă-de-negi* (букв. *трава бородавок*). Не мають відповідників в українській мові щодо внутрішньої форми такі румунські назви: *pleoscăriță* (букв. *та, що плескається*), *oiască* (букв. *овеча*), *sălătea* (букв. *салат*), *buruiană-de-pecingine* (букв. *бур'ян печенігів*), *buruiană-de-tătarcă* (букв. *бур'ян татарки*), *tătărcele* (pl.) (букв. *татарки*), *mac-sălbatic* (букв. *дикий мак*), *măselariță* (букв. *зубиха*), *scânteiță* (букв. *іскра*), *calce-mare* (букв. *великий слід*), *crucea voinicului* (букв. *хрест богатиря*).

КОНВАЛІЯ. *Convallaria majalis* L. Місцеві назви: *ландиш*, *ландуш* – всюди, *ланташ* (с. В. Березна Полон. р.), *ландаш* (Красил. р.), *конвалія* (Троян., Комсом. рр.), *кукурудза* (с. Зозулинці Базал. р.), *качанчики* (Старокост. р., с. В. Вонсовича Базал.р.), *паровишник* (Чопов. р.), *любка* (Боров. р.) [Осадча-Яната 1973: с. 55].

Народні назви цієї рослини в румунській мові мають переважно метафоричні мотиваційні зв'язки з різними предметними реаліями: *lăcrimioare* (букв. *слізюньки*), *cerceluș* (букв. *сережка*), *clopoțele* (букв. *дзвіночки*), *floarea-turcului* (букв. *квітка турка*), *georgițe* (букв. *турчина*), *mărgăritărel* (букв. *перлінка*), *mărgăritari* (букв. *перлини*), *sufletele* (букв. *душеньки*), проте, як можна побачити, жодна цих реалій не становить внутрішньої форми вищенаведених назв конвалії в подільських та суміжних говірках.

ЛАТАТТЯ БІЛЕ. *Nimphaea alba* L. Місцеві назви: *латаття біле* (Комишн., Зіньк., Черкас., Богусл., Миргор. рр., с. Івахни Манаст. р.), *латаття* (с. Антоніни Манаст. р. Куп'ян., Бабан. рр., м. Котовськ), *біле жіноче латаття* (с. Вишківці Брацл. р.), *латач білий* (с. Селище Вінниц. р.), *латаки білі* (Зіньк. р.), *латахи* (Комишн. р.), *латаки жіночі* (Калин. р.), *лататник* (Славут. р.), *момич* (с. Стадниця Вінниц. р., Полон., Ляхів. рр.), *момич білий* (с. Сахнівці Старокост. р., Красил. р., с. Стадниця Вінниц. р.), *момич білий жіночий* (Улан. р., м. Бердичів), *баньки* (м. Котовськ, с. Сільниця Брацл. р.), *баньки білі*, *біленькі квітки* (Лялич. р.), *маківки*, *маківки білі* (м. Бердичів), *сплавник*

(с. Семеринки Старокост. р.), *волові очка* (Анноп. р.), *підбіл* (Балт. р.), *водяний корінь* (с. Сільниця Брацл. р.).

Українські народні назви рослин мотивовані особливостями самої рослини – кольором квітки, місцем зростання (*водяний корінь*), метафоричним зв'язком з формою побутових предметів (*баньки*), частин предметів (*лати, латки*), з назвами інших рослин (*маківки*) тощо.

У румунській мові рослина *Nimphaea alba* L. має назви з інакшою внутрішньою формою: *plamuna-albă*, *plumieră-albă*, *plumâna-albă* (букв. *білі легені*), *plută* (букв. *плім*), хоч одна з них – також має метафоричну мотивованість за подібністю форми і кольору квітки: *tidvă-de-apă* (букв. *водяний череп*). Окрім того, вживається й запозичена назва *nufăr* (походить від слова новогрецької мови *núfaró*).

З-поміж українських народних назв **латаття білого** привертає увагу слово *момич* – воно також не має прозорої внутрішньої форми. Це саме слово виступає і в назвах іншої рослини – *Nuphar luteum* (L), **гличиків жовтих**: *момич жовтий* (Красил., Гриців., Вінниц. рр., села: Сахнівці, Калинівка Старокост. р., м. Бердичів), *момич чоловічий* (Красил, Гриців., Улан. рр., села: Сахнівці, Калинівка Старокост. р.), *момич жіночий*, *маточник* (с. Сахнівці Старокост. р.), *чоловіче латаття* (Брацл. р.), *сплавник* (с. Семеринки Старокост.р.), *пловник* (Корост. р.), *водяний мак* (Житом. р.), *маківки* (м. Бердичів, Полон., Бердич. рр.), *баньки жовті* (Лятич.р.).

Слово *момич* – неясної етимології, проте в різних фонетичних варіантах уживається не тільки в подільських говірках: [óмич]

«латаття, *Nimphaea alba* L.»Ж., [вóмич ВеБ, лóмич ВеНЗн, мóмíч Ж, ВеБ, мóмеч ВеЛ, мóмоч ВеУГ, ўмич ВеБ] «тс.»; неясне; може бути зіставлене з основами [мі́кати] «виривати» і мочі́ти (мóкнути) (ЕСУМ V: 186–187). Фонетичні варіанти форми назви *момич* паспортизовані за працями І. Верхратського („Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів”, 1899; „Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної термінології”, 1908; „Говір батюків”, „Говір про галицьких лемків”, обидві – 1912).

У своїх працях Наталія Осадча-Яната звертала увагу й на іншомовне походження назв рослин. Під час експедиційних досліджень було записано „біля 4.000 назв до 810 видів рослин; траплялися назви з інших мов: молдавські (румунські), болгарські, назви маріюпільських греків, одна татарська, одна чеська; було записано всього 57 іншомовних назв рослин; подавали іноді й російські назви” [Осадча-Яната 1973: с. 122]. І цей напрям досліджень може стати одним із продуктивних у подальшому вивченні українських народних назв рослин – особливо на тих територіях, що їх не обстежували в 1927–1939 рр.

У наш час назви лікарських рослин в українській мові ґрунтовно опрацьовані в багатьох словниках, що виходили друком від кінця 1980-х рр. або ж залишаються в рукописах [Лікарські рослини...1989 та пізніші видання; Смик 1991; Гродзинський 2001; Німчук 2001; Гарбарець 2012]. Чималу увагу ботанічній номенклатурі традиційно приділяли й приділяють діалектологи, лексикологи, дериватологи [Закревська 1971; Шамота 1985; Тилик 2008]. Спеціальними завданнями діалектологів є 1) підготовка атласів української мови

[Сабадош 1999; Гороф'янюк 2012], 2) аналіз діалектних назв рослин у лінгвогеографічному, ономасіологічному аспектах [Омельковець 2006; Скорофатова 2009; Мілісї 2010], 3) з'ясування міжмовних зв'язків, що виявляються у назвах культурних і дикорослих рослин [Карпенко 1958; Грицак 1972; Пішеніна 2010; Вакуленко 2012]. Роль фітонімів у формуванні мовної картини світу досліджують на матеріалі фольклорних текстів [Grigore 2009; Вакуленко 2012], двомовних словників [Яремій 2015].

У такому жанровому й тематичному розмаїтті праць, що присвячені фітонімам, науковій спадщині Наталії Осадчої-Янати належить особливе місце. Її праці були – серед перших, що системно зафіксували корпус народних назв рослин, записаних з уст людей у понад 160 місцевостях України.

Продовжуючи в еміграції свою наукову роботу, Н. Осадча-Яната виявила прикрий факт, що станом на середину ХХ ст. у працях і словниках слов'янських дослідників (болгарських, чеських, словенських, польських) і шведського вченого Olof'a Wallmen'a „автори використовували для українських назв рослин тільки польські та російські словники і лише в одному випадку – український словник Мельника 1922 року. Академічний словник 1928 року не було використано” [Осадча-Яната 1973: с. 7]. Публікуючи свою монографію в Нью-Йорку, дослідниця мала надію, що тим самим приверне увагу світових учених-славістів і до українського мовного матеріалу.

Наталія Осадча-Яната пішла з життя 9 квітня 1982 р. й похована далеко від України. У 35-і роковини цієї дати згадуємо цю віддану своїй батьківщині людину з вдячністю за ту велику її

працю, що не втратила свого значення і для сучасного покоління наукової молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Лінгвокраїнознавство // Українська мова: Енциклопедія / 2-ге вид., випр. і доп. / Б. М. Ажнюк. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 314.

2. Вакуленко В. Грецизми і латинізми на позначення рослин у текстах українського фольклору (на матеріалі українських балад про родинні стосунки) / Василь Вакуленко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Вип. 56, ч. 1. – С. 39–47.

3. Гарбарець Н. М. Словник наукових і народних назв лікарських рослин України: довідник / Н. М. Гарбарець, М. О. Гарбарець. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 80 с. + 32 с. іл. вкл.

4. Гордієнко Г. Історія культурних рослин / Гаврило Гордієнко / Український Технічно-господарський Інститут . – Мюнхен, 1970. – 387 с.

5. Гороф'янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови / І. В. Гороф'янюк : [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2012. – 304 с.

6. Грицак М. А. Українсько-румунські взаємозв'язки в ботанічній номенклатурі говорів району Карпат / М. А. Грицак // Культура та побут населення Українських Карпат. – Ужгород, 1972. – С. 112–115.

7. Гродзинський Д.М. Чотиримовний словник назв рослин (Українсько-російсько-англійсько-латинський) / Д. М. Гродзинський / Ін-т клітинної біології і генетичної інженерії; НАН України. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 312 с.

8. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. 5 / Головн. ред. проф. д-р Володимир Кубійович / Наукове товариство ім. Шевченка, 1966. // Перевидання в Україні / Репринтне відтворення видання 1955 – 1984 років / Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. – Т. 5: Місто – „Перемисьлянинь”. – Львів, 1996. – С. 1605–2000.

9. Закревська Я. В. Шляхи дослідження народних назв рослин // Праці XII республіканської діалектологічної наради. – К., 1971. – С. 318–325.

10. Карпенко Ю. О. Деякі назви культурних рослин у буковинських говірках: До питання про мовні взаємозв'язки / Ю. О. Карпенко // Наукові записки Чернівецького університету: Серія філол. наук. – Чернівці, 1958. – Т. 31, вип. 7. – С. 105–120.

11. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / Відп. ред. А. М. Гродзінський. – К. : Видавництво «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. – 544 с. : іл. [1-е видання – 1989 р.].

12. Німчук В. В. Словник ботанічної номенклатури України М. А. Грицака / В. В. Німчук // Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 15–26.

13. Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі / Р. С. Омельковець. – Луцьк, 2006. – 302 с.

14. Осадча-Яната Н. Українські народні назви рослин (зібрав автор на Україні в роках 1927–1939) / Наталія Осадча-Яната. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1973. – 175 с.

15. Осадча-Яната Н. Т. Лікарські рослини, що їх уживає населення Правобережної України в народній медицині / Н. Т. Осадча-Яната / Українська Вільна Академія Наук. Серія: Медична. – Медичний збірник І. Ч. 2. – Авґсбург, 1949. – 39 с.

16. Пішеніна М. В. Універсальне та національно-специфічне турецької ботанічної номенклатури (ономасіологічний та семасіологічний аспекти) / М. В. Пішеніна // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія «Филология. Социальные коммуникации». Том 23 (62). № 3. – 2010. – С. 43–48.

17. Сабадош І. В. Атлас ботанічної лексики української мови. – Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1999. – 104 с.

18. Скорофатова А. О. Ономасіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнослов'янських говірках / А. О. Скорофатова. – Луганськ, 2009. – 369 с.
19. Словарь російсько-український : В 4 т. / Зібрали і впорядкували М. Уманець та А. Спілка. – Львів : З друкарні Наукового товариства імені Т. Шевченка, 1893–1898.
20. Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв / Г. К. Смик. – К.: Укр. енциклопедія, 1991. – 412 с.
21. Тилик О. Словотвірна структура назв рослин зі значенням подібності / Ольга Тилик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія ; „Лінгвістика”. – 2008. – Вип. 7. – С. 209–212.
22. Толстой Н. И. Язык и культура / Н. И. Толстой // Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М., 1995. – С. 15–26.
23. Українська радянська енциклопедія / Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки; Головн. ред. М. П. Бажан. Т. 10: *Находка–Патріархат*. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1962. – 576 с.
24. Шамота А. М. Назви рослин в українській мові / А. М. Шамота. – К., 1985. – 163 с.
25. Яремій М. Флорономени як об'єкт двомовної лексикографії (на матеріалі „Російсько-українського словаря” М. Уманця і Спілки // *Dialog slavisticitor la inceputul secolului al XXI-lea*. – Anul IV, nr. 1/2015. – С. 179–187.
26. Drazhevsk L. Natalia Ossadcha-Janata (1891–1982) // Електронний ресурс; Режим доступу:] https://sites.ualberta.ca/~spk2/Drazhevsk/ossadcha_janata.htm
27. Grigore Marius-Nicușor. Denumiri de plante în poezii populare românești. *Studiu etnobotanic* / М.-N. Grigore // *Revista de ecologie*, 2009.
28. Milică Ioan. Modele naive și modele savant în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante / I. Milică // *Limba română*. – 2010. – № 11–12 (185–186). – Pag.77–88.

29. Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice / Zach. C. Panțu. – Institutul de Arte Grafice și Editură “MINERVA”, 1906. – 400 pag.

ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

Руслана Бондар (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН СЕЛА ПОРИК ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Неофіційні іменування – це додаткові імена, на основі яких ідентифікується та характеризується особа. До них відносять прізвиська та псевдоніми. Прізвисько як особливий різновид власних найменувань людей, посідає особливе місце в системі мови. Якщо офіційним найменуванням було присвячено багато статей, монографій та розвідок (Ю. Новикової, Л. Кравченка, М. Худаша, П. Чучки та ін.), то неофіційний антропонімикон України досліджено меншою мірою.

Актуальність статті зумовлена тим, що прізвиська широко розповсюджені і функціонують в окремих територіальних, соціальних мікросистемах, тому є цілком обґрунтованим інтерес до їх вивчення, який існує в певних регіонах.

Метою статті є дослідження семантики прізвищ, що побутують у селі Порик Хмільницького району Вінницької області, їх класифікація.

Об'єкт дослідження – прізвиська села Порик Хмільницького району Вінницької області.

Предмет – мотиви надання прізвищ жителям села.

Варто розрізняти два типи неофіційних найменувань. Прізвиська – це «особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, в різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимсь незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні» [Худаш 1969: с. 38].

Псевдонім – це «прибране ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується письменник, журналіст, актор і т. ін. замість власного прізвища» [Словник ... 1977: с. 373].

Н. Павликівська, порівнюючи прізвиська та псевдоніми, виділяє такі спільні ознаки: 1) обое є засобом вторинної номінації особи, 2) їх вживання носить необов'язковий, факультативний характер, 3) наділені інформативно-характеристичним потенціалом, 4) юридично не успадковуються.

Однак вони все ж є різними антропонімічними розрядами, основною відмінністю яких є сфера використання. Псевдонім має особливе призначення (приховати справжнє ім'я носія), а прізвисько особа отримує від свого оточення [Павликівська 2009: с. 38–40].

Важливим у вивченні прізвиць є проблема їх класифікації. У слов'янському мовознавстві немає єдино прийнятої класифікації, оскільки, кожен дослідник розглядає їх з різних аспектів, відповідно формує свою класифікацію. Отже, можемо сказати про відмінність класифікацій, що зумовлено й самим мовним матеріалом, який досліджується.

Так, М. Наливайко виділяє два типи прізвиць – відантропонімні та відапелятивні. Серед тих, що відносять до першого типу, виділяють наступні класи: відіменні, відтопонімні, відпрізвищеві. Натомість Л. Кравченко виокремлює прізвиська відантропонімні та відтопонімні. До перших дослідник зараховує: похідні від особових імен; 3) прізвиська, утворені від прізвищ чи імен відомих осіб, літературних і казкових героїв; 4) прізвиська, утворені від топонімів [Наливайко 2004: с. 172–176].

Багато дослідників виділяють типи прізвиць з огляду на мотиви їх надання – 1) перенесення за зовнішньою подібністю; та соціальним становищем носія; 3) перенесення на основі

а

н

т З огляду на дериваційні особливості М. Наливайко виділяє два типи прізвиць: 1) утворені семантичним способом від імен, прізвищ, прізвиць чи апелятивів; 2) утворені морфологічним способом, за допомогою спеціальних генесіонічних суфіксів [Наливайко 2004: с. 79].

і

ї

[

Н

У селі Порик прізвиська поширені серед осіб різних вікових категорій, але найбільше вони побутують серед людей старшого віку.

Зібравши прізвиська села, можемо розподілити їх на такі групи:

1. За особливістю зовнішнього вигляду особи: *Дзьомба* – у дитячі роки завжди мав замурзаний ніс (задзьобаний); *Ґула* – мав горб на спині; *Каганець* – світився як каганець (червонів); *Баклажан* – має фіолетовий відтінок обличчя; *Качур* – має понурий вигляд, властивий цій тварині; *Боцун* – високий на зріст; *Бегемот* – має велику масу тіла; *Рябий* – чоловік у ластовинні; *Дюймовочка* – жінка маленька на зріст.

2. За темпераментом, особливістю вдачі людини: *Чоткий* – людина, яка прискіпливо ставиться до свого заняття (виготовляє вироби з дерева). *Лідочка* – жінка, що любить «сувати свій ніс» у чужі справи; *Гойдалка* – повільна жінка; *Гедзь* – вредний і набридливий чоловік; *Штурпак* – людина, що має невеликі розумові здібності; *Кусінь* – жадібна людина, що ділила все на шматочки (кусені); *Баран* – вперта особа; *Вчителька* – дівчинка, що любила повчати інших дітей на вулиці; *Котик* – підлеслива людина.

3. За особливістю тварин, що були у господарстві особи: *Шморгун* – прадід мав воли, які шморгали; *Рачок* – прадід мав повільних волів і звертався до них «Гай, мої рачки!»; *Козій* – займався розведенням кіз.

4. За прізвиськом предків: *Коза* – прадід мав прізвисько Козій.

5. За прізвищем, іменем, по батькові чоловіка, предка: *Богунка* – дружина Богуна; *Польчиха* – дружина Полька; *Филимонова* – батько Филимон; *Агишка* – батько Ага; *Броник* – батько на ім'я Броніслав; *Вовк* – батько має прізвище Вовчок; *Бенедик* – по батькові Бенедиктович; *Монастир* – прізвище батька Монастирський.

6. За родом занять, промислом предків, особливістю їх побуту: *Дьогтяр* – дід возив дьоготь; *Молоток* – батько був стоматологом; *Нянька* – прадід завжди няньчився з дітьми; *Ковбаса* – предки займалися виготовленням і продажом ковбаси; *Безмани* – в предків було насаджено багато бузку на подвір'ї (безу).

За особливостями життя сім'ї, родини: *Кукурудзи* – була велика сім'я; *Голоти* – були бідні; *Блохи* – мали багато маленьких дітей і жили в одній хаті; *Боби* – проживали однією великою родиною, завжди трималися одне одного; *Кури* – намагалися видряпуватися разом з усіх сімейних обставин; *Сирота* – бо немав сім'ї.

8. За походженням з різних регіонів України: *Бандера* – чоловік із Західної України; *Сепаратист* – емігрант з Донецька; *Вова зі Львова* – підліток зі Львова, що приїздить на канікули в село.

9. За певною вагою мови предків: *Дзігуні* – хтось із предків говорив не дідуньо, а *дзігуньо*; *Сусаки* – хтось із предків говорив не гусак, а *сусак*.

10. За певним хобі, вчинком людини: *Кадрель* – любив танцювати популярний колись танець тотожний за назвою; *Мачалка* – бабуся, що в дитинстві любила вимачувати залишок юшки хлібом.

З огляду на походження прізвищ наданих особі, можемо класифікувати їх на відатропонімні та відапелятивні прізвиська села Порик (за класифікацією М. Наливайка).

До відантропонімних належать: *Богунка, Польша, Филимонова, Агшика, Броник, Вовк, Бенедик, Монастир, Лідочка, Бандера, Вова зі Львова.*

До відапелятивних зараховуємо більшу частину зафіксованих прізвищ: *Мачалка, Дзигуні, Сусаки, Сепаратист, Дьогтяр, Молоток, Нянька, Ковбаса, Безмани, Кукурудзи, Голоти, Блохи, Боби, Кури, Сироти, Безмани, Рачки, Шморгун, Козій, Дзьомба, Гула, Каганець, Качур, Боцюн, Бегемот, Рябий, Дюймовочка, Чоткий, Лідочка, Гойдалка, Гедзь, Штурпак, Кусінь, Вчителька, Котик.*

З огляду на мотиви надання прізвищ виділяємо:

1) перенесення за зовнішньою подібністю: *Каганець, Качур, Боцюн, Бегемот, Рябий, Гула, Дюймовочка;*

2) перенесення за характером, особливостями поведінки, звичками та соціальним становищем носія: *Мачалка, Нянька, Кукурудзи, Голоти, Блохи, Боби, Кури, Сироти, Дзьомба, Чоткий, Лідочка, Гойдалка, Гедзь, Штурпак, Кусінь, Вчителька, Котик.*

Проаналізувавши прізвиська мешканців села Порик Хмільницького району Вінницької області, можемо зробити висновок про більшу поширеність прізвищ відапелятивного походження, наданих особі за її певною особливістю зовнішнього вигляду, темпераментом або особливістю вдачі з огляду на мотиви їх надання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Л. О. Українська ономастика: антропоніміка : навчальний посібник / Л. О. Кравченко. – К. : Знання, 2014. – 239 с.
2. Наливайко М. Я. Сучасні прізвиська жителів Львівщини / М. Я. Наливайко // Студії з ономастики та етимології. – К., 2004. – 352 с.
3. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття / Н. М. Павликівська. – Вінниця : Глобус-прес, 2009. – 388 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. – Том 8. – К. : Наукова думка, 1977. – 892 с.
5. Худаш М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ / М. Л. Худаш // Мовознавство. – 1969. – № 2. – С. 37–46.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. П. Чучка. – Ужгород. – 1970. – 130 с.

Олександр Бондаренко (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОСУХИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII ст.

Формування лексичного складу української мови, незважаючи на докладне представлення багатьох тематичних груп у колективній монографії «Історія української мови. Лексика і фразеологія», низку дисертаційних досліджень (праці Г. Дидик-Меуш, О. Зелінської, Т. Крехно, Т. Файчук, С. Яценка та ін.), не можна вважати повністю з'ясованим, адже невирішеними залишаються ще багато питань. Однією з тематичних груп, яка

потребує спеціального дослідження, є лексика на позначення надзвичайних ситуацій природного чи соціального походження, засвідчена в писемних пам'ятках української мови XVII–XVIII ст. У нашій статті проаналізуємо особливості номінації та функціонування назв на позначення посухи – стихійного явища природного походження. Прикметно, що фіксацію цього стихійного явища спостерігаємо переважно в пам'ятках літописного жанру, що зумовлено специфікою таких творів – фіксувати найважливіші події.

На позначення довготривалої теплої і спекотної погоди в досліджуваних текстах засвідчено питомий іменник *суша* (ЕСУМ V: 487). Однак, за даними І. І. Срезневського, цей номен не функціював у киеворуський період. У «Матеріалах...» лексикограф фіксує атрибутив *сухьи* зі значенням «сухий, бездощовий» (Срезн. III: 632), у лексемі *суша* він виокремлює тільки значення «земля» (Срезн. III: 634). В аналізованих пам'ятках іменник *суша* «засуха, посуха» зафіксовано один раз: *Въ томъ же року суша и горячость слонца великая была, от которой повисихали води и травы посхли, с которой сухоти робацтво умножилось, и позедавши капуста та бобъ, горохи, конопль повиедали и гречку, з ниви на ниву стадомъ ходили* (ЛС: 149–150).

Більшість контекстів на позначення посухи засвідчують уживання атрибутивно-субстантивної конструкції з праслов'янським прикметником *сухий* (ЕСУМ V: 487). Специфікою таких конструкцій було те, що атрибутивний компонент стояв у постпозиції, виконуючи у сполученні з допоміжним дієсловом *быти* предикативну функцію. Номінативну

функцію виконував іменник – назва пори року. Зрідка спостерігаємо ускладнення конструкції прислівником міри і ступеня дуже, напр.: *А якъ лѣто, так и осень сухая была, же болота повигорѣвали, и води въ нихъ не было* (ЛС: 150); *аѣтѣ [1782]. Лѣто было сухое дуже, сѣвба и трава такъ вугорѣла, яко оу зимѣ ради недостатку зимѣвлѣ хижѣ и стаинѣ подерли, бо снѣгъ оупа^в бы^в пре^д пуцано^м Пилиповы^м на три н^длѣ и еше на самого Георгіа, еже бысть в Ѡмину н^длю, снѣгъ бы^л оупавѣ, же и землю закры^в* (ГЛ: 77–78); *аѣтѣ [1784]. Того року было сухое лѣто, паиѣ оу Марамориши мало было* (ГЛ: 78); *Рокъ и оурожай посере^днїи, лѣто сухое, такъ же слѣдующей зими хижѣ дерли и марзѣ давали, единаковоже много марги и^з голоду издохло* (ГЛ: 79); *тогожде року аѣчд-го лѣто такъ сухое было, же ѡвсы оу многи^х мѣста^х такъ изгорѣли, что никто на них серп не бра^в и де на млаковѣ земли не мож было жати, ле^м мыкали ѡвесѣ и Рѣмо^м (?) кѣсцѣмъ оу добрѣ кѣсници не маи было можно накосити на еде^н вѣз сѣна* (ГЛ: 79); *1811. Зима была погѣдлива, лѣто дуже сухое, сѣна найпаче и вѣвса оуродїлося мало, сого ради слѣдующои зимы (було тїсно)* (ГЛ: 80); *Потом весна була барзо сухая, не хотѣло ся нѣчого родити, але и трави не було* (ЛЛ: 116).

У досліджуваних текстах засвідчено функціювання лексеми *посуха* на позначення сухої, спекотної погоди, напр.: *В тѣмъ же року 1638 весна була барзо сухая, не хотѣлъ дощѣ падати, не хотѣло ся нѣчого родити, а нѣ трава, и що ся було озимини сказало, то у свята зеленїи морозѣ попсовалѣ, а що сѣяно ярини, то за посухою не сходило* (ЛЛ: 119). На думку В. В. Німчука, відомі сучасній українській літературній мові іменники *засуха*,

посуха поширилися у староукраїнський період [Німчук 1992: с. 155], хоч «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» їх не фіксує. П. Беринда номеном *посуха* тлумачить іменник *скварь* (ЛБ: 114).

Розширює номінативний ряд на позначення посухи іменник *горачость*. Додатковими кваліфікаторами посушливої погоди є прикметник *великая* та іменник – фонетичний полонізм *солнце* в генітивній формі, напр.: *Въ томъ же року суша и горачость слонца великая была, от которой повисихали води и травы посхли, с которой сухоти робацтво умножилось, и позедавши капуста та бобъ, горохи, конопль повиедали и гречку, з ниви на ниву стадомъ ходили* (ЛС: 149–150). Є. Тимченко в текстах XV–XVIII ст. фіксує цей номен зі значенням «спека» (Тимч., Матер. I: 185), проте контексти зі словникової статті засвідчують, що уживався він і на позначення хворобливого стану людини, зокрема одного із його симптомів.

Репрезентантами семантики «посуха, засуха» в досліджуваній період були слова й інших частин мови, зокрема дієслова, які в контексті вказували, що з рослин, тварин чи людей зазнало найбільше шкоди. Ці лексеми є дериватами кореня *гор-*, напр.: *прото же лѣтъшнаго року стѣвба погорѣла, оу Дебрецинѣ и поза Тису по дванацять золоты^x нѣмецкы^x едеⁿ кобель жита платили* (ГЛ: 80).

У сучасній українській літературній мові іменник *суша* «суха, засушлива пора; суха, жарка, без дощів погода; засуха» кодифіковано з ремаркою *розм.* (СУМ IX: 873). Лексема *посуха* також функціює в українській мові зі значенням «брак дощу

влітку, що призводить до висихання ґрунту і загибелі рослинності; засуха» (СУМ VII: 391).

Отже, проаналізовані пам'ятки дозволяють зробити висновок, що на позначення посухи в українській мові вживалися питомі лексеми, деривати яких продовжують функціювати і в сучасній українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1992. – 416 с.

ДЖЕРЕЛА

ГЛ – Гукливський літопис (Угроруські літописні записки) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1911. – Т. 106. – Кн. 4. – С. 73–82.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

ЛБ – Лексикон словенороський Памви Беринди / Підг. тексту і вступна стаття В. В. Німчука. – К. : Наук. думка, 1961. – 272 с.

ЛЛ – Львівський літопис // Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження / АН УРСР; Інститут історії. – Вид. друге. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 99–124.

ЛС – Лѣтопись Самовидца по новооткрытымъ спискамъ съ приложеніемъ трехъ малороссійскихъ хроникъ: Хмельницкой, «Краткого Описанія Малороссіи» и «Собранія Историческаго». – К., 1878. – С. 1–207.

Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – СПб., 1895–1912. – Т. I–III.

СУМ – Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Тимч., Матер. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / Німчук В. В. (відп. ред.) та ін. – К.; Нью-Йорк, 2003. – Кн. 1. – 512 с.

Бублик Анастасія (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. пед. н., доц. Горячок І. В.

ПОЗИЦІЯ ГІДНОСТІ ЗА КНИГОЮ АНЖЕЛИ ВЕРЕМІЙ

Позиція гідності, революція Гідності міцно увійшли у наше сьогодення.

Гідність – це сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості [Тлумачний... 1971: с. 65]. Україна є досить молодою державою, але протягом усього періоду її становлення наші пращури, сьогодні ж – ми, є свідками як Неньку розтинають, так звані «брати».

От і хмельницька письменниця Анжела Веремій звернулася до цієї теми, неоголошеної війни на Сході України та АТО: *...Знов летиш у рідний край, журавко, / З серцем, де живе свята любов. / Тут загинеш, веселинко-пташко. / Бачиш – лється у країні кров* (Веремій 2015: 12). Такі слова достукуються до найпотаємніших закутків людської душі та породжують бажання боротися за свою Землю, де ти народився та зріс.

Про події, які відбуваються на сході країни можна дізнатися із вуст журналістів у випуску чергових новин та книг, автори яких побували на передовій, а інші – пропустили інформацію через уяву. Найбільше вражають праці – Сергія Лойка, Євгена Положія, Богдана Жолдака, Василя Шкляра, Марії Матіос, Любови Якимчук, Максима Бутченка та ін. Вагомий внесок у цю «справу честі» зробила і Анжела Веремій, котра своїм прикладом надихає людей до змін, які, у свою чергу, виливаються у гідні вчинки.

Метою статті – є зображення людської гідності крізь поетичне слово Анжели Веремій.

Книга «Позиція гідності» вийшла друком у 2015 році і відразу здобула шалений попит на території Хмельницького краю. Кожна сторінка створює світ, який тебе заворожує, хвилює і заставляє замислитись про твою вагомість на цій планеті: *Літопис України...Це події, споконвічне прагнення волі народу, алчне прагнення влади нікчем... Це червона кров, пролита лицарями за рідний край, це нескінченна боротьба за можливість керувати іншими будь-якою ціною...Герої і нікчеми, творці і герострати... Перед одними людство віками схилитиме голови у пошані, інших проклинатиме і зневажатиме* (Веремій 2015: с. 82). Як підсумок цього болючого, пекучого та тернистого монологу, каже: *Так було завжди, так є і так буде* (Веремій 2015: с. 82). Як неважко, але коли осягнеш ці, істинні слова, дійсно розумієш, так все і є.

Гортаючи сторінки, можна, зронити не одну сльозинку, адже такого щирого та відвертого крику душі не чути було уже давно: *Він тримався за життя. Він тримався за землю, де важко було жити, де справедливості не було, де за правду карали батогами і тюрмами, переслідуючи аж до могили. Він тримався за життя* (Веремій 2015: с. 44).

Важкі, трагічні історії з життя Хмельника описано в книзі, ось що говорить письменниця про рідний край: *Хмельниччина – мальовничий край України, історія якого багата на перемоги і щедра на випробування та кров. Упродовж віків на свободу нашої землі несито зазіхали татари, польська шляхта, турки, фашисти... Але скорити волелюбний народ не вдавалося нікому.*

Виростало нове покоління – лицарі правди і волі, які, як і їхні предки, ніколи не поневолювали інші народи, а лише захищали себе від близьких і далеких сусідів (Веремій 2015: с. 101).

Сергій Муравський, Михайло Рачок, Петро Байдик – це герої, які полягли за цілісність України та безпеку не лише своєї родини, а всієї Батьківщини. Усі хлопці воювали на вогненному сході: *Лишають сили в пору кляту, / А зовсім поруч – «гради», грім (Веремій 2015: с. 14).* Ховаючи хлопців, мовчало все: вітер, небо, світ: *Цим смертям немає виправдання, / І сльозам не змити свіжу кров. / Він солдат, він виконав завдання. / Мамі ж залишив свою любов (Веремій 2015: с. 98).*

Неможливо уявити, той біль, відчай, страх, ненависть до влади, котра довела країну до такого стану, коли мати ховає єдину дитину, або ж коли повідомляють, що її дитина повернеться вантажем – 200... Анжела Веремій кричить про біль утрати усієї України: *АТО – як пекло: там руїна... / У двадцять перший мудрий вік. / І плаче мати-Україна, / І кров стікає із повік... / Сотні могил – криваве море. / Чиясь дитина, батько, муж... / Блукає по Вкраїні горе: / Війна братів, брехня докруз... / Брати осліпли, подуріли: / Зерно й полова – хліб один. / Де ліки взять, щоб ви прозріли? / Як захистити землю, мир? (Веремій 2015: с. 105)..*

А ще скільки чоловіків довіку залишаться каліками, інвалідами... За роки неоголошеної війни значна кількість українських військових наклала на себе руки: *А в куточку лікарні плакала дерев'яна ікона Богородиці. Біля неї тьмяно мигтіло світло. І люди не помічали сліз святої, яка оплакувала українських дітей, які ще не вийшли з дитинства, але стали заручниками*

нерозумних політиків, війни, де щодня гинули діти, ламалися людські долі, відроджувалася нова держава, в якій не змілили люди на любов до своєї землі, яку навіть зі зброєю в руках їм часто не дозволяли захищати (Веремій 2015: с. 55)..

Рідний Хмільник – це місто, про яке знає майже уся Україна. Воно заворожує своїми незрівнянними пейзажами та краєвидами, гостинністю людей та неперевершеними ранками: *У моєму краї – молоді світанки, / Велетні-дерева і жива вода, / Небо особливе, життєдайні ранки, / В сорочках берези, осінь молода. / У Поділля-краї вишиванки-сонця, / Річечка танцює, молиться верба... / Тут краси колиска; з кожного віконця / Гляне в душу квітка чи пісень журба (Веремій 2015: с. 27)..*

Сьогодні наше покоління, остання надія України на щасливе майбутнє, ми ті, хто в силах відродити її. Кожен із нас маленька частинка Батьківщини і всі повинні зробити свій внесок. Ми маємо пишатися на якій славній землі ми народилися, яка славиться багатьма героями минулого та сьогодення.

Тому, потрібно віднайти в кожному із нас ту гідність та честь, яка б допомогла створити державу нового світу та визначити свою позицію на терезах гідності. Анжела Веремій своїм прикладом показала усю душевність, яку вона вклала у кожний рядочок своєї відвертої та щирої розмови із читачем. Письменниця вірить, що «ми зумієм по собі залишити гідний слід в українській історії, а нам у цьому допоможуть: патріотизм, правда і віра».

ЛІТЕРАТУРА

1. Тлумачний словник української мови : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/ghidnistj>

ДЖЕРЕЛА

1. Веремій А. Позиція гідності / Анжела Веремій. – Вінниця ПП Балюк І. Б., 2015. – 120 с.

Ольга Булавук (м. Хмельницький)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Торчинський М. М.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙМЕНУВАНЬ ПОСЕЛЕНЬ СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗА СЕМАНТИКОЮ ТВІРНОЇ ОСНОВИ

Ойконім – це власна назва будь-якого населеного пункту. Об'єктом нашого дослідження є ойконімів Старокостянтинівського району Хмельницької області, яка включає найменування 174 населених пунктів (98 наявних і 76 зниклих).

Окремі номінації поселень нашого краю описували С. Д. Бабишин, К. С. Баценко, Д. Г. Бучко, Ю. Д. Гжимайло, М. Євтушок і В. Мех, А. П. Коваль, М. І. Теодорович, Н. М. Торчинська і М. М. Торчинський, М. Т. Янко. Однак комплексний аналіз ойконімікону Старокостянтинівщини відсутній, що і зумовлює актуальність теми нашої роботи.

В Україні назви поселень, мотивовані онімами, майже завжди мали перевагу над відапелятивними утвореннями [Герета 2004: с. 45]. Аналогічна ситуація засвідчена і в ойконіміконі

Старокостянтинівського району: 130 відонімних похідних (64,7 %), 47 відапелятивних (23,4 %) і 24 віонімно-відапелятивних (11,9 %).

Серед назв населених пунктів, мотивованих власними найменуваннями, переважають відантропонімні (97, або 48,2 %).

Заселення нових земель, розвиток феодалських і капіталістичних відносин, розшарування суспільства сприяли процесу номінації поселень за іменем їхніх засновників або власників. Ця тенденція була поширена на всіх слов'янських територіях [Герета 2004: с. 68], зокрема і на Старокостянтинівщині (17, або 8,5 %: *Ольжин, Пашиківці, Прохорівка*).

В основах ойконімів зберігається і значна кількість найдавніших антропонімів, не зафіксованих в історичних джерелах; це так звані прізвищеві назви, або прізвиська, які в основному мотивували патронімічні, посесивні та асоціативні (пов'язані з іменуванням першого поселенця або засновника роду) номінації (54, або 26,8 %: *Бовкуни, Воронківці, Губин, Косівка*). Такі структури характерні для поселень, які виникли переважно до ХХ ст.

Назви населених пунктів, похідні від прізвищ, – більш пізні утворення, які вказують насамперед на посесивні відношення (26, або 12,9 %: *Довгалюка, Кантівка, Киселі*). Незначну частину становлять меморіальні назви поселень, присвоєні в честь якоїсь людини (*Ленінське, Шевченка*).

Однією з важливих номінаційних ознак у межах ойконімії є місце розташування об'єкта щодо якогось іншого. Зокрема, це стосується процесу трансойконімізації, коли поселення

осмислювалося як важливий об'єкт, що може номінувати нові населені пункти [Герета 2004: с. 76]. Нами засвідчено 17 (8,5 %) найменувань, похідних від власних назв інших населених пунктів, і всі вони мають локативну мотивацію (*Бутівщина, Закузьмин, Хижнянський*).

Аналогічні особливості мають й інші ойконіми, утворені від власних географічних назв, які трапляються епізодично. Зокрема, зафіксовано 6 відмікротопонімних (3 %: *Березівка, Грабина, Липник*), 3 відгідронімні (1,5 %: *Вербородинці, Заслuch, Ікобудь*) і 1 відоронімна (0,5 %: *Верхняки*) номінації.

Малопоширеними (по 3, або 1,5 %) є і назви поселень, утворені від етнонімів (*Караїмівка, Сербинівка, Татарщина*, хоча такі ойконіми можуть мотивувати й особові імена) та номінацій нематеріальних об'єктів – ідеонімів (*Жовтневе, Першомайськ, Першотравневе*).

Ойконіми, мотивовані апелятивами, є кількісно меншими порівняно з відонімними. Апелятиви, здатні виражати суть денотата, закріплювалися за певними типами реалій і викликали в носіїв певної мови однакові уявлення [Герета 2004: с. 90].

Найчастіше матеріалом для відапелятивних номінацій ставали ландшафтно-топографічні терміни (21, або 10,4 %). Лексеми, що лягли в основу таких ойконімів, можна поділити на кілька груп:

- 1) назви на позначення рослинного покриву, зокрема лісу (*Гаї, Залісся*);
- 2) назви на позначення рівнинної місцевості (*Берегелі, Ланок*);
- 3) гідрографічні терміни і пов'язані з ними поняття (*Криниця, Старики*);

4) географічні апелятиви на позначення ґрунтового рельєфу (*Круча, Підгірне*);

5) назви, мотивовані лексемами, пов'язаними з рослинним світом, які є близькими до відфлоролексемних дериватів (*Калинівка, Пеньки*).

Досліджуваний ойконімікон характеризується і наявністю відіменникових номінацій поселень, які не належать до жодної із проаналізованих груп, що зумовлено різноманітною мотивацією назвотворення (7, або 3,5 %: *Веснянка, Вигода, Гончари*).

Назвами поселень можуть виступати різні розряди прикметників: як одиничні (7, або 3,5 %: *Веселе, Новики, Чорна*), так і у поєднанні з іменниками (8, або 4 %: *Вишнопіль, Краснопілка, Новоселиця*) та іншими прикметниками (дієприкметниками) (2, або 1 %: *Велика Погоріла, Вища Погоріла*). Слова прикметникової словозміни в основному забезпечують ойконімам квалітативну семантику.

В основі 2 найменувань поселень (1 %) – поєднання дієслова з іменником (*Мирлюбне, Шукайвода*).

Складні і складені номінації поселень часто походять від поєднання власної і загальної назв.

Нами зафіксовано такі двокомпонентні моделі:

1) «іменник + ад'єктомім» (8, або 4 %), причому в ролі іменника в основному виступає географічний термін (*Воля Бабинська, Лажевський радгосп, Самчинський призавгосп*);

2) «прикметник + ойконім» (7, або 3,5 %: *Малий Вишнопіль, Нижча Погоріла, Чернятин Нижній*);

3) «прикметник + відантропонімна лексема» (4, або 2 %: *Великий Чернятин, Червона Семенівка*);

4) «іменник + відантропонімна лексема» (2, або 1 %: *Волиця-Керекешина, Остропіль*).

Багатокомпонентні конструкції у своїй основі мають комбіновану мотивацію, наприклад: ад'ектонім, географічний термін і еклезіонім, тобто найменування церкви (2, або 1 %: *Остропільський хутір Преображенської церкви*); два географічні терміни, поєднані із прикметником (Міхалевський: або 0,5 %: *Старомійська слобода*).

Отже, за семантикою твірних основ в ойконіміконі Старокостянтинівського району переважають відонімні похідні (насамперед відантропонімні, рідше – відтопонімні). Майже втричі менше відапелятивних (передусім похідних від географічних термінів) і вп'ятеро – віонімно-відапелятивних (переважають моделі «іменник + ад'ектонім» і «прикметник + ойконім»).

Серед простих ойконімів найбільш часто засвідчені локативна, посесивна, патронімічна й асоціативна семантика. Значно менше трапляється квалітативних, сутнісних, емоційно-експресивних, ідеологічних, меморіальних та інших номінацій. Складні і складені найменування поселень переважно мають локативно-квалітативну і локативно-сутнісну мотивацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герета Н. М. Ойконімія Північної Хмельниччини : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. М. Герета. – К., 2004. – 209 с.
2. Старокостянтинів і край у просторі часу. – Хмельницький; Старокостянтинів; Самчики, 1997. – 280 с.

3. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

4. Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / М. М. Торчинський. – К., 1993. – 22 с.

5. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К. : Міленіум, 2010. – 252 с.

Олександра Бригида (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗООМЕТАФОРА В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Дослідження живої діалектної мови є важливим кроком до знань про мову загалом, адже діалекти зберігають архаїчність мовних форм, семантики та відображають послідовні зміни мови.

Дослідження зоометафор є важливою ланкою інформації про давні тотемні вірування українців, про зоосимволіку та культури наших предків. Крізь призму зоометафорики в говірках можна простежити стійкі асоціативні сполучення, що відображають світогляд українців.

Діалектна лексика подолян є ще мало вивченою на сьогодні. Дослідження зоометафор цього регіону є актуальним сьогодні, адже це дозволяє опрацювати та впорядкувати певну частину регіонального лексичного матеріалу, що в подальшому може бути використано у створенні тематичних словників лексики Поділля.

До вивчення діалектних зоометафор зверталися такі дослідники: О. В. Гура, Г. В. Купрікова, А. А Ковтун, В. В. Леснова, В. К. Павел, І. С. Семенюк.

Джерельною базою роботи є власні записи лексики подільських говірок смт Летичева Хмельницької обл., с. Сусловці Летичівського р-ну Хмельницької обл., с. Голенищево Летичівського р-ну Хмельницької обл., здійснені за авторським питальником.

Процес номінації активно сприяє збагаченню лексичної системи будь-якої мови, української зокрема. «Механізм мовної номінації – постійний внутрішньомовний процес реагування на появу нових реалій дійсності – працює на активний розвиток лексики як сукупності самодостатніх мовних одиниць, що позначають об'єкти довкілля» [Семенюк 2012: с. 194]. Звертаючись до цієї проблеми, В. К. Павел зазначає, що явище номінації нерозривно пов'язане із практичною діяльністю людини. У процесі пізнання людиною дійсності з'являються номінативні одиниці. Вони є однією з головних умов спілкування людей. Явище номінації обумовлено комунікацією [Павел 1983: с. 17].

Назви живої природи викликають у дослідників чималу зацікавленість, оскільки більшість таких новоутворень давні за походженням, у них яскраво простежується зв'язок слова з життям народу, його історією та культурою, проглядаються факти спадковості мови, контакти з іншими говірками, народами.

Дикі тварини є однією із найчисельніших у вторинній говірковій номінації. Це дозволяє яскраво проілюструвати процес зоометафоризації.

Зібрані назви скласифіковано за стрижневим словом (власне зооніми – дикі тварини: *білка, вовк, заєць, лисиця, вепр*; та ін.). Прикметно, що не всі назви тварин володіють метафоричним потенціалом і вживаються в говірках як зоометафори.

Спостереження над семантикою, мотивацією, способами та принципами вторинної номінації зоонімів дозволило розвіяти окремі усталені «міфи» щодо вживання зоометафор. Так, у мові подолян у негативному контексті функціонує зоонім *білочка*, що позначає хворобу білу гарячку. Припускаємо, що зоонім *білочка* не має нічого спільного із твариною білка. Адже назва хвороби складається із 2-х слів: *біла гарячка*, що вимовляється складно. Тому в процесі мовлення на певному етапі було відкинене слово *гарячка*. Підтвердженням цього є те, що нам вдалося зафіксувати в говірці смт Летичева номінацію *біла* на позначення цієї ж хвороби. Наступним етапом було одночасне додавання суфіксальної морфем *-очк(а)*, що утворило слово *білочка* за аналогією до слів *сопілочка, горілочка*.

Функціонує ще один варіант метафоризації зооніма *білка*: як *білка в колесі* ‘бути постійно в клопотах’. Мотиваційна модель асоціативного зв’язку будується на активності дії суб’єкта: *білка, яка бігає у колесі* → *людина, що постійно працює*.

В. В. Жайворонок наводить такі відомості про вепра: «Дикий кабан; здавна у народі шанувався, залишком чого є звичай колоти свиню чи кабана на Різдво, або й мати свинячі ковбаси та кишки як жертovní» [Жайворонок 2006: с. 72]. На сучасному етапі зоонім *вепр* зазнає трансформацій. У говірці с. Голенищево Летичівського р-ну Хмельницької обл. були зафіксовані вторинні лексичні

значення лексеми *вепр*: 1. ‘військовий автомобіль’, 2. ‘незграбний чоловік’. На рівні асоціацій можна виділити стрижневі риси, за якими відбувається перенесення значення в обох прикладах – кремезність, сила, не компактність, з чим пов’язана незграбність: *на ве^с’іл’і ў¹ Саи¹’і л’іс¹ник тої / шо сп’і’ваў буў // йак пере¹лазиў¹ через¹ лаўку / то йак вепр л’із / ўс’о поски¹дав і чут’¹ скатерку не зач’і¹пиў // ‘б’ідна та йо¹го ‘ж’інка / це ‘мала там шо по¹зоритис’ з ним //* (Записано в с. Голенищево Летичівського р-ну Хмельницької обл від Драчук М. О., 1948 р. н.).

Ставлення до вовка в народних віруваннях українців є досить суперечливим. Л. Мусіхіна зазначає, що «за народними легендами, вовка створив чорт, для того, щоб люди краще пильнували своєї худоби». Водночас покровителем вовка є Св. Юрій, що є нашаруванням християнський вірувань [Мусіхіна 2013: 36].

У досліджуваних говірках ми зафіксували такі мовні одиниці із стрижневим словом *вовк* / *вовчок*: 1) *вовчок* ‘м’ясорубка’: *то ж мн’асо¹рубка/ / така¹го йак ў¹ мене он¹до // то то воў¹чок так ‘кажут / то в ун’івер¹маз’і ку¹пили були йак то ў¹ Л’а¹тич’іў ше прийі¹жали ко¹лис’ там до вас //* (Записано у с. Голенищево Летичівського р-ну Хмельницької обл. від Драчук М. О. 1948 р. н.); 2) *вовчок* ‘жук, що нищить урожаї моркви’: *о¹то ви¹т’агуєш та¹ко бур’а¹ки чи ‘моркву / то ‘т’іки ‘гичка ў¹ руках оста¹йец’а // так по¹йіло шос’ // ‘думала була/ шо то ‘миш’і йа¹к’іс’ чи гризу¹ни / а по¹том найш¹ла та¹ку ‘норку і ту¹ди ‘напхано ба¹гато та¹ко ‘з’іжаного ўс’ого ‘ц’ого шо з ‘моркви / з бур’а¹ка // а по¹том ‘бачу / то цей воў¹чок та¹ке си¹дит / то йа йо¹го зло¹вила //* (Записано в смт Летичів Хмельницької обл. від Бригида Г. М. 1946 р. н.); 3) у

фр. *про вовка промовка* ‘згадати когось’; 4) *вовчий погляд* ‘лютий погляд’; 5) *вовчкуватий* ‘про людину, яка мало говорить’: *‘баба то ха’роша була ‘добра // а д’ід ску’пи’ї дуже / і воўчку’ватий та’киї // не го’воре / так шоб / йак з у’нуками // там шос’ та’ко ‘скаже і ўс’о // н’їчо не пи’тайе н’їколи // то ‘баба сва’рилас’ по’том на ‘н’ого / шо воўчку’ватий та’киї / йак то з ‘л’їсу ‘дикиї //* (Записано у с. Сусловці Летичівського р-ну Хмельницької обл від Горбатюк А. А. 1966 р.н.); 6) у фр. *вовка ноги кормлять* ‘про працелюбну людину’.

Заєць є традиційним символом боягузтва. Із таким образом боягуза пов’язана словосполука *трястись як заєць*, що означає боятися. Метафоризація мотивується абстрактною оцінкою якостей зайця, що переносяться на риси людини.

За зовнішнім виглядом частини тіла, а саме губ, відбулось перенесення зовнішніх ознак тварини на зовнішні ознаки людини: *заяча губа* ‘хвороба, вроджений дефект, утворений незрослими у внутрішньоутробному періоді тканинами носової порожнини і верхньої щелепи і виявляється ущелиною губи’ [Електронний ...], що візуально нагадує верхню губу зайця.

Активно функціонує у говірках Поділля лексема *зайчик*, що вживається на позначення віддзеркаленого сонячного променя. Мотивацію не вдалось встановити.

Із лисом традиційно в народній уяві пов’язують хитрість, підступність та нечесність. У говірках Хмельницької області зоометафори із стрижневим словом *лисиця / лис* мотивуються шляхом перенесення 1) способу поведінки тварини на якості людини (*хитра лисиця – хитра людина*): *лисиця* (варіант – *леса*)

‘хитра жінка’; *лис* ‘хитрий чоловік’; 2) зовнішньою схожістю (найчастіше рудим кольором): *лисички* ‘різновид грибів’: *ли¹сички / це гри¹би та¹к¹і / ри¹жен¹к¹і // бу¹вайе зби¹райемо / ¹т¹іл¹ки йїх ¹мало ¹дуже рос¹те ў нас //* (Записано у смт Летичів Хмельницької обл. від Ступіної О. В. 1997 р. н.).

Отже, явище вторинної номінації репрезентує здатність однієї назви переходити на інший предмет (вмотивовано чи невмотивовано). Прикметно, що не всі назви тварин можуть зазнавати вторинної метафоризації. Це пов’язано із територією проживання певного виду, давніми віруваннями народу в певні властивості цих тварин. Найбільше вторинних метафор було зібрано із словами *лисиця, вовк та ведр*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний медичний довідник : [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://mdovidka.com/zajacha-guba.html>
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців / Л. Мусіхіна. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 192 с.
4. Павел В. К. Лексическая номинация. На материале молдавских народных говоров / В. К. Павел. – Кишинёв : Штиинца, 1983. – 198 с.
5. Семенюк І. С. Вторинна номінація як структурний і функціональний елемент мови у сучасній газетній публіцистиці / І. С. Семенюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2012. – Вип. 64. – С. 194–197.

Станіслав Бурковецький (Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гонца І. С.

ЯВИЩЕ ТРАНСОНІМІЗАЦІЇ В ОЙКОНІМІЇ ЧЕРКАЩИНИ

Назви поселень (ойконіми) людина, як правило, номінувала за чотирма принципами: антропологічним (визначає відношення поселення до людини), просторовим (окреслює поселення щодо інших географічних об'єктів на певній території), внутрішнім (визначає притаманні поселенню риси як його властивість), ідеологічним (населеному пункту приписуються певні цінності, що характеризують ідеологію відповідного суспільства) [Лучик 2007: с. 193–194]. Особливу увагу привертає просторовий принцип, тобто принцип номінації поселення через відображення в його назві зв'язку з назвами інших сусідніх (дуже рідко – віддалених) географічних об'єктів. Процес перенесення назви (але не семантики) одного об'єкта на інший, суміжний, в ономастиці номінується трансонімізацією [Тихомиров 1956: с. 47–48].

В історії східнослов'янської топонімії відзначається широка і різнопланова взаємодія гідронімів, мікротопонімів та ойконімів із назвами поселень. Нерідко ойконім дзеркально повторює виниклий раніше онім [Отин 1980: с. 106]. Власне такі поселення, засновані в різні історичні періоди на землях Черкащини, і стали об'єктом нашої розвідки.

Локальні особливості топонімічної системи Черкаської області сприяли появі номінацій населених пунктів, що дублюють назви однойменних гідрооб'єктів, мікротопонімів, ойконімів. Слід відзначити також порівняно густу сітку рік, пов'язану із системою

вод Дніпровського басейну, що майже до XIX ст. були основним місцем поселень із найдавніших часів [Черепанова 1984: с. 133].

Проблема гідронімно-ойконімного паралелізму здавна привертала увагу дослідників. Неодноразово це питання порушували Й. Бальчиконіс, М. Габорак, Л. Гумецька, М. Демчук, Ю. Карпенко, О. Купчинський, А. Непокупний, Є. Отін, О. Стрижак, О. Трубачов, Є. Черняхівська, М. Юрків та ін.

Остаточно не розв'язаним залишається питання первинності / вторинності в контактних назвах гідрооб'єктів та ойконімів. У більшості випадків первісно люди оселялися біля рік, озер та інших природних урочищ, що сприяло появі трансонімізаційного імпульсу “*гідронім > ойконім*”. Але “при наявності однакових назв річки і населеного пункту не можна завжди і беззастережно вважати назву річки вихідною” [Карпенко 1990: с. 36].

Отже, для встановлення критеріїв мотивованості та наступності гідронімно-ойконімних моделей необхідно детально дослідити питання етимології цих топонімів і визначити їхню дериваційну структуру.

Черкаський ойконімікон фіксує 53 трансонімізовані назви поселень, мотивованих гідронімами, що становить 2,2 відсотки від загальної кількості ойконімів, напр.: *Багва* (с., Жш., кін. XVI – поч. XVII ст.) < *р. Багва* (ліва притока Гірського Тікичу, басейн Південного Бугу) (Словник гідронімів, 27); див. також апел. *багва* – “болотиста низовина, топ; мокра місцевість між двома горбами” (Мурзаев, 62); *Бобрися* (с., Кн., I пол. XVIII ст.) < *р. Бобрися* (права притока Дніпра) (Словник гідронімів, 60); див. також ОН *Бобр* (XV ст.) (Веселовский, 42); *Бужанка* (с., Лс., XVII– XVIII ст.) < *р. Бужанка* (притока Гнилого Тікичу, басейн Південного Бугу) (Словник гідронімів, 74); *Виноград* (с., Лс.,

1593) < *р. Виноград* (ліва притока Павлівки, басейн Південного Бугу) (Словник гідронімів, 102); *Жаб'янка* (с., Лс., 1766) < *р. Жаб'янка* (права притока Гнилого Тікичу, басейн Південного Бугу) (Словник гідронімів, 193); *Згар* (с., Зл., 1799) < *р. Згар* (ліва притока Золотоноші, басейн Дніпра) (Словник гідронімів, 211), див. також апел. *згар* – “місце, де була пожежа; випалене або вигоріле місце в лісі” (Словник української мови, III, 509); *Золотоноша* (м., Зл., 1576) < *р. Золотоноша* (ліва притока Дніпра) (Словник гідронімів, 216): ложе річки вкрите піщинками польового шпату (Похилевичь, 3); *Ірдинь* (сmt., Чк., 1930) < *р. Ірдинь* (ліва притока Тясмину, басейн Дніпра) (Словник гідронімів, 223), пор. ст.-рус. *ірдинь* – “червоний, рудий” (Похилевичь, 57), д.-рус. *Рьдинь* (*рьд* – “красний”) (Янко, 153); *Кам'янка* (м., Км., I пол. XVI ст.) < *р. Кам'янка* (права притока Дніпра) (Словник гідронімів, 236), див. також ГТ *кам'янка* – “річка, яка тече в кам'янистому ложі; кам'яниста гора” (Мурзаев, 148–149); *Келеберда* (с., Кн., 1635) < *р. Келеберда* (ліва притока Дніпра) (Словник гідронімів, 245), *Келеберда* (*Кереберда*, *Калеберда*), див. також лат. *callibertus* – “вільновідпущений, приспішник, прихильник”. За переказами, тюркські кочівники тут вели осілий спосіб життя, входячи до складу руського суспільства (Бодянській, 218).

Таким чином, аналіз гідронімно-ойконімного паралелізму Черкаського краю засвідчив продуктивність такої моделі творення назв населених пунктів, проте не завжди можливо визначити первинну лексему (наприклад, сmt. і *р. Маньківка*). Для гідронімів, від яких утворені назви поселень, характерною рисою є їхня мотивованість гідрографічними термінами на означення кольору, смаку чи температури води, характеру течії, наявності

домінантних флоро- чи фаунооб'єктів тощо. Результати дослідження назв населених пунктів Черкащини, похідних від назв водних об'єктів, дозволяють стверджувати, що місцевий гідроойконімікон сформувався на слов'янському мовному підґрунті з виразними вкрапленнями іншомовного походження, напр.: *pp. Ко(а)врай (-ець), Кереберда (Келеберда)* тощо, однак кількість таких назв відносно незначна (2 оніми, 3,8 %).

У складі української ойконімії відгідронімії семантичні утворення в інших регіонах різняться кількісним надбанням. Так, зокрема у південно-східній Волині вони не перевищують 5 % від загальної чисельності відонімних назв [Герета 2003: с. 80], а на території Південно-Західного Поділля їх ще менше: XV ст. – 5,4 %; XVI ст. – 3,7 %; XVII ст. – 3,2 %; XVIII ст. – 3,5 %; XIX ст. – 3,3 %; поч. XX ст. – 2,8 %; 1993 р. – 3,4 % [Торчинський 1993: с. 176]. Найбільша частка ойконімів згаданої моделі засвідчена на Прикарпатті (13,9 %), Гуцульщині (11,6 %), Бойківщині (7,2 %), що зумовлено географічними особливостями цих регіонів [Габорак 1993: с. 209].

Ойконімії системі Черкаської області властивим є також факт утворення нових найменувань від уже наявних денотатів. Переселяючись із однієї території на іншу, місцеве населення досить часто переносило із собою звичні для них номінації. Тип переходу “ойконім – ойконім” належить до малопродуктивних і характерний для незначних за розміром поселень, які є вторинними по відношенню до першоносія назви. На досліджуваній території нами зафіксовано 28 таких трансойконімічних утворень, напр.: *Богуславець* (х., Зл., поч. XX ст.) – *Богуславець* (с., Зл., серед. XVII ст.); *Велика Бурімка* (с-ще, Чб., 1957) – *Велика Бурімка* (с., Чб., 1185); *Войківка* (сучасн. *Лукашівка* – с., Чб., II пол. XVII ст.) – с. *Войківка*

Чернігівської губернії (Похилевичъ, 125); *Гладківщина* (с-ще, Зл., 1900) – *Гладківщина* (с., Зл., 1749); *Довга Гребля* (х., Лс., 1924) – *Довга Гребля* (с., Лс., 1766); *Звенигородка* (с-ще, Зв., 1946) – *Звенигородка* (м., Зв., 1394); *Кобиляки* (с., Зв., кін. XVII ст.) – м. *Кобиляки* Полтавської області (Білецький, 81); *Ковтунівка* (с-ще, Зл., 1900) – *Ковтунівка* (с., Др., 1859); *Комарівка* (х., Зл., 1900) – *Комарівка* (с., Зл., 1775); *Кононівка* (с-ще, Др., 1924) – *Кононівка* (с., Др., II пол. XVII ст.).

Отже, розгляд дериваційної та мотиваційної структури ойконімікону Черкащини дозволяє стверджувати, що окремі назви населених пунктів названого регіону з'явилися в результаті дії явища ономастичної омонімії на слов'янському мовному ґрунті з мінімальними іншомовними вкрапленнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габорак М. М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII–XX ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / М. М. Габорак. – Івано-Франківськ, 1993. – 290 с.

2. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. М. Герета. – Умань, 2003. – 210 с.

3. Карпенко Ю. А. Онімізація і трансонімізація як словотвірний акт / Ю. А. Карпенко // 6 Республіканська ономастична конференція, 4–6 грудня 1990 р. : Тези доповідей і повідомлень. – Ч. 1: Теоретична та історична ономастика. – Одеса, 1990. – С. 35–37.

4. Лучик В. Позамовні чинники й категорії ойконімної номінації / Студії з ономастики й етимології / В. В. Лучик. – К., 2007. – С. 193–202.

5. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1974. – 382 с.

6. Отин Е. С. Топонимическая метонимия (вид связи “гидроним – ойконим”) / Е. С. Отин // Перспективы развития славянской ономастики. – М. : Наука, 1980. – С. 106–110.

7. Тихомиров М. Н. Древнерусские города / М. Н. Тихомиров. – М. : Гос. изд-во полит. литературы, 1956. – 476 с.

8. Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / М. М. Торчинський. – К., 1993. – 234 с.

9. Черепанова Е. О. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья / Е. О. Черепанова. – Сумы, 1984. – 275 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Білецький Ф. Ф. Вічний подзвін Звенигори : Нариси з історії Звенигородського району / Ф. Ф. Білецький. – Звенигородка, 2003. – 186 с.

2. Бодянській П. Памятная книжка Полтавской губернии, за 1865 год ... Сост. Павлом Бодянским / П. Бодянській. – Полтава : Изд. Полтавск. губ. стат. ком-том, 1865. – 275 с.

3. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. – М. : Наука, 1974. – 382 с.

4. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.

5. Похилевичъ Л. Сказанія о населенных мѣстностяхъ Кіевской губерніи или статистическія, историческія и церковныя заметки о всѣхъ деревняхъ, селахъ, мѣстечкахъ и городахъ, въ предѣлахъ губерніи находящихся. – Кіевъ : Тип. Кієво-Печерской Лавры, 1864. – 763 с.

6. Словник гідронімів України. – К. : Наукова думка, 1979. – 782 с.

7. Словник української мови : В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

8. Янко М. Т. Топонімічний словник України : Словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998. – 432 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. Загальні назви

Відапел. – відапелятивний
ГТ – географічний термін
Див. – дивіться
Кін. – кінець

2. Райони

Др. – Драбівський
Жш. – Жашківський
Зв. – Звенигородський
Зл. – Золотоніський

М. – місто
Пол. – половина
Пор. – порівняйте
Поч. – початок
С. – село
С-ще – селище
Серед. – середина
Смт. – селище міського типу
Ст. – століття
Трет. – третина
Х. – хутір

Км. – Кам'янський
Кн. – Канівський
Лс. – Лисянський
Чб. – Чорнобаївський
Чк. – Черкаський

Ольга Волосенко (м. Вінниця)

Наук. керівник – док. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРИЗВИСК СМТ ЛІТИН ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬУОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі актуальність запропонованої теми є очевидною, оскільки це обумовлено складними процесами розбудови незалежної Української держави, творення української політичної нації. Особливо актуальними є регіональні дослідження пропріальної лексики.

Історію виникнення імен, їх значення і сенс, зв'язок з історією суспільства, з світоглядом і віруваннями людей вивчає спеціальна наука – ономастика. Буквально цей термін означає «мистецтво давати імена». Імена даються об'єктам живої та неживої природи.

Мета статті – здійснити докладний аналіз антропонімів

Літинського району, зокрема простежити їх розвиток та зміни, які відбувалися протягом усього часу їх побутування.

Об'єктом дослідження є антропоніми Літинського району Вінницької області.

Предметом дослідження є семантико-мотиваційний аналіз антропонімів досліджуваного регіону.

Ономастика (від грец. ὀνομαστική – мистецтво давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження.

За напрямками дослідження ономастику прийнято розділяти на теоретичну, описову, історичну, прикладну й ономастику поетичну, а за об'єктами дослідження – на антропоніміку, топоніміку, космоніміку, теоніміку, зооніміку, ергоніміку, хрононіміку та хрематоніміку.

При цьому слід мати на увазі, що за кожним з розділів ономастики закріпилась термінологічна тріада на зразок: антропонім – особова назва, антропонімія – певна сукупність імен особових, антропоніміка – їх наукове дослідження.

Власні назви існують з давніх-давен, функціонують повсюдно і виникають та вживаються масово. Тому їх вивчення дозволяє істотно відновлювати факти історії мови та історії народу, досліджувати процеси номінації та її різновиди, аналізувати функції навантаження власних назв тощо. Матеріали ономастики використовують різні науки (історія, археологія, етнографія, географія та інші). Ономастика, у свою чергу, користується даними цих наук.

Антропоніміка – галузь ономастики, що вивчає власні назви людей (антропоніми).

Вона досліджує особливості утворення антропонімів, основні

принципи номінації людини, шляхи переходу апелювання в антропонім і навпаки, хронологічні характеристики антропонімів, їх зміни в часі, виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування тих чи інших антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах [Тимінський 1987: с. 29].

Більшість дослідників-антропонімістів під неофіційними іменуваннями розуміють прізвиська, зараховуючи до цього класу антропонімів різні за походженням та функцією види номінації особи. Саме тому дослідники дають різні дефініції прізвиську, інколи навіть суперечливі.

Прізвисько – це додаткове неофіційне ім'я, дане людині соціумом відповідно до її характерної риси, певної життєвої ситуації, за будь-якою аналогією, за походженням та іншими мотивами [Подольская 1988: с. 111–112].

Крім прізвиськ, що характеризують особу, до цього класу антропонімів належать сімейні та родинні оніми, які переважно вказують на відношення денотата до інших членів родини (андроніми, патроніми, матроніми тощо), а також антропоніми, які можуть передаватися у спадок.

На сьогодні ще не створено єдиної класифікації прізвиськ, що пов'язано із неоднозначним підходом до обсягу поняття *прізвисько*, різними функціями цих антропонімів, мінливістю їх тощо. Однак спроби систематизувати прізвиська уже були [Тимінський 1987: с. 67–68].

Тому, враховуючи всі ознаки цих неофіційних іменувань, науковці виокремлюють серед прізвиськ:

- 1) індивідуальні – прізвиська, дані носієві прямо чи метафорично

за його індивідуальними – особистими – рисами, тобто за властивостями, або внаслідок якихось асоціацій чи подій: *Криволапий* (чоловік має криві ноги), *Кавун* (чоловік має великий круглий живіт), *СНД* (враховані ініціали офіційного іменування носія – Соболева Надія Дмитрівна);

2) родичівські прізвиська, або генесіоніми – вказують на його причетність до якогось родича (до батька, матері, діда, баби, чоловіка, дружини тощо): *Головенко* (син сільського голови), *Вишняківна* (донька Вишняка), *Степаниха* (дружина Степана), *Момотівська Наталка* (онука Момота);

3) сімейно-родові прізвиська, які передаються в спадок, тобто є не однопоколінними, а багатопоколінними, чим і відрізняються від перших двох груп; вони, як правило, генетично споріднені з першими двома розрядами. Наприклад, усі члени родини Бондаренків мають прізвисько *Барановичі*, а це чотири особи, що є представниками двох поколінь; *Бульбашки* – прізвисько шести осіб, які представляють три покоління;

4) колективні прізвиська (їх ще називають групові) – групові антропоніми, що розповсюджуються на кожного члена колективу, поселення, наприклад: *Жабойди*, *Комарі*, *Ножички*, *Заудайці* (мешканці села, що живуть за річкою Удай).

Серед усієї сукупності індивідуальних прізвиськ смт Літин Літинського р-н Вінницької обл. виокремлюємо відапелятивні та відантропонімні.

Відапелятивні прізвиська мотивуються особовим та неособовими назвами.

Серед прізвиськ мотивованих особовими назвами – назви осіб за

професією, видом заняття, спорідненістю та свояцтвом: Антена – ставить супутникове телебачення; Долар – займається купівлею доларів.

Відапелятивні прізвиська мотивовані неособовими назвами, поділено на такі групи, як іменування *за зовнішніми ознаками* носія: *Вухань* – великі вуха; *Довгий* – тому що високий; *Кругла* – тому що товста; *Короткий* – малого зросту; *Косий* – проблеми із зором.

За психічними рисами носія: *Вундеркінд* – дуже розумний; *Скажений* – злий чоловік; *Липучка* – настирлива людина; *Неміч* – незграбна; *Сірник* – занадто темпераментний.

За особливостями мовлення: Балабус – багато розмовляє; *Радіо* – багато говорить; *Перчиха* – гостра на язик; *Телінайло* – багато говорить.

Співвідносні з назвами осіб *за соціальним, сімейним становищем*: *Куркулі* – багата сім'я; *Каділак* – має машину такої марки; *Кошельок* – багатий чоловік; *Султан* – був багато разів одружений.

Характеризується *за рисами характеру і вдачі*: *Жидиня* – жадібний; *Порох* – дуже запальний характер.

Характеризується *за звичками*: *Кольцо* – постійно на мізинцеві носить великий перстень; *Шляпа* – постійно ходить в шляпі; *Кабли* – постійно ходить на підборах; *Мобіла* – постійно розмовляє по мобільному телефону.

Прізвиська, які характеризуються *за кольором*: *Рижий* – має рижий колір волосся; *Сіренький* – звати Сергій; *Смекта* – дуже бліда; *Біленький* – колір волосся дуже білий.

Серед відетнонімних прізвиськ виділяються іменування за національною ознакою: *Вуйко* – схожий на гуцула; *Японець* – схожий на японця; та належністю до певної етнографічної групи: *Яник* – народився в с. Янев; *Голинчанка* – народилася в с. Голинчинці.

Відантропонімні прізвиська також мають широку мотивувальну базу. У неофіційній антропонімії активно функціонують прізвиська, що походять від прізвища носія: *Лисий* – прізвище Лисенко; *Пузя* – прізвище Пузін; *Сатана* – прізвище Сатановський; *Федька* – прізвище Федосова.

Прізвиська, похідні від особових імен: *Свят* – від імені Святослав; *Ромашка* – від імені Ромуальда; *Руха* – від імені Руслан; *Ізя* – від імені Іван; *Дюша* – від імені Андрій.

Походить від по батькові: *Міхалич* – від по батькові Михайлівна; *Петрушка* – від по батькові Петрович; *Калистра* – від по батькові Калистратович.

Прізвиська, утворені від прізвищ чи імен відомих осіб, казкових героїв: *Обліна* – схожа на такого героя мультфільму; *Баба Яга* – некрасива жінка; *Блохін* (футболіст) – швидко бігає; *Чак Норіс* – схожий на нього.

Зробивши докладний опис антропонімів смт Літин Літинського району Вінницької області, можна зробити наступні висновки.

Найпоширенішими є відапелятивні прізвиська, які мотивувалися особовими та неособовими назвами. Серед прізвиськ, мотивованих особовими назвами – назви осіб за професією, видом заняття, спорідненістю і свояцтвом. Відапелятивні прізвиська, мотивовані неособовими назвами, поділено на такі групи, як іменування за зовнішніми ознаками носія; за психічними рисами носія; за

особливостями мовлення; співвідносні з назвами осіб за соціальним, сімейним становищем; за рисами характеру і вдачі; за місцем проживання; за звичками; кольором; національною належністю носія.

Відантропонімні прізвиська також мають широку мотивувальну базу. У неофіційній антропонімії активно функціонують прізвиська, що походять від прізвища носія; від особових імен; від імен по батькові; від прізвищ чи імен відомих осіб, казкових героїв.

Цілісний підхід до вивчення прізвиськ української мови стане основою для створення ономастичних словників, сприятиме розвитку національної антропонімії. Отримані результати можна буде використовувати у процесі викладання ономастики та діалектології, на лекціях та практичних заняттях у ВНЗ при укладанні конотативного словника українських онімів та зіставному вивченні антропонімів у різних регіонах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. В. Про статус прізвиська у системі іменування особи // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць / Наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк, 1999. – Вип. 5. – С. 202–205.
2. Белова А. Д. Прізвиська : соціо-культурний і соціо-прагматичний аспекти / А. Д. Белова, О. В. Ніколенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : [б. в.], 2000. – С. 26–29.
3. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
4. Тимінський М. В. До проблеми мотиваційної класифікації сучасних індивідуальних прізвиськ / М. В. Тимінський // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 67–68.

Тетяна Врублевська (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ІСТОРИЧНІ АНТРОПОНОМІНАЦІЇ У ТЕКСТАХ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

В останні десятиліття наукові пошуки провідних ономастикологів України та зарубіжжя присвячені проблемам функціонування антропонімів у канві літературних творів. Здебільшого увага дослідників спрямовується на висвітлення смислового, емоційного навантаження онімів, їх стилістично-виражальних можливостей (О. Іванова, О. Карпенко, В. Михайлов, В. Панченко, Л. Скрипник та ін.). Мало робіт виконується в контексті історичних антропонімацій як засобів створення хронотопу в певних жанрах і видах літературної творчості (Д. Бабич, І. Ільченко, І. Мурадян, Г. Шотова-Ніколенко), зокрема і у творчій спадщині М. Стельмаха, яка у цьому ракурсі так і не стала предметом вивчення. Це й зумовлює доцільність та актуальність нашої розвідки, метою якої є розглянути історичні антропонімації прози подільського письменника М. Стельмаха, класифіковані за соціальним статусом носія, визначити їх семантико-стилістичний потенціал.

Джерельною базою дослідження слугували романи та повісті письменника: «Правда і кривда», «Хліб і сіль», «Кров людська – не водиця», «Дума про тебе», «Чотири броди», «Велика рідня», «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір».

Оніми є невід'ємною частиною словника письменника, і саме за допомогою пропріальних одиниць різних класів автори художньо відбивають об'єктивний світ. *«У художньому творі історична*

особистість – це художній образ, який віддзеркалює концепцію автора» [Мурадян 1988: с.123], слугує для вираження певних комплексів ідей та емоцій письменника.

Історичні антропонімації (власні імена історичних постатей, діячів культури та мистецтва) вжиті в канві літературних текстів, забезпечують достовірність викладених фактів, відтворюють атмосферу та колорит епохи, представлені автором, визначають характер і схильності персонажів, створюють історико-народне підґрунтя твору.

Історичний антропонімікон М. Стельмаха за соціальним статусом носія поділяється на:

I. Військові, державні та політичні діячі: а) політичні діячі (*Бандера, Щорс*); б) гетьмани (*Дорошенко, Полуботок, Сагайдачний, Скоропадський, Б. Хмельницький*); в) сотники (*Підпригора, Мирон Снігурський*); г) генерали (*Перемикін*); д) отамани (*Бараболя, Гальчевський, Головань, А. Гулий-Гуленко, Палій, Папилюлька, Петлюра, Погиба, Салевський, Черногуз, Шепель*); е) командири, командувачі та керівники загонів (*Боженко, Кармелюк, Котовський, Махно, Примаков, Погиба*); є) полковники, полководці (*Богун, Максим Кривоніс*); ж) козаки (*Мамай*); з) голови сільських комітетів (*Кульницький*); и) пани (*Виноградський, пани Колчаки, Корф, Лятошенко, пани Маркові, Стадницький, Тугаєвич*); і) князі, графи (*князі: Кочубей, Кохан; граф Потоцький*).

II. Діячі культури та мистецтва: а) художники (*Павло Данилович Кременець, Рокотов, Тропінін*); б) композитори (*М. Лисенко*). Перераховані антропонімації відтворюють масштабність подій, вказують на локальність та темпоральність дії.

Реальні антропоніми у текстах М. Стельмаха – це переважно постаті періоду Хмельниччини та Гетьманщини, часів повстанського руху на Поділлі (1813-1835 роки), громадянської війни, повстання проти більшовицького режиму (1917 – 1921 роки) та національно-визвольного руху часів Другої світової війни. Власні імена вигаданих персонажів також іменуються за принципом соціально-історичної правдоподібності: Данило Підпригора та Мирон Снігурський – сотники головного отамана Петлюри. Напр.: *Біля брами сухо стрельнула дерев'яна засувка, розчинялись дверцята, і в потоці надвечірнього саява в клуню, загинаючись, увійшов сотник Підпригора* (Стельмах 1982, т. 2: с. 50); *Колишній петлюрівський сотник Мирон Снігурський* (Стельмах, 1983, т.5: с. 76).

Період Хмельниччини, Гетьманщини представлений іменами *І. Богуна* (подільський і вінницький полковник, соратник Б. Хмельницького в період Хмельниччини), *Дорошенка* (гетьман війська Запорозького, очільник Гетьманщини, козацький полковник, учасник Хмельниччини), *Максима Кривоноса* (військовий діяч періоду Хмельниччини, лисянський полковник, учасник літньої подільської компанії 1648 року. Відомий під прізвиськом Перебийніс), гетьманів України: *Б. Хмельницького, Полуботка, Сагайдачного, Скоропадського*. Напр.: *Не знаю, яким був рубакою Богун, не бачив, але покалічать мені праву руку, то шаблю, здається, теж зумію і в лівій тримати* (Стельмах 1981, кн. 1: с. 321); *У міністерство самостійної Директорії він зразу ж втиснувся після зречення Скоропадського від гетьманства* (Стельмах 1981, кн. 1: с. 448); *Коли військо Богдана Хмельницького проходило нашими лісами, то селяни стрічали його медом і вином* (Стельмах 1978:

с. 242); *Оникій ще позичив по вікнах, заглянув у ванькир, в закомірок, де обсихав закипілий кров'ю ментвар, і тільки тоді почав скидати з себе ліру, торбу, обтріпаний піджак і перетлілу сорочку, вишиту узором гетьмана Полуботка* (Стельмах 1973: с. 149).

У. Кармелюк – український національний герой, безпосередній керівник повстанського руху на Поділлі (1813 – 1835 р.) проти національного і соціального гніту: *Приходили на Сокіл-гору замучені кріпаки і розліталися з Кармалюком по всьому Поділлю, несучи помсту і смерть лиходіям* (Стельмах 1982, кн. 2: с. 45).

Яскравими представниками періоду громадянської війни в Україні та повстання проти більшовицького режиму (1917 – 1921 р.) є реаліоніми: *Боженко* (радянський польовий командир), *Котовський* (командир червоноармійських загонів та з'єднань), *Примаков* (воєначальник, командир українського Червоного козацтва), *Щорс* (діяч громадянської війни), *Петлюра* (отаман військ УНР, голова Директорії, очільник повстання проти більшовицького режиму), петлюрівські повстанці – отамани: *А. Гулий-Гуленко* (очолив 1-шу повстанську групу повстанців Херсона і південного сходу Поділля), *Шепель* (отаман Повстанської бригади, яка захопила дрібні міста Поділля), *Орел* – *Я. Гальчевський* (засновник Подільського Повстанського гурту), *Палій* (Палій-Сидорянський – командир Подільської групи повстанців), *Махно* (керівник селянського повстанського руху 1918-1921 років), *Погиба* (отаман Кам'янець-Подільського повіту, заступник Гальчевського у Подільській повстанській групі). Перераховані вище антропоніми, вживаючись поряд із топо- та гідрооб'єктами, підсилюють та деталізують локалізаційну функцію: *Уже бригада Котовського наближалася до*

Волочиська й летіла за Збруч, коли на міст, пробиваючись крізь рештки «дикої» дивізії, чорношличників і жовтошличників, прямо в місиво тіл втиснувся підполковник Погиба (Стельмах 1982, т. 2: с. 241-242); Біля Бугу до Дністра у них стоїть лише одна Чотирнадцята армія, бригада Котовського і Перша дивізія червоного козацтва (Стельмах 1982, т. 2: с. 58); Рештки уряду Української народної республіки відмовили Петрушевичу в його домаганнях, бо де ж це видано, щоб Петлюра міг хоч на вершок обмежити свою отаманську владу (Стельмах 1982, т. 2: с. 48); Поруч з вами будуть діяти Гальчевський, Шепель, Бараболя і Головань (Стельмах 1982, т. 2: с. 255); На Літинеччині Гальчевський гуляє, в шести верстах звідси орудує батько Палилюлька, біля Жмеренки має чималу силу отаман Черногуз (Стельмах 1982, т. 2: с. 58); В Ожилівці біля церкви зібралося три сотні таких, як я, озброїлися до зубів, посідали на коні та й подалися із Гулим-Гуленком у лісі (Стельмах 1983, т. 5: с. 46).

Ім'я С. Бандери (український політичний діяч, один із чільних ідеологів і теоретиків українського націоналістичного руху ХХ століття) пов'язане із національно-визвольним рухом часів Другої світової війни: *Бандера, кажуть, думав на святу покрову гетьманською булавою крутити, а його і Якова Стецька кудись подалі відтерли від тієї булави і влади (Стельмах 1982, кн. 2: с. 218).*

Антропономінації, що відносяться до лексико-тематичних груп «Пани», «Князі, графи», «Художники», «Композитори», більшою мірою виражають локальність, ніж темпоральність тексту. Вони є візитівкою географічної території, уродженцями якої є, та виконують асоціативну функцію: пани *Виноградський, Колчаки, Корф,*

*Лятошенко, Маркові, Стадницький, Тугасевич, граф Потоцький – управителі подільських сіл: Перед цим пан **Стадницький** послав на Київщину в економію графа **Потоцького** свого управителя, щоб той придивився до графського хазяйнування і звідти привіз щось гоже в медвинські володіння (Стельмах 1978: с. 166); Чи так вона зеленіє і в панів **Стадницьких, Маркових, Колчаків?** (Стельмах 1978: с. 438); У сімнадцятому столітті комендантом Меджибожа був **пан Корф** (Стельмах 1973, т.6: с. 447); *Дальше этого самоуправство не идет, и только в одном случае (в местечке Городке в имени владельца **Виноградского**) оно сопровождалось разрушением канавы при каменоломне и избы-сторожки, в которой проживал сторож* (Стельмах 1978: с. 444).*

Михайло Стельмах використовує неповторний, багатовимірний, колоритний історичний антропонімікон у своїх романах та повістях, покликаний формувати культурно-історичну парадигму та хронотоп творів. Вони роблять твір емоційно-навантаженим та експресивно-напруженим. Антропономінації чітко розподілені за локальними та темпоральними ознаками, масштабно зображають історичні події.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мусядян И.В. Имена исторических лиц в художественной прозе А. С. Пушкина / И. В. Мусядян // Актуальные вопросы русской ономастики. – К., 1988. – С. 123–126.
2. Савченко В. А. Банди та отамани Поділля. Дванадцять війн за Україну : [Електронний ресурс] / В. А. Савченко – Режим доступу : <http://blog.i.ua/community/2540/638056/>

ДЖЕРЕЛА

1. Стельмах М. П. Велика рідня: Роман-хроніка. Книга перша / М. П. Стельмах. – К. : Веселка, 1981. – 525 с.

2. Стельмах М. П. Велика рідня: Роман-хроніка. Книга друга / М. П. Стельмах. – К. : Веселка, 1982. – 413 с.

3. Стельмах М. П. Твори в 6-ти томах / М. П. Стельмах. Т.6 – К. : Дніпро, 1973 р. – 512 с.

4. Стельмах М. П. Твори в 7-ти томах / М. П. Стельмах. – К. : Дніпро, 1982 – 1983 рр.

5. Стельмах М. П. Хліб і сіль / М. П. Стельмах. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1978. – 576 с.

*Уляна Гнаткович (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ *ВЕРБА* У ДІАЛЕКНОМУ МОВЛЕННІ

Невичерпними джерелами українського фразеотворення є різні аспекти людського життя. З давніх-давен у сталих виразах відбивалися людські почуття та емоції, життя та побут, культура, особливості мислення та мовлення. Значну частину фразеологічного запасу мови становлять фраземи з компонентами – назвами рослинного і тваринного світу, які також віддзеркалюють різноманітні сфери людського буття.

Мета статті – описати особливості фразеологічних одиниць із компонентом *верба*. Матеріалами дослідження слугували загальномовні та діалектні фразеологічні словники. Зауважимо, що фраземи з компонентом *верба* фіксують усі словники, що свідчить про активність їх функціонування у живому народному мовленні.

У культурі деяких народів існують рослини, що сприймаються як певні символи. Зокрема, у канадців – клен, у росіян – береза, а в українців – верба і калина. Недаремно існує і крилатий вислів – *без верби і калини нема України*. Під цими деревами білили полотно, спочивали, там також було улюблене місце зібрань сільської молоді (колодок, вулиці) і побачень; дерево стало символом небезпечного кохання. Кажуть, якщо встромити гілочку в землю, то незабаром вона пустить пагінці і розростеться молодим красивим деревцем. Тому в лемківських говірках знаходимо фразеологізми *рости як вёрба при вóді*, *рости як вербына* зі значенням «дуже швидко рости» (Ступінська 2013: с. 162).

Для лексеми *верба* також характерною є додаткова сема «сум», адже похилені віти дерева наче плачуть, отож воно стає уособленням дівочої або жіночої туги, жалю, смутку. Фразеологізм *плакуча верба* (СУМ: с. 325) власне позначає гірку долю вдови, сумну матір.

У фразеологічній системі української мови *верба* здебільшого продукує негативну модальність. Про неслухняну дитину, яка робить шкоду, говорять, що *за нею золоті верби ростуть* (ФСУМ: с. 72), а про людину, яка скрізь псує справу – «*куди не піде, верби золоті ростуть*» (СЛУМ: с. 133).

У фразеології сучасних говірок компонент *верба* вживається у складі сталих висловів на позначення характеристики мовлення або суті сказаного. Значна кількість фразеологічних одиниць позначає беззмістовні розмови, пліткарство, брехливість, що свідчить про негативне ставлення до людей, які бездумно витрачають час на порожні розмови: 1) говорити нісенітниці: у середньополіських говірках використовують такі ФО: *на вербі груші* (Доброльожа

2010: 52), *груші на вербі чіпляти* [Доброльожа 2010: с. 52], *на вербі груші ростуть* (ФСУМ: с. 72); 2) брехати: в подільських: *показує грушки на вербі* (Номис 1993: с. 318), *на вербі груші, а на осиці кислиці* (Доленко 1975: с. 106); у середньополіських: *провадити на вербі груші* (Доброльожа 2010: с. 52), *наговорити на вербі груші* (Доброльожа 2010: с. 52), *така правда як на вербі груші* (Доброльожа 2010: с. 24), *як із берези груш натрусити* (Доброльожа 2010: с. 25).

Отже, в аналізованому ряді образ фразеологічних одиниць базується на поєднанні несумісних речей – плодів на неплодових деревах.

Аналогічно можна пояснити фразеологічний вираз *коли грушка на вербі виросте*, що означає ніколи (Доброльожа 2010: с. 53). Із цим же значенням у лемківській говірці знаходимо ФО *коли верба ябко зродить* (Ступінська 2013: с. 34), *коли верба будет йеблука родити* (Олійник 2002: с. 161, 171), загальноукр. *як на вербі будуть грушки рости* (Пазяк 1991: с. 352). Названий ряд займає одне із центральних місць у фразеосемантичному полі «Час» у слов'янських мовах, утворюючи структурно-семантичну модель «коли + на неплодовому дереві + виростуть плоди».

Досить часто фразеологізми із компонентом *верба* виступають як евфемізми на позначення: 1) народження дитини: *на вербі найшли (знайшли)* (Ужченко 2013: с. 87); 2) заподіяти собі смерть: *повинустити на вербі(на гілляці)* (ФСУМ: с. 654); 3) запиячити: *вербу носити почав* (СЛУМ: с. 133).

У фраземіці українських говірок знаходимо ряд ФО на позначення фізичних та моральних якостей людини: *струнка як верба* (Доброльожа 2003: с. 97), *тоненька як верба* (Доброльожа 2003: с. 98),

кучерявий як верба (Доброльожа 2003: с. 80), *коси золотисті мов осіння вербичка* (Доброльожа 2003: с. 79), *живучий як верба* (Доброльожа 2003: с. 108), *сумна як верба над водою* (Доброльожа 2003: с. 74). У східнословобожанських та степових говірках зафіксовано фраземи *більше (білше) верби* (Ужченко 2013: с. 87), *як верба на дворі* (Ужченко 2013: с. 88), *як суха верба* (Ужченко 2013: с. 88), що мають значення «хтось дуже високий і худий».

Отже, компонент *верба* у фразеологізмах має здебільшого негативну модальність, хоча в деяких говірках зафіксовано їх побутування з позитивною семантикою. Зазначимо, що в них не стільки відбиваються особливості флори загалом, скільки зацікавленість символічним значенням елементів національної культури. Фразеологізми як дзеркало народної ментальності у завуальованій формі зберігають відомості про матеріальні і духовні орієнтири нації, а також моделюють картину світу загалом.

ДЖЕРЕЛА

Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Галина Доброльожа. – Житомир, 2003. – 160 с.

Доброльожа Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Галина Доброльожа. – Житомир : Вид-во “Волинь”, 2010. – 404 с.

Доленко М. Т. Материалы для словаря диалектных фразеологизмов Подолья / М. Т. Доленко // Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С. 131–161.

Олійник М.Я. Фразеологія гуцульських говірок : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. – Львів, 2002.

Приказки, прислів'я, і таке інше / Уклав Матвій Номис. – К., 1993. – 768 с.

Ступінська Г. Ф. Фразеологічний словник лемківських говірок / Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 464 с.

Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу : 6-е вид. // Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. – Луганськ, 2013. – 552 с.

Українські прислів'я та приказки / Уклад М. Пазяк. – К. : Дніпро, 1991. – 224 с.

Умовні скорочення назв джерел

СЛУМ – Словарь української мови : у 4. т. / за ред. Б. Д. Грінченка. – К. : Наука. – 1907–1909. – Т.1. – 1907. – 1109 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т.1: А – В [ред. П.Й. Горещкий, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, Н.І. Швидка]. – К. : Наукова думка, 1970. – 799 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. / уклад. В.М. Білоніженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993.

Марія Горшкова (м. Хмельницький)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.

ЗООЛЕКСЕМИ ЯК СКЛАДНИКИ ІНВЕКТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ-КОЛАЖІ Д. КЕШЕЛІ «РОДАКИ»

Проблема зниженої лексики, яку трактують як «лихослів'я», «інвектива», «обсценна лексика», «мова табу», «пейоративна лексика», «лайлива лексика», дедалі частіше стає об'єктом дослідження науковців (В. Биков, Л. Білоконенко, О. Гаврилів,

О. Голод, В. Демецька, В. Жельвіс, О. Кульчицька, В. Мокієнко, Т. Нікітіна, Л. Ростомова, А. Скорофатова, Л. Ставицька, Б. Успенський, О. Федорченко, В. Хімік, Л. Широкоградюк).

Найчастіше цю групу лексики можна почути саме в процесі спілкування. Етикет спілкування як стійка норма загальноприйнятої поведінки є критерієм використання певних засобів комунікації і передбачає деякі табу стосовно того чи іншого прошарку лексики як для окремих груп мовців, так і для суспільства в цілому. Йдеться про нецензурні та лайливі слова, якими послуговуються з метою скривдити адресата, образити його та принизити. Одним із складників цієї групи слів виступають зоолексеми, що здебільшого використовуються для негативної характеристики людини.

Метою статті є лексико-семантична характеристика лайливої лексики, побудованої на основі зоофорних асоціацій. Джерелом дослідження став роман-колаж Д. Кешелі «Родаки», який у цьому аспекті ще не вивчався.

Усі виявлені нами інвективи із семою 'свійські тварини' ми згрупували за ключовими словами:

1) власне худоба:

корова / бик: *«як коров'ячий хвіст, волочуся я...»* (Кешеля: 77), *«чи принаймні коровиську на останньому місяці вагітності»* (Кешеля: 270), *«Я позіхав гірше бика»* (Кешеля: 26), *«в голові стало гаряче, наче у молодого бичка, коли з розгону влупить лобом»* (Кешеля: 318);

кобила / кінь: *«...настрахалася, як кобила, коли воза переверне»* (Кешеля: 61), *«Най вам буде нівроку, як молода лошиця»* (Кешеля: 273), *«...як спраглий кінь, потягував у себе»* (Кешеля: 326);

баран / вівця: «...хропіли на весь довкіл, як недорізані барани» (Кешеля: 217), «можемо вас, як заблудлих овець, спасти (Кешеля: 273);

свиня / поросся: «...чамкав, як наврочене поросся» (Кешеля: 21), «...совєтські вчителі не якісь там паскудні свині, аби їм голови чикрижити...» (Кешеля: 48), «Їсте і чамкаєте, яко та паскудна свиня...» (Кешеля: 342);

2) свійська птиця:

курка: «...сидів із здивовано роззявленим ротом і час од часу, немов здихаюча курка, ківкав» (Кешеля: 29), «... яка зуміла у моїй блудній голові, як сліпа курка у сміттю...» (Кешеля: 92), «Я вдень – і то виджу як сторічна курка» (Кешеля: 85);

гуска: «...не скубли, як гуску» (Кешеля: 144), «...одразу стрепенулися і витягнули шиї, як гуси, зачувши наближення лисиці» (Кешеля: 48);

качка: «...страпонула собою, як качка, коли випірне з води...» (Кешеля: 273);

3) одомашнені тварини:

кіт: « а в грудях стало так гарячелюбимо, як котам на мартовській шпацірці» (Кешеля: 152), «...не гонили із прутом, як за скаженим мацуром» (Кешеля: 144);

собака: «дуплавному Наполійону, як збісному псу, вочі видовбаю» (Кешеля: 21).

Таким чином, можемо стверджувати, що найбільш продуктивними інвективами, спрямованими на образу людської гідності, є конструкції з ключовими словами 'корова', 'свиня',

'курка'. Поширеність саме таких лексем зумовлена ментальністю українців, нашою культурою, звичаями.

Здебільшого лайлива лексика у мовленні людини використовується в якості порівняльних конструкцій, які висміюють зовнішність людини: *втягнули шиї, як гуси, зачувши наближення лисиці*» (Кешеля: 48) або її певні риси: *«А за ним, як коров'ячий хвіст, волочуся я»* (Кешеля: 77).

Як зауважують науковці, для пейоративних порівнянь досить традиційним є використання денотатів тваринного світу [Хараман 2003: с. 629]. Це зумовлено семантичним зв'язком між матірною лайкою в українців із прокльонами та псевдопрокльонами, в основі яких лежать такі лексеми: *пес, сука, свиня* [Форманова 2010: с. 86].

Такі компаративні конструкції дають змогу авторові створити в читача чіткіше уявлення про зовнішність героя, особливості його мовлення, рухів, передати фізичний чи психічний стан персонажів.

Традиційно склалося, що українці асоціюють людину, її риси характеру з певними тваринами, наділеними тими чи іншими якостями. Зазвичай назви цих тварин символізують які-небудь негативні властивості людини.

Так, інтелектуальну тупість, а також упертість в українській мові передають словами *баран, осел, теля, курка, гуска* [Манакін 2012: с. 165]: *«Нагнали нас, як баранів»* (Кешеля: 256); *«што сей осел мантафунський плете?»* (Кешеля: 30); *«яка зуміла у моїй блудній голові, як сліпа курка у сміттю, віднайти світлу зернину хімічного таланту.* (Кешеля: 92);: *«не скубли, як гуску»* (Кешеля: 144).

Неохайність, невихованість, нахабність, невдячність асоціюється зі словом *свиня*: *«Їсте і чамкаєте, яко та паскудна*

свиня» (Кешеля: 342). Як зауважує В. М. Манакін, це найпоширеніша зоолексема, яка містить значний конотативний ореол [Манакін 2012: с. 165].

Незграбність людини, зокрема жінки, позначає лексема *корова*: «чи принаймні коровиську на останньому місяці вагітності» (Кешеля: 270). Така конотація побудована на образній асоціації власне з коровою як великою і неповороткою твариною [Манакін 2012: с. 164–165]; також існує трактування слова *корова* як «невихована, неприємна, немудра жінка» [Ткачівська 2014: с. 278].

Зв'язок зі світом мертвих, за народними уявленнями, має кіт: «не гонили із прутом, як за скаженим мацуром» (Кешеля: 144) (пор. «мацур» – діал. «кіт»). Тварина небезпечна, бо стоїть на межі двох світів – реального і потойбічного: на неї обертаються відьми; кіт створений Богом, однак усе-таки «нечистий», бо колись з'їв чорта [Жайворонок 2006: 288].

Амбівалентне значення містить зоолексема *пес*: «...дуправому Наполіону, як збісному псу, вочі видовбаю» (Кешеля: 21). У давнину собака був символом Меркурія, ремесла жерця, жертвою для бога війни, провідника душ померлих у потойбічний світ. З іншого боку, собака – емблема нерозумного брехуна, злодійкуватого ненаситника. У Біблії образ пса ототожнюється з гонителями, лжевчителями, нечестивими людьми, блудниками [Потапенко 2015: с. 766]. Українці, порівнюючи людину із собакою, нагороджують останнього такими рисами, як злий та скажений.

Отже, аналізуючи зоолексеми, що дають негативну характеристику людини у романі-колажі Д. Кешелі «Родаки», приходимо до висновку, що найчастіше автор використовує

інвективи, на позначення розумових здібностей та зовнішніх рис, тому що зоофорні найменування в народі стали матеріалом для трансформації і творення низки похідних, які використовуються з негативною метою – порівняти, обізвати, образити тощо. У досліджуваному творі назви тварин уже містять негативну конотацію (неконтекстуально), тому можна стверджувати, що автор скористався традиційними народними уявленнями про символізм зоолексем в українській культурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В. М. Манакін. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. – 912 с.
4. Ткачівська М. Р. Зоонімічна інвектива як засіб образи та емоційного розкріпачення / М. Р. Ткачівська // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – 2014. – № 692/693. – С. 267–270.
5. Форманова С. В. Історія походження української інвективи / С. В. Форманова // Записки з українського мовознавства. – 2010. – № 19. – С. 79–88.
6. Хараман Н. О. Порівняння в образній системі «Щоденника» Олександра Довженка / Н. О. Хараман // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2013. – № 9. – С. 626–631.

ДЖЕРЕЛА

1. Кешеля Д. Родаки роман-колаж / Д. Кешеля. – К. : ВЦ«Академія», 2016. – 384 с.

Ярослава Господарчук (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ
ЗАСТЕРЕЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІНИКОМ**

Традиційна культура повинна вивчатися в її етнічних, регіональних та «діалектних» формах, а головним джерелом для вивчення традиційної культури є мова. Культура, так само як і природна мова, розуміється як система знаків, як семіотична система. Саме етнолінгвістика допомагає вивчити культуру та мову в тісному зв'язку з людиною – її свідомістю, мисленням, предметно-практичною та духовною діяльністю. Як слушно зазначає М. І. Толстой, «етнолінгвістика – комплексна дисципліна, що вивчає традиційну народну духовну культуру та її відображення в мові» [Толстой 1999: с. 488].

Одні з перших спроб дослідити українську етнолінгвістику належать В. В. Жайвороноку, В. Л. Конобродській, Н. П. Аркушину, Г. К. Барилувій, К. Д. Глуховцевій та ін. Учені переконані, що діалекти є надійним джерелом пізнання традиційної народної духовної культури українців та її відображення у слові.

Необхідність фіксації, збереження й усебічного вивчення явищ традиційної народної духовної культури архаїчних слов'янських ареалів, до яких належить Поділля не викликає сумнівів. Рештки давніх вірувань зберігаються в повір'ях народу, його забобонах та прикметах. З огляду на це збирання такого матеріалу, його систематизація, впорядкування, спроби класифікації цих

етнокультурних одиниць, видаються нам надзвичайно актуальною справою. Крім того, актуальність дослідження обумовлена відсутністю етнолінгвістичного опису подільського говору.

Метою статті є етнолінгвістична характеристика поняття «віник» у подолян, але з опорою на подібні етнолінгвістичні матеріали, запропоновані у словнику «Славянские древности».

Емпіричною базою дослідження слугували власні польові записи, здійснені протягом 2016 року в селі Яланець Томашпільського району Вінницької області за спеціально укладеним питальником.

Були опитані три реципієнти:

1. Гуменна Галина Миколаївна, 1944 р. н., уродженка села Яланець Томашпільського району Вінницької області.

2. Мороз Олена Миколаївна, 1946 р. н., уродженка села Яланець Томашпільського району Вінницької області.

3. Господарчук Валентина Аксентіївна, 1945 р. н., уродженка села Яланець Томашпільського району Вінницької області.

Віник – один з найбільш семантично навантажених предметів домашнього вжитку. Утилітарна функція віника як знаряддя праці, очищення будинку, двору повідомляє їй протилежні властивості – чистоти і нечистоти (через контакт зі сміттям, брудом), які стають основою її ритуального використання. Міфологізація цих властивостей робить віника одночасно і "демонічним", небезпечним предметом, і в той же час – оберегом від них, спосіб порятунку від вроків, хвороб [Толстая 2011: с. 73].

Особливі магичні властивості часто приписуються вінику, якого використовують з тією чи іншою метою в різних обрядах. У подолян існують деякі застороги щодо викристання віника в побуті.

У подільських говірках із заборонаю переступати через віник пов'язані такі повір'я: *Не ¹можна не^ури^есту^пати ¹через ¹в'іник то¹го / що йак не^ури^есту^пайеш ¹через ¹в'іник / ти не^ури^есту^пайеш ¹через ¹ус'ї сво¹ї ¹б'їди / ¹опшем не ¹можна не^ури^есту^пати ¹через / ¹в'іник не ¹можна // (1).*

¹Через ¹в'іник не ¹можна не^уре^усту^пати / ко¹лис' у де^ут'ачих ро¹ках йак ¹мама ка¹зала / кре^учала на нас / не не^ури^есту^пайте ¹через ¹в'іник / бо ¹гуля ¹виросте ¹ў пахви^ен'ї // (2).

Натомість, у словнику «Славянские древности» зафіксовані такі забобони і застереження слов'ян, пов'язані із заборонаю переступати віник: «Опасались переступать через веник (особенно беременные и дети), наступать на него босыми ногами. Нарушения запрета грозило человеку разными болезнями (головы, спины, ног), коростой, чесоткой, особенно недержанием мочи» [Толстой 1995: с. 308].

С. М. Толстая у своїй розвідці «Семантический язык вещей: веник (метла) в обрядах и верованиях» також застерігає про небезпечність порушення заборони переступати віник: «Нарушение запрета грозило человеку разными болезнями, женщинам – трудными родами, детям и взрослым – недержанием мочи» [Толстая 2011: с. 75].

Порівнюючи слов'янські і подільські забобони, які дещо видозмінились, можна сказати, що заборона переступати через віник збереглась, старші жителі Поділля уже не знають чітко причини чому саме не можна цього робити, але, пригадуючи, зазначають, що той, хто порушить це табу, буде мати проблеми зі здоров'ям.

На Поділлі також відома заборона викидати віник: *Йак'шо у вас 'в'іник / ви зам'італи под'в'ір'я і в'ін у вас 'зоус'ім ўже с'терс'а / шо не 'можна зам'ітати і ми 'хоче'мо йо'го 'вики'нути ку'дис' / не т'реба ви'ке'дати 'в'іник / то'го шо це ти ви'ке'дайеш з под'в'ір'я сво'є на'жите / сво'є ма'но / ти йо'го ви'ке'дайеш і во'но до 'тебе не по'верне'ц':а // 'в'іник 'маїец':а спа'лити / а йак'шо ж та'ке 'ви'ки'нули / 'нав'іт' іе та'к'і 'л'уди шо во'ни 'можут' шос' ро'бити / з'найут йак іе ро'бити і во'ни тої 'в'іник би'рут' і ше 'пот'ім пороб'л'айут' і ше 'пот'ім са'мому ха'з'айіну 'можут' шчос' поро'бити // (1).*

У словнику М. І. Толстого прослідковуються спільні вірування про віник як предмет нечистої сили: «Веник мог служить орудием порчи и колдовства. Считалось, что старыми вениками можно было вызвать болезни, ссору и раздоры» [Толстой 1995: с. 308].

Спільним також є табу викидати віника «Старому, использованному, истертому венику приписовалась особая «нечистота», он подлежал ритуализованному уничтожению, удалению за пределы «свойственного» пространства, туда, где не ступает нога человека и скотины. Его относили, отбрасывали как можно дальше от жилья; бросали в реку; забрасывали на крышу дома; сжигали на ритуальном костре» [Толстой 1995: с. 308].

Проводячи паралелі між слов'янськими забобонами та подільськими, фіксуємо збереження віри в те, що віник має сильну енергетику і за допомогою нього можна зробити якісь «поробки».

У подолян є ще й повір'я які говорять про заборону бити віником: *'Кажут шо не 'можна 'бити 'в'іни'ком / бо 'руки по'сохнут // (3).*

Бити в'іником не можна щоб до цієї л'удини чи до цієї дитини не ўч'іпилас'а н'і'яка б'іда і н'і'яка хвороба // (2).

У словнику М. І. Толстого наведено низку застережень, відомих про віника у слов'ян: «Специальные запреты относятся к битью веником человека и скотины и мотивируются тем, что тот, кого бьют, станет сухим и худым, как веник (ср. укр. «стане як пруття в метлі»); будет страдать от коросты, чесотки и т. п.; девушка не выйдет замуж (макед.); у скота «плоду не буде» (калуж.) и т. п.» [Толстой 1995: с. 308].

Простежуємо, що подільські повір'я увібрали в себе заборону бити віником, бо *руки по'сохнут* або *ўч'іпиц':а б'іда і хвороба*. Це повір'я відоме також македонцям, а новим поясненням застереження цього повір'я є те, що посохнуть руки у того, хто буде битись, а не у того, кого б'ють. Ця заборона зберігається у подолян і яскраво функціонує у побуті.

С. М. Толстая також у своїй праці «Семантический язык вещей: веник (метла) в обрядах и верованиях» стверджує про загальновідому заборону бити когось віником, але водночас відомо і про те, що бити віником корову жителі Білорусії вважають корисним: «В Полесье считали полезным погонять корову старым березовым веником, когда вели ее на случку (ПА, Гомельская обл.); били корову деркачом, чтобы она «погуляла» (ПА, Брестская обл.) [Толстая 2011: с. 80].

Новим та незвичним є повір'я про те, як правильно має стояти віник, чого не фіксують «Славянские древности»: *В'іник майе сто'йати дого'ри тим / шо зам'ітати / ножкою до'низу // це щоб велос'а ш'час'т'а у'хат'і / щоб с'ім'я'жила благопо'лучно // (2).*

Існування такої віри говорить про те, що сучасні люди прагнуть високого рівня життя, таким чином вірячи в різні повір'я та забобони.

Як ми можна бачимо з представленою матеріалу, віник як елемент побутового пов'язаний переважно з ритуальними формами і з системою вірувань. Він активно використовується в найрізноманітніших обрядових комплексах. Ми з легкістю проводили паралелі між подільськими та слов'янськими віруваннями і засторогами. Тому це свідчить про єдність та неподільність слов'янської культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под общей ред. Н. И. Толстого. – М. : «Международные отношения», 1995. – Т. 1. – 575 с.
2. Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под общей ред. Н. И. Толстого. – М. : «Международные отношения», 1999. – Т. 2. – 687 с.
3. Толстая С. М. Семантический язык вещей: веник (метла) в обрядах и верованиях/ С. М. Толстая // Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике. Изд. 2-е – М. : Книжный дом «Либроком», 2011. – С. 70–90.

Катерина Дармофал (м. Хмельницький)

Наук. керівник – ст. викл. Терещенко Л. В.

АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ БАТЬКА

У ЩЕДРІВКАХ С. П'ЯТИКОРИ ЛОКАЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Основу духовного життя народу складає досвід, який передається від минулих поколінь наступним і являє собою

сукупність архетипів. Вони закарбовані генетично і є основою етнічної, національно притаманної віри-релігії, яка найбільш повно відображує душу народу [Архетипи ...].

Важливу роль у творенні національного характеру виконують образи-архетипи (грец. *archetipos* – *прообраз, модель*). Образи-архетипи – це структуровані первинні уявлення, які, репродукуючи позасвідомі порухи душі людини, проявляються на поверхні її свідомості у вигляді образів, символів, освоєння яких і маніпулювання якими супроводжується найсильнішими спалахами психічної енергії.[Бусел 2001: с. 12].

Одним із ключових у календарно-обрядовому фольклорі зимового циклу є архетип Батька – уособлення сильного чоловічого начала – Анімуса, який у народних уявленнях трансформується у сакральний архетип Бога, хлібороба, господаря, Місяця [Панчук 2006: с. 47-48]. Це питання досліджували такі науковці, як О. Воропай, О. Панчук, О. Таланчук та ін. Актуальність роботи зумовлена важливістю досліджуваної теми для вивчення символічного підтексту образів-архетипів усної народної творчості, як визначальних чинників формування національного характеру. Матеріалом дослідження стали щедрівки, записані Катериною Дармофал під час проходження фольклорної практики від Дрозди Зіновії Панасівни – жительки с. П'ятикори Локачинського району Волинської області.

Архетипи є основою творчості та сприяють внутрішній єдності людської культури, створюють можливість взаємозв'язку різних епох і взаєморозуміння людей. Інакше кажучи, архетипи – це форма без власного змісту (відбиток), яка організовує та направляє психічні процеси [Архетипи ...].

Образ Батька, господаря в записаних нами щедрівках насажений символікою багатства, щедрості, гостинності (Щедрівка «Ой, чи є, чи нема пан-господар дома»): *Та й поїхав до млина / Меду-лива купувать, / Своїх гостей частувать. / Щедрий вечір, добрий вечір! / Своїх гостей частувать.*

Образ господаря-Батька, очільника родини виступає втіленням не лише духа предків, а й ідеалу: «Ясен місяць – то господар» (Щедрівка «Ой сивая тая зозуленька»). Господареві та його родині віщують щедрувальники багатий рік. У текстах щедрівок часто трапляються мотиви пророкування багатого врожаю та приплоду худоби – своєрідні залишки старовинних замовлянь-молитов: *З колосочка тай жменьочка, / А з другого зерна много. / Щедрий вечір, добрий вечір, / Добрим людям на здоров'я.*

Батько часто постає в обрядових піснях як хлібороб, сіяч, творець. У щедрівках обожнюється хліборобська праця, люди вірять, що урожай буде щедрим, коли сам Господь ходить за плугом, апостол Петро допомагає, а Божа Мати носить їсти плугатарям (саме такі мотиви простежуємо в щедрівці «В полі, полі плужок оре»).

Універсальний архетип чоловічого начала трансформується у проаналізованих календарно-обрядових піснях зимового циклу в архетип Місяця, батька, господаря, сповнений символіки активної життєвої сили, оберегу, багатства [Архетипи ...].

На підставі спостережень над текстами зібраних щедрівок можемо зробити висновок: виявлення та вивчення образів-архетипів у творах народної словесності взагалі, і у календарній обрядовості зокрема дозволяє зрозуміти символічну образну структуру пластів

народної культури, які визначають домінанти ментальності народу як кодову знакову систему, що передається від покоління до покоління.

Поступово накопичуючи образи-архетипи, людина формує поведінкові алгоритми, духовні цінності та вольові установки. У традиційно-імпровізаційній системі фольклорних пісень образи-архетипи виконують функцію, маркера поведінки, етичного й естетичного ідеалу, оберегу, замовляння, закляття на щастя. Тому цей аспект наукового дослідження потрібно вивчати й надалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архетипи – основа духовного життя етносу: [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php/...com.ua/.../text_ua.php?id=2797
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [авт.-уклад. Бусел В.Т.]. – К. ; Ірпінь : «Перун», 2005.– 1728 с
3. Панчук О. Образна символіка щедрівок: На матеріалі волинського фольклору / О. Панчук // Дивослово – 2006. – № 1. – С. 46–50.

Олександра Денисюк (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМЕННИКІВ ІЗ ФІНАЛЛЮ -ОВЕ В ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ БРАЦЛАВЩИНИ XVI ст.

Варіантність відмінкових форм – характерна ознака відмінювання іменників протягом усіх етапів розвитку української мови. Випадки варіювання засвідчено вже в найдавніших українських писемних пам'ятках майже в усіх відмінках. Нашу увагу привернуло функціонування іменників із фіналлю **-ове** в українській мові XVI ст.

Джерельною базою слугували ділові тексти Брацлавського воєводства 1566–1606 рр., які ще не були об'єктом лінгвістичних досліджень, як і їх мова загалом, на що вказують упорядники видання [Крикун 2008: с. 129].

У староукраїнський період конкуренція форм називного відмінка множини іменників чоловічого роду – один з найяскравіших і складних проявів морфологічного варіювання. Як зазначено в академічній «Історії української мови. Морфології», «у староукраїнських пам'ятках наз. відм. мн. іменників чол. роду характеризуються такими флексіями: 1) -и (-і) (з давніх основ на -ǫ-); 2) -ове або її м'який варіант -еве (з основ на -ǫ-); 3) -е або -и (з основ на -ї- та на приголосний); 4) -ы або -и (із знах. відм. мн. основ на -ǫ- та на -ї-; 5) -и або -ѣ (із знах. відм. мн. основ на -jǫ-))» [Самійленко 1978: с. 101]. Територіальне поширення форм на **-ове** С. П. Самійленко окреслює переважно Галичиною, для Лівобережної України, зокрема Бориспільщини та Полтавщини, ця форма презентована поодинокими випадками вживань, та й то лише в іменниках *пань*, *потомок* [Самійленко 1978: с. 101]. На активному побутуванні цих форм у XVI–XVII ст. наголошує С. П. Бевзенко [Бевзенко 1960: с. 77–78].

Склад і характер використання форм називного відмінка множини в іменниках чоловічого роду в діловому дискурсі Брацлавщини XVI ст. засвідчує помітний етап в історії іменникової словозміни та у формуванні норм тогочасної української літературної мови. Одразу зазначимо, що варіантність форм називного відмінка множини іменників чоловічого роду не обмежується тільки групою іменників колишніх ǫ-основ. Перерозподіл іменників за типами

відмінювання, спричинений активним розвитком категорії роду та її домінуванням у цьому процесі, втягнув в орбіту поширення фіналі -**ове** й іменники колишніх ā-, ō- та ĭ-основ.

Аналізовані документи засвідчують, що писарі послуговувалися формами на -**ове** переважно для номінації осіб за різними ознаками, зокрема це:

етноніми: ... для тог(о) поганство **татарове**, безъвестно в панство њшо ходечи, шкоду великую чинятъ (ДБВ: 144); Бо нашъ край здеишным **панове лахове** около обейдоша, аeko пси и сам лукавыи ночныи (ДБВ: 157); ... одны **татарове**, окрикъ учинивши, у трубы трубаечи и у бубны бьючи, з дгль, з гаковниц и рүчницъ стрелбу пүстивши, итурмовали, до дому ворота и острог выбили (ДБВ: 305);

назви осіб за посадою, професією, видом діяльності. Цю групу утворюють як питомі, так і запозичені лексеми, набуття якими флексії -**ове** свідчить про їх морфологічну адаптацію: в том часе мы сами и потомки њши ани **воеводове** и **кашталанове**, и **старостове**, хто по нимъ замок Браславскии держати будет, в тот замок, место и волост Вгњицкую и во вси пожитки, к тому замку здавна и тепер належачые, ничим ся уступовати (ДБВ: 165); Поведилъ перед нами урожоны **Михаило Шашковичъ Долбуновскии**, **подкомории браславскии**, **Андреи Садовскии**, **подсудок браславскии**, **послове воеводства Браславского** (ДБВ: 193); И подал на то в роздгль шостом артикул четвєртии, в котором пишєт, иж **опекунове** все ку пожитку дєтинному справовати (ДБВ: 344); ... инъстыкгатор нашъ и **делаторове**, аeko поводъ, пилность у права чинили и того на нихъ правне довели (ДБВ: 373); На врдє его кр. млсти кгородском Браславском передо мною, **Григорємъ Чечелєм**, **подстаростим**

браславским, постановилишисѧ обличнѧ, **генералове** возные земские воеводства Киевского, Волынского и Браславского (ДБВ: 655); В которой справе кгда **ревизорове** наши моцю першого декрету нашего, межи тыми ж сторонами учиненого, до помененых добръ Глинска зъехали (ДБВ: 821). Сюди ж зараховуємо і номінацію **панове** судовые, оскільки вона є описовою назвою осіб за професією: **Панове** судовые мовили намъ, абысмо з ними весполекъ вкупѧ до Браславлаѧ были (ДБВ: 599);

назви осіб за соціальним статусом: И просили **панове** Губодѧнские, абы то было до книг кгородских записано (ДБВ: 267); ... **панове** Баибузы перед роком за чотири недели мають мене черезъ писанье свое дати знати (ДБВ: 314); До которого то листу добровольного запису моего за устною а очевистою прозбою моею их млст **панове**, печати свое припоживши, и руки подписати рачили (ДБВ: 756);

назви осіб за родинними зв'язками: и **потомковѧ** мои дожати и выполнить будут повинни под обовязками в листѧ моемъ (ДБВ: 174); ... инъшиѧ именья там, въ воеводстве Браславскомъ, от **продковѧ** нашихъ королеи и великихъ кнѧзеи **Аекгеловичовѧ** **продковѧ** подкомориное браславское Макгдалены Дубицкое ... спокоине держали и уживали (ДБВ: 376–377); ... **сынове** мои Юреи и Крыштофъ кнѧжата Збаразьские [вечными] часы трымати и их зрушати не мають и не будутъ (ДБВ: 651).

Конкуренцію фіналі **-ове** з фіналлю **-и** демонструють контексти, у межах яких той же іменник отримує різні відмінкові закінчення, напр.: А **ѧ** и **потомковѧ** мои, не вымвлаючисѧ жадными причинами правными и неправными, повинни будѧмо станути а **ѧного** и

потомки его у каждого права заступовати, толкокрот, колко того водлуг давностей земских будет потреба (ДБВ: 762).

Аналізовані тексти зрідка засвідчують поширення цього закінчення й на іменники чоловічого роду – назви неістот. Ці номінативи функціонують у формі знахідного відмінка, що мав тотожне з називним закінчення, напр.: ... *одержали, первише вирокове, которыми его королевскае млтсть декрет уряду земского Браславского, што именье всю Каменогорки пану подкоморому и малжоньце его на нас вечно присудил, в том мере слұшнымъ и правным быти нашол* (ДБВ: 442); *Где они, обоа сторона, поводове ку выконанью тое присєги а позваньи ку прислуханю ее, рокъ певными и завитыми без припозву мети мают* (ДБВ: 774).

Отже, вивчення функціювання форм називного відмінка множини іменників чоловічого роду дозволяє з'ясувати шляхи мовного розвитку і формування норм української літературної мови, дати докладнішу характеристику явищу варіантності форм називного відмінка множини, яке має не загальний системний, а лексично вибірковий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1960. – 416 с.

2. Історія української мови. Морфологія / С. П. Самійленко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – 540 с.

3. Крикун М. Брацлавське воєводство впродовж своїх перших сорока років / М. Крикун // Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. – Львів, 2008. – С. 5–131.

ДЖЕРЕЛА

ДБВ – Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років /
упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. – Львів, 2008. – 1218 с.

Оксана Джугір (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н, проф. Тищенко Т. М.

СТАТИЧНЕ ТА ДИНАМІЧНЕ В ГОВІРЦІ С. ПЕРЕЙМА БАЛТСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

З'ясування питання, чому окремі елементи мови залишаються незмінними та які чинники (внутрісистемні чи позалінгвальні) при цьому є визначальними, актуальне для дослідника динамічних процесів у сучасних українських діалектах. Науковці зауважують, що різні структурні рівні діалектної системи мають неоднаковий характер змін, тому важливо встановити, елементи яких структурних рівнів зберігають свою статичність, не піддаючись змінам, а які виявляють риси динамізму [Глуховцева 2005: с. 11].

Джерелами досліджень статичності та динаміки в говірках є фундаментальна праця, яка подає відомості середини ХХ століття, – Атлас української мови в 3-х томах, лексикографічні та лінгвогеографічні дослідження різних часових зрізів.

Об'єктом нашого дослідження є східноподільська говірка с. Перейма Балтського району, яку можна також називати південною східноподільською говіркою, оскільки «східноподільські говірки займають територію, що на півночі обмежуються ізоглосною по лінії:

від верхів'я р. Рось північніше м. Ставища до верхів'я р. Гнилий Тікич; від р. Гнилий Тікич по р. Синюха до р. Південний Буг у напрямку на Ананьїв – Балту Одеської обл. – Чечельник Вінницької обл. зі сходу і півдня, від Чечельника Вінницької обл. до верхів'я р. Рось на заході» [Тищенко 2007: с. 38].

Ця говірка входить до мережі Атласу української мови (АУМ) під номером 756, монографічного дослідження Т. Тищенко «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний та текстовий описи» (Тищенко 1), словників Г. Березовської «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» (Березовська), Т. Тищенко «Лексика бджільництва Східного Поділля» (Тищенко 2). Саме ці праці стали джерелом нашого дослідження.

Мета статті – визначити статичне та динамічне фонетичного рівня в говірці с. Перейма Балтського району Одеської області.

Згідно з АУМ (к. № 40) у говірці фонему /e/ перед складом з наголошеним [e] реалізують звуки [e^н] та [и^е] у лексемах *зелений, мене, себе, тепер, несе, денце, дешевий* і подібних. Таке явище спостерігаємо в живому говірковому мовленні не тільки в слові із наступним наголошеним [e]: *до ш'іс'ти не^нд'іл' ди'тину не^н хре^нс'тили / то'го шо на ви'в'ід 'маму т'реба 'було б'рати / та ї 'бат'ушка не^н хт'іў б'рати ви'в'ід / а то бол'ш'іс'ц' ш'іс'ц' не^нд'іл' п'із'н'іше хре^нс'тили д'і'теї // хре^нс'тили д'і'теї ў 'церкв'і / могли і ўдо'ма похре^нс'тити д'і'теї / йак'шо 'бат'ушка приї'де //* (Тищенко 1).

У лексикографічних працях із досліджуваного ареалу зареєстровано лексеми, у яких у переднаголошеному складі фонема /e/ реалізується звуком [и]: *пи'тел'ка, ри'тузи, ти'т'анка, коши'л'ок, риг'лан, пир'ча* (пальчатка).

Подібну динаміку спостерігаємо і в реалізації фонемі /e/ в післянаголошеному закритому складі. Відповідно до к. № 47 АУМ фонему /e/ передає звуковий ряд [e^и и], зокрема в лексемах *персте^н'*, *хлопе^ц'*, *кусе^н'*, *піве^н'*, *'чере^з: ди^тину прода^йут 'чере^з в ік^но / як ди^тина бо^л'їе / як^шо ў с ім^йї 'ран'ше ўми^рали 'д іти мал'ї // та ї р ішай^т бат'ки про^дати ди^тину / йа^ка 'дуже ха^рашо росте / і 'дуже ш^часлива ро^дина // прода^йут ди^тину 'чере^з в ік^но / во^на 'дає грош^і 'чере^з в ік^но / і гово^рит' / шо про^дайте ме^н'ї ва^шу 'дочку / чи 'сина 'чере^з в ік^но // 'ж інка не^ре^да^йє грош^і / а т'ї бат'ки не^ре^да^йут ди^тину / і так ц'а ди^тина 'виживе / і 'буде рос^ти // (Тищенко 1).*

Сучасні записи засвідчують максимальне обниження фонемі до звука [и]: *'перстин'*, *'л'урикс*, *с'катирки*, *ш'тапил'*.

Згідно з АУМ (к. № 73) перед складом з ненаголошеним [а] фонему /o/ реалізує звук [o], зокрема в говірці с. Перейма карта фіксує фонетичний варіант *хо^л'ава*. У словнику Г. Березовської подано фонетичний варіант *ха^л'ава*, що може свідчити про активний наступ елементів степового говору південно-східного наріччя чи нівеляцію діалектних норм літературними. Фонему /o/ в переднаголошеному складі частіше реалізує звук [o]: *бахро^л'ма*, *бохро^л'ма*, рідше звук [а]: *бахра^л'ма*.

Згідно з АУМ відповідником ненаголошеної фонемі /y/ (АУМ к. № 88) в лексемі *очкур* у досліджуваній говірці можуть бути звуки [o] або [y]. Це пояснюємо тим, що Атлас не фіксує в говірці с. Перейма такого слова, хоча в сусідніх говірках зафіксовано обидві словоформи – *очкур* і *учкур*. У словнику Г. Березовської зафіксовано лексеми *очкур^н'а*, *гочкур^н'а* лише зі звуком [o] в першому складі, що

може сигналізувати про динамічні зміни у фонетичній структурі слова.

Опозиція /p/ – /p'/ у середині минулого століття в досліджуваній говірці реалізувалася лише звуком [p] (АУМ, к. № 126), зокрема перед рефlekсами ɛ: *рабий, гарачий, порадоk* (АУМ, к. №127), перед [a], що походить із а: *зора, бура* (АУМ, к. № 128). Сучасні тексти демонструють послідовне збереження цієї діалектної риси: *йак'шо ди'тина байст'рук / то за 'нейу з о'хотойу йшли за ку'му // бо це 'дуже ха'рашо //* (Тищенко 1); *ку'пали ўже на т'рет'ї ден' чи на че"т'вертїй 'таме"чки / і 'воду та'ко / шоб 'л'їтн'а 'була / 'м'їрали те"мпе"ра'туру //* (Тищенко 1).

У говірці с. Перейма перед голосним [o] кк. № 140, 141 фіксують як вживання протетичних звуків [Г], [В], так і їх відсутність: *гозеро, госїнь, гострий, осїнь, озеро* і подібних. Таке явище є статичним. До цього часу в говірках паралельно вживаються форми з протетичними приголосними і без них: *очкур'н'а, гочкур'н'а о'порки, го'нуча, 'од'аг по'ношенїй, 'од'аг бах'матїй од'ї 'йал'це, о'борка, гобру'чалка* (Березовська).

У говірці спостерігаємо тенденцію зміни реалізації сполучення фонем /с/ і /т'/ звукосполученням [ст'] в середині слова на [сц']. Явище вживання [ст'] засвідчують карти №№ 100, 111, а сучасні лексикографічні праці в подібних випадках фіксують у лексемах звукосполучення [сц']: *'ус'ц'їлка* (Березовська).

Згідно з к. № 121 АУМ у досліджуваній говірці сполучення фонем /дж / реалізовувало звукосполучення [дж]. У сучасній говірці це звукосполучення втратило перший елемент: *бджо'ла → бжо'ла: йак 'першїй раз ку'пали / од'н'ї к'лали 'золото / д'руг'ї к'лали г'рош'ї /*

шоб ди/тина бу/ла ба/гата / а т/рет'і р/вали цв'іт із /р'ізних кв'і/ток / на йа/ких си/д'іли б'жоли / шоб х/лопц'і /липли до д'іу/чат / до х/лопчик'іу / ну хто шо ди/тин'і ба/жау // (Тищенко 2).

Очевидно, така зміна зумовлена тим, що в сусідніх говірках північної Одещини в АУМ зафіксовано паралельні форми *бджо/ла / бжо/ла*.

Отже, спостереження за структурою говірки с. Перейма Балтського району Одеської області різних часових зрізів дає підстави для узагальнень про статичне та динамічне її фонетичного рівня. Кількісне зіставлення статичних та динамічних елементів показало, що домінує тенденція до збереження структури говірки з незначними змінами, які можуть бути зумовленими впливом літературної мови чи наступом елементів сусідніх говорів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок : монографія / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.
2. Тищенко Т. М. Ареальна стратифікація східноподільських говірок / Т. М. Тищенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. ред. М.Я. Плющ. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3, кн. 2. – С. 31–38.

ДЖЕРЕЛА

АУМ – Атлас української мови : в 3-х т. – Т. 1. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі / ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с., карт.

Березовська – Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.

Тищенко 1 – Тищенко Т. Східноподільський родинний обряд: лексикографічний та текстовий описи / Т. Тищенко. – Умань, 2014.

Тищенко 2 – Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля / Т. Тищенко. – Умань, 2008. – 90 с.

Юлія Довганюк (м. Хмельницький)

Наук. керівник – к. пед. н., доц. Горячок І. В.

МОТИВИ ПАТРІОТИЗМУ В ПОЕЗІЯХ ПОЕТА-ПОДОЛЯНИНА ВОЛОДИМИРА ОЛІЙНИКА

Література рідного краю – це та перлина народного багатства, яка формує культурний рівень кожного громадянина, прищеплює любов до батьківського краю та матиної пісні, відкриває двері до чогось сокровенного для нас.

Мета статті полягає у висвітленні мотиву патріотизму у творчості поета-подолянина Володимира Олійника. Актуальність теми зумовлена тим, що патріотизм сколихнув свідомість усіх громадян, кожен має за честь називатися патріотом, тому варто прослідкувати, чи наявні у творчому доробку елементи любові до Батьківщини та визначити наскільки щирими є наміри поета у зображенні злободенних тем суспільства.

Поет народився в 1962 році в селі Луговому, що на Ярмолинеччині Хмельницької області. Писати вірші почав у 8-ому класі під впливом творчості Лесі Українки, Тараса Шевченка, Андрія Малишка. Нестримне бажання зрівнятися з митцями пера спонукало

його по закінченні Лугівської восьмирічки продовжити навчання у середній школі № 3 міста Хмельницького. Фінішною прямою стало успішне закінчення філологічного факультету Кам'янець-Подільського педінституту.

Він ріс серед добрих і чуйних, працелюбних і пісенних людей. Велике значення у житті малого Володі відіграла його бабуся Ганна. Із дитинства під її благодотворним впливом він перейнявся любов'ю до усної народної творчості, ще тоді вперше почав записувати пісні та балади, які вона співала.

Плідна праця на ниві літератури дала свої плоди – Володимир Олійник став засновником, головним редактором і видавцем бібліотечних серій «Література рідного краю», «Літературні портрети», «Пам'ять», «Мистецька еліта Поділля», «Еліта Поділля», «Поет і XXI вік» [Москаленко 2012: с. 6].

Поет активно допомагає своїм однодумцям, сприяє виданню їх літературних збірок, виступає на мітингах, популяризує українське слово.

Про нього славно відкликаються побратими по перу щодо його творчості, а саме поет Микола Подолян говорив: «Володимир Олійник має свій власний поетичний голос. Поетична наснага його слова – це любов до рідної землі, мелодії подільського краю, душа його народу. Відтак з віршів народжується не просто погляд на навколишній світ, а громадянська життєва позиція автора і його героїв-творців, або перетворювачів життя, чиї устремління відповідають кращим помислам народу» [Москаленко 2012: с. 9]. Ці слова повністю окреслюють поетичний портрет автора, характеризуючи найпомітніші віхи його життя.

Поетична збірка «Калинова сопілка» найбільше пронизана патріотизмом, любов'ю до рідної землі та отчого подільського краю. Найпромовистішим підтвердженням цих мотивів є вірш «Моє Поділля», у якому автор возвеличує рідний край, навчає шанувати пам'ять померлих та подвиги сучасників. Образ біди, лиха та втрат навіюєobelisk, про який згадується у вірші. Він постає тим символом жертвності кожного громадянина як плата за мир та благополуччя своїх земель. Проте як би не було важко українцям, вони люблять вічно «згорьовану землю», здатні віддати життя за волю та свободу неньки-Батьківщини.

Поруч із пошаною героїчних вчинків побратимів, поет описує трудящих людей, які прославляють рідне Поділля подвигами та нагородами. Останні дві стрічки у вірші звучать як сподівання на краще майбутнє для нашого Поділля й усієї України: «Бо тільки в невсипущій праці чесній, / Наш край і вся Вкраїнонька воскресне!» [Вибрані ... 2008: с. 172]

У поезії «Рідна земля» автор звертається до села, як чогось рідного або певною мірою святого, возвеличує його значущість. В еру урбанізації мало хто звертається до згадок про село, його мешканців та їхні турботи. Лише вихідці із села турбуються про долю рідних місцин, б'ють тривогу щодо проблем простих людей. Цей вірш можна відзначити як подяку за знання, здобуті за роки життя у селі, відверту любов до природи та чуйність людських сердець.

Не забуває Володимир Григорович своє коріння, активно згадує про свою Ярмолинеччину – мальовничий край, що багатий на талановиті надбання. Один із віршів присвячує дівчині, яку ласкаво називає «Ярмолинчаночка». Ліричний герой на рівні любовної

закоханості у юну дівчину відновлює в пам'яті давно забуті порухи з дитинства. Читачу дає зрозуміти, що незважаючи на обставини та події, варто згадувати звідки ти родом, а тим більше пишатися цим. Певною мірою, через ліричного героя, автор розповідає про свої душевні переживання, які нав'язані згадкою про дитинство, юність та молодість. Висновок формується лише один – часи минають, події змінюються, але пам'ять залишається з людиною назавжди, гріє її серце й душу споминами з минулого.

Вірші про рідну землю дещо більше для нього, ніж проста згадка про дитинство. Це шана тим заповітним місцям, які закарбувалися у його долі, сформували любов до природи, огорнули людською щедрістю й теплотою.

Він залюблений у рідні лани й поля, описує їхню велич та мальовничість майже в кожному з віршів.

У вірші-присвяті «Моєму Луговому» автор за допомогою пейзажної лірики звертає увагу на краєвиди свого села. Поезія відроджує його найпотаємніші згадки про дитинство й роки проживання у рідній хаті, думки про батьківську криницю і тихий шелест кленових листків...Ось як автор аргументує про присвяту: «...в дитинство я стежечку спогадів в'ю, цю землю хрещену колиску мою...». Поет наголошує про те, що село є тим місцем, яке утихомирює його душу, а пам'ять про ті часи гріє серце ще дужче: «я горну до серця і чую тепло, у зоряній тиші заснуло село».

Автор критично налаштований на суспільство та людей, зокрема – «У цім бутті розшарпано-жорстокім, / Дратовані, зацьковані і злі...» закликає кожного спинитися і звернути увагу на проблеми та незгоди, поглянути на небо – «Вертають на Україну журавлі». Постає

запитання, що ж зашифровано під цим образом-символом «журавлі»? Можливо, це і є ті патріоти, поборники правди, які піднімуть дух свободи, пробудять свідомість молоді до нових звершень в ім'я щасливого та мирного життя в країні. Згадується про минуле та майбутнє як передбачення чогось світлого та нового – «Попереду – лан чистої ріллі...Невже у душах рабства не поборем? ...Вертають на Україну журавлі».

Читаючи цей вірш віриш, що ситуація в країні зміниться на краще, бо ми уже пройшли той шлях брехні, насилля, горя, попереду нас чекає тільки лан чистої ріллі – нова сторінка нашої історії. Ми поборемо у душах рабство, бо журавлі курличуть нам: «Прокидайтеся, братове!». Журавлі, то образ щирого патріота України, якому не байдужа доля всього народу. Скинути пелену з очей важко, лише зусилля активістів, змушують замислитися про те, що нам завжди нав'язують солодку брехню та приховують гірку правду. Однак потрібно знати усю інформацію та об'єктивно її оцінювати. Не підтримувати думки політиків, а критично їх аналізувати. Індивідуальність часто заглушується й пригноблюється власне «я», чого не можливо допустити в цивілізованому суспільстві.

Не потрібно забувати про рідні краї та шанувати пам'ять померлих пращурів, автор закликає «в поминальну неділю приходим до рідних могил по стежках споришевих стежках барвінкових із запилених міст до далеких обвітрених сіл...».

Окрім патріотичних навіювань, вірш спрямований ідеалізувати образ села та наголошує про те, що не варто захоплюватися урбанізацією, доцільно долучатися до природного надбання області,

цінувати свою малу Батьківщину та не забувати про її культурний і просвітній рівень.

Творчість поета-подолянина Володимира Олійника охоплює всі грані людського життя – їхні радощі й невдачі, щастя й горе, втрату й надбання. Обидві сторони однієї медалі зливаються у долі українців. Поета бентежить життя не тільки подолян, але усього народу. Його слово вселяє віру у серця людей, які не байдужі до свого життя, бо сподіваються на кращі зміни в країні. Поезія надихає робити подвиги на благо миру та процвітання України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко В. М. Уроки життя Володимира Олійника: бібліографічний покажчик / укладач В. М. Москаленко. – Ярмолинці, 2012. – 18 с.
2. Олійник В. Г. Вибрані твори: поезії, балади, поеми-цикли, пісні, рубаї, вірші, загадки, абетка для дітей / В. Г. Олійник. – Хмельницький : Цюпак, 2008. – Кн. 1. – 247 с.
3. Олійник В. Г. Калинова сопілка: вірші для дітей / В. Г. Олійник. – Хмельницький, 1995. – 16 с.

Марія Загородна (м. Хмельницький)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.

КОЛЬОРАТИВИ 'СИНІЙ' І 'БІЛИЙ' У ПОЕЗІЯХ

ВІТАЛІЯ МІХАЛЕВСЬКОГО

Кольори постійно привертають увагу науковців та досліджуються у різних аспектах – фізичному, психологічному, філософському, лінгвістичному, мистецтвознавчому. Наразі в

мовознавстві проблема колірних назв розглядається у кількох напрямках. Кольоративи становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства, психолінгвістики, досліджуються лінгвістами в перекладознавчому аспекті, опрацьовуються структурно-семантичні зв'язки позначень кольору як елементів мовної системи тощо.

Одним із важливих аспектів вивчення кольоративів є всебічний аналіз їхніх функціональних властивостей у мові фольклору та художньої літератури. Численні спостереження переконують, що в поетичній мові назви кольорів є естетично проакцентованими, відзначаються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій. Колірна гама як важливе мовноестетичне явище є одним із показників індивідуального стилю автора, а її аналіз має принципове значення для розуміння специфіки поетичномовних картин світу, визначення особливостей розвитку ідейно-художніх систем, характеристики традиційного і новаторського тощо [Криворука 2016: с. 131].

Проблема семантики кольоративів та їхньої естетичної значущості в художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців (І. Бабій, А. Брагіна, В. Дятчук, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт та ін.). В українському мовознавстві назви кольорів розглядаються насамперед у зв'язку з вивченням окремих ідіостилів, зокрема Т. Шевченка (А. Критенко), І. Франка (Т. Панько), Лесі Українки (Л. Бублейник, Г. Михайлик), М. Волошина (К. Давиденко), М. Коцюбинського (І. Бабій, І. Масюк), В. Винниченка (Л. Кучеренко), Б. Лепкого (Г. Білотіл), М. Хвильового (І. Бабій, С. Горожанова), В. Стуса (А. Іншаков), В. Барки (Н. Адах),

Т. Осьмачки (Л. Піскозуб), М. Рильського (А. Улянич), П. Тичини (М. Фока) Л. Костенко (Г. Губарева), інших письменників (Н. Гаврилюк, Т. Ковальова, І. Лоцинова).

Як бачимо, об'єктом вивчення здебільшого стає творча спадщина загальновідомих письменників, тоді як інші автори залишаються поза межами філологічних студій, що й зумовлює актуальність теми нашої статті.

Віталій Цезарійович Міхалевський – один із найталановитіших поетів Хмельниччини, громадський діяч, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій Хмельницького національного університету, член Національної спілки журналістів України, член Національної спілки письменників України. В. Ц. Міхалевський народився 3 листопада 1961 р. в селі Подільське Кам'янець-Подільського району на Хмельниччині.

Незважаючи на наявність літературознавчих досліджень, які стосуються творчості автора, праці, що висвітлюють власне кольоративи у поезиці В. Міхалевського, відсутні, тому мета нашої статті полягає у тому, щоб визначити лексико-семантичні поля кольоративів у творчості поета і схарактеризувати синьо-білу кольорову гаму.

До збірки подільського поета «Яблука райські» ввійшли ліричні вірші різних років. Вони тісно переплітаються між собою, складаючи цілісну палітру глибоких почуттів. Збірка насичена кольоративами, які надають поезіям емоційності, викликають в уяві читача певні образи та асоціації. Саме так автор передає нам свої почуття, акцентує

особливу увагу на певній деталі, за допомогою того чи іншого кольору змальовує пейзаж, описує своїх героїв тощо.

У поезіях В. Міхалевського ми виокремили хроматичні та ахроматичні групи кольорів. Із-поміж хроматичних кольоролексем фіксуємо *синій, зелений, червоний, жовтий, блакитний, золотий, рожевий, коричневий, рудий*.

Найчастіше автор використовує **синій** колір (13 разів) – символ вірності, довір'я і безконечності [Символіка...]. Ним автор переважно послуговується для зображення очей: *Цілував я очі сині після дощук в четвер* (Міхалевський: с. 11); *Там, де пісня луна в долині, очі сині собі сподобав* (Міхалевський: с. 60); *Полюбив дівчину з синіми очима* (Міхалевський: с. 139).

Водночас цей кольоратив змальовує і синє море: *Вишивала степ широкий, синє море* (Міхалевський: с. 12), *Море синє – це моє життя* (Міхалевський: с. 98), *Морська серпнева тиха синь* (Міхалевський: с. 134), що є символом світобудови, безмежного простору і межі життя (переходу з одного світу в інший). Також у синіх тонах митець описує вечір: *Без неї світ би помарнів – не грала б кров у синю пору* (Міхалевський: с. 121), *Синій вечір розсипав роси, а ти досі ще не моя* (Міхалевський: с. 138); небо: *Очі – чисте небо синє* (Міхалевський: с. 50). Щоб зосередити увагу реципієнта саме на образі вечора В. Міхалевський вдається до редуплікації: *Прийде синій-синій вечір* (Міхалевський: с. 122).

В одному з віршів фігурує образ синього птаха: *Так синій птах запрошує не всіх у диво, дивовижно рідний світ* (Міхалевський: с. 91). Зауважимо, що птахи у міфології багатьох народів є творцями всесвіту, вони символізують повітряну стихію, а повітря, як відомо,

легке й може проникати всюди. Птахи сполучають світ земний і небесний. Як душі пращурів, вони знають усе [Тварини...].

Також автор використовує символ волошки: *На вінок калини, на волошки сині* (Міхалевський: с. 39), яка свідчать про душевну красу, праведність і святість, душевну чистоту, скромність і привітність [Символіка...].

Із-поміж ахроматичних кольоролексем знаходимо *білий, сірий, чорний, сріблястий, чорно-білий*.

Найбільш продуктивним є **білий** колір (18 фіксацій) – символ невинності, чистоти й радості [Символіка...]. Дуже часто поет застосовує цей кольоратив для опису тіла жінки, підкреслюючи цим її красу: *Зелені очі, білі, ніжні плечі* (Міхалевський: с. 91), *Я дівчина невеличка, карі очі, біле личко!* (Міхалевський: с. 122), *В солодкі сни на білі груди в твої обійми упаду* (Міхалевський: с. 169). Також ця лексема допомагає поетові змалювати одяг людини: *Ніби й рада (вся в білому) святу, тільки пальці холодні-холодні* (Міхалевський: с. 17).

Кольоративом 'білий' автор послуговується і в процесі опису природи, де він використовує переважно метафоричні образи, персоніфікацію, антитезу: *По полю білому ми бігли у наш ромашковий роман* (Міхалевський: с. 145), *Бентежить диво зорепаду, густих туманів білий сум* (Міхалевський: с. 84), *У чорні дні та ночі білі грав завжди тільки за своїх* (Міхалевський: с. 154), *Здрастуй / долі пора золота! / ще далеко пора моя біла* (Міхалевський: с. 141).

Присутні й реальні об'єкти, яким притаманний білий колір: *Блідюю цяточкою в небі все літо би промерехтів* (Міхалевський: с. 125).

Цікавим образом є білий кінь: *На коні мріяв білому в'їхати в місто* (Міхалевський: с. 75), *На коні білогривому в'їхав у місто* (Міхалевський: с. 75). Як свідчать джерела, кінь – символ енергії й сили, уособлення світу предків. Коні завжди були помічниками богів, воїнів і хліборобів. Навіть творчі люди мають своїм символом коня – Пегаса [Тварини...].

Згадується і білий лебідь, що є символом відродження, чистоти, цнотливості, гордої самотності, мудрості, пророчих здібностей: *Він – мій казковий білий лебідь – мене лебідкою назвав* (Міхалевський: с. 145).

Традиційним для поета стало використання редуплікації, яка підсилює кольорообразження: *На сорочці полотняній білій-білій* (Міхалевський: с. 12), *Весь світ в ромашках білих-білих* (Міхалевський: с. 145), *Прийде білий-білий ранок* (Міхалевський: с. 122).

Аналіз творчого доробку митця дає підстави констатувати, що кількісне наповнення окреслених кольороназв, семантична значущість та функціональна різноманітність їхніх компонентів засвідчують органічне поєднання традиційного й новаторського в естетичній трансформації кольоративів у поетичному мовленні Віталія Міхалевського.

Перспективу дослідження вбачаємо у детальній характеристиці усіх кольоролексем, виокремлених з ідіостилю В. Міхалевського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криворука О. О. Теоретичні засади явища кольористики як складової мовної картини світу / О. О. Криворука. // Львів. – 2016. – С. 129–133.
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: Навчальний посібник для педагогічних інститутів // Львів : Просвіта, 1979. – 327 с.

3. Символіка кольорів // Про Україну : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://about-ukraine.com/simvolika-koloriv/>

4. Тварини-символи // Про Україну : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://about-ukraine.com/category/simvolika/tvarini-simvoli/> .

ДЖЕРЕЛА

1. Міхалевський В. Ц. Яблука райські / В. Ц. Міхалевський. – Маріуполь : Азов'є, 2013. – 210 с.

Анна Закутня (м. Чернівці)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Ткач Л. О.

ДІАЛЕКТИЗМИ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

В історії формування української літературної мови, як і багатьох розвинутих національних мов сучасної Європи, народні говори і фольклорне койне відігравали дуже важливу роль у різні періоди культурного розвитку, адже „територіальний діалект є засобом спілкування людей, об'єднаних певною територією, елементами матеріальної та духовної культури, історично-культурних традицій, самосвідомості” [Українська... 2004: с. 145].

І. Франко свого часу зазначав, що „кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить, збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації, не втраючи при тім свого основного типу і не переходячи в

жаргон якоїсь спеціальної верстви чи купи людей, а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору” [Франко І. 1982: с. 207; розріджений шрифт мій – А. З.].

Проблема впливу діалектів на літературну мову гостро постала в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли позначилися об’єднавчі тенденції в процесі творення соборної літературної мови на основі двох традицій – наддніпрянської і наддністрянської (галицько-буковинської). Ці об’єднавчі тенденції загострили проблему вибору мовних одиниць для загального вжитку і спричинилися в кінці ХІХ – початку ХХ ст. до мовних дискусій в середовищі української інтелігенції [Трифонов 2000]. У цей час у Галичині й на Буковині активно формувалися писемні та усні стильові відгалуження, що забезпечували суспільну функцію української мови в офіційних сферах комунікації, сприяли розширенню соціальної бази активних носіїв української мови не лише в сільському, а й у міському середовищі [Ткач 2000а]. Українське міське койне, що становило собою традиційну, історично усталену форму існування мови, виступило в цей час у подвійній (посередницькій) ролі. Через міське койне діалектні одиниці потрапляли в мову друкованих періодичних видань, у твори художньої літератури, у сферу офіційно-правових відносин. Натомість інші групи лексики – передусім з галузі торгівлі, міського побуту, міжкультурних взаємин – з міського середовища потрапляли в селянські говірки.

Західноукраїнське міське койне було підґрунтям західноукраїнського варіанта літературної мови, на що вказують і

упорядники «Лексикону львівського: поважно і на жарт»: „у 30-х роках ХХ століття цей варіант літературної мови функціонував як цілісна мовна структура, яка мала не тільки усний, а й писемний варіант. Вона була відкритою до запозичень із діалектів та із сусідніх мов і водночас слугувала основою для творення власної лексики” [Хобзей 2009: с. 14].

З-поміж усіх стилів і жанрів писемних текстів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. найближчою до міського койне була реклама, друкована в періодичних виданнях (газетах, альманахах, календарях тощо). Дослідження мовних особливостей української реклами згаданого періоду розпочате в українському мовознавстві працями Л. Ткач (Тарновецької) [Тарновецька 1994; Ткач 2000а; Ткач 2000б]. У „Матеріалах до словника української літературної мови на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” [Ткач 2000б] уперше в українській лексикографії рекламні оголошення (вміщені в газеті „Буковина” (1885–1910), календарі „Товариш” (1908) та інших виданнях) послужили джерелом відбору реєстрових слів та ілюстративних контекстів.

Результати досліджень мови української реклами згаданого періоду опубліковані в ряді подальших праць науковців Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича [Федрак 2005; Ткач 2007; Ткач, Прокопова 2016а; 2016б; 2016в].

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати семантику, структуру й лексикографічну історію діалектизмів південно-західного наріччя української мови, зафіксованих у рекламних оголошеннях кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. У своєму дослідженні спираємося на такі лексикографічні праці: „Словарь української

мови” за ред. Б. Грінченка, „Етимологічний словник української мови”, „Словник української мови” в 11 тт.; діалектні словники (див. у списку джерел).

Джерелом добору текстів реклами послужили: буковинські газети „Буковина”, „Добрі ради”; галицькі календарі „Дніпро”, „Червона калина”, а також – численні періодичні видання української діаспори в Америці: газети „Свобода” (з 1893 р., США), „Канадійській Фармер” (з 1903 р.), „Нова ера” (1931–1939, Канада), „Народна воля” (1941, США) та ін.; альманах Українського Народного Союзу (1903 – дотепер, США); календарі „Канадійського фермера” (з 1903 р.), „Канадійського українця” (1911–1932), „Оси” (з 1921 р., США), „Хлібороба” (з 1922 р., Бразилія), „Новий шлях” (1930 – дотепер, Канада); календар-альманах „Гомону України” (з 1948 р., Канада) та ін. (характеристику цих видань див. у нашій попередній праці [Ткач, Прокопова 2016а]).

Характерною мовною рисою діаспорних календарів, альманахів був їх зв’язок з традиціями подібних видань на материковій Україні, а також відтворення у писемній формі діалектизмів південно-західного наріччя. Адже у переважній більшості українські емігранти того часу були вихідцями з Галичини, Буковини, Закарпаття, Поділля. Мова видань, що ними вони опікувалися, мала на собі відчутний вплив їх рідного говіркого мовлення та галицько-буковинського койне.

Ознаки зв’язку рекламних текстів кін. ХІХ – першої пол. ХХ ст. з розмовно-діалектним мовленням найяскравіш виявляються через такі мовні одиниці: I. Діалектні фонетичні та фонетично-морфологічні варіанти слів; II. Семантичні діалектизми; III. Лексичні діалектизми

(що належать переважно до тематичної групи „Побут і господарська діяльність людини”).

І. Фонетичні та фонетично-морфологічні діалектизми.

КІСТОЧКА, *мн.* Уживається в значенні „тістечка; весільне печиво”. *Одинока українська пекарня в Міннеаполіс випікає різного рода печива і приймає замовлення весільні на кісточка (кейки), які виконує артистично. Микола Семотюк (АУНС, 1933). СУМ не подає цього фонетичного варіанта, хоч свого часу Б. Грінченко в передмові до „Словаря української мови” зазначав, що вніс до реєстру слова кісний, кісто (поряд з тісний, тісто), оскільки вони вживаються у багатьох місцевостях Подільської, Волинської, Харківської губерній [Грінченко 1907: с. XXIX]. У діалектних словниках зафіксовані такі значення слова **кісто**: ‘тісто’ (Бр., с. 49; Он., I, с. 354; Арк., I, с. 223; Чаб., II, с. 173; ГГкс, с. 94; МСГГ, с. 78; Турч., с. 143), ‘макаронні вироби’ (Бук., с. 205), ‘1. Тісто для випікання хлібобулочних виробів. 2. Тісто як кондитерський виріб. 3. Розкатане тісто для нарізання локшини’ (Саб., с. 143); словотвірні деривати: **кістечко** ‘тісто’ (Чаб., II, с. 173), **кістечка, кістечька** ‘печиво’ (Бук., с. 205).*

КОВНІР. КОВНІРЕЦЬ. *Не треба їхати до Львова на закупно. Всього, хочби в найменшій кількості, чого треба в домашньому господарстві, висилаємо поштовими посилками: <...> ковнірці, маншети, панчохи, скарпитки, білля, – матерії на одіж жіночу і для мущин, коци і ковдри (ЧК, 1923). Одинока Українська Механічна Пральня «Ата». Пере ковнірці, білля, хемічно чистить і красить всяку одіж, капелюхи, фелони і хоругви. Посилки з провінції слати поштою. Все скоро, дешево, по уміркованих цінах (ЧК, 1938). Akler Furs. Wholesale Furriers. Вирібники футер на замовлення, ковнірів,*

*футряних обшивок і т. ін. Коли хочете мати гарне футро найновіщої моди <...> то вдавайтеся до нашого представника П. Т. Савича. А певно будете вдоволені з найкращого виробу в обсягу кушнірства (НШ, 1945, с. 140). СУМ маркує форму **ковнір** як розм., рідко „те саме, що комір”, подає також зменш.-пестливі форми **ковнірець**, **ковнірчик** (СУМ, IV, с. 205). У діалектних словниках зафіксовано чимало й інших фонетичних варіантів цього слова: **ковнір** ‘комір’ (Бук., с. 214; Арк., I, с. 231; ГГкс, с. 98; МСГГ, с. 81; Турч., с. 146), ‘комір (переважно верхньої чоловічої сорочки)’ (Лис., с. 86); **комнір** (Бр., с. 51; Лис., с. 86), **ковняр** ‘комір’ (Бук., с. 214), **комнер** ‘комір’ (ГГкс, с. 98), **кавнер**, **ковніер**, **ком’єр**, **комняр** ‘комір (переважно верхньої чоловічої сорочки)’ (Лис., с. 86); подані й словотвірні деривати: **ковнірик** ‘комір’ (Турч., с. 146), **ковніриць** ‘обшивка, стоячий комір’ (Он., I, с. 363).*

ФЛЯШКА. *У наших паровім бровари (перше Гебля), устроєнім після найновішої системи, вже почали спускати вишинкове пиво... Небавом будемо могли оголосити, що зачнемо спускати пиво-лежак в бочівки і **фляшки** (Б., 1895, с. 16). Повітові й окружні Союзи Кооператив купують Оцет спіртовий і овочевий у **фляшках** і бочках виключно з одинокої української фабрики Титан (ЧК, 1938). Старші люди знають з досвіду про скоре лагідне ділання *Triner's Bitter Wine*. Вони знають, що ця вчена сполука природніх корінців, зел і ботанічних рослин береться сейчас до праці порушення *внутренностей* <...> Лише сьогодні дістаньте **фляшку** *Triner's* і дозвольте йому приємним в смаку працювати для вас на полекшу запору (КФ, 1953, с. 97). СУМ фіксує форму **фляжка**, для якої подане діалектне значення „пляшка” (СУМ, X, с. 610). У діалектних*

словниках подано фонетичні варіанти: **фляшка** ‘пляшка’ (Бр., с. 98; Турч., с. 325), ‘скляна посудина, пляшка’ (Бук., с. 593); **флєшка** ‘скляна посудина, пляшка’ (Бук., с. 593), ‘пляшка’ (ГГкс, с. 198; Шило, с. 262), **флєжка** ‘пляшка’ (Шило, с. 262); морфологічний варіант **флєша** ‘пляшка’ (ГГкс, с. 198); словотвірні деривати: **фляшечка** ‘пляшка’ (Турч., с. 325), **фляща** ‘пляшечка’ (Он., II, с. 331); **флящина** ‘пляшка’ (Он., II, с. 331).

ФУТРО. *Футра нові замовляйте, старі направляйте, сирі шкіри продавайте лиш в українській фірмі Петра Карняка* (Д., 1923). *Мужеська Кравецька Робітня Івана Керницького виконує: убрання, плащі, футра і всяку роботу з обсягу муж. кравецтва з власних і доставлених матеріалів. Скоро і точно. По цінах дуже приступних!* (ЧК, 1938). У СУМ форма **футро** подана з маркером діал. „1. Хутро. 2. Шуба” (СУМ, X, с. 657); цю форму фіксують і діалектні словники: **футро** ‘шуба, кожух’ (Он., II, с. 335), ‘підкладка верхнього одягу, переважно пальта, куртки’ (Бук., с. 608), ‘1. підкладка. 2. хутро’ (ГГкс, с. 199), ‘хутро’ (Турч., с. 326); у гуцульських говірках відомий і словотвірний дериват: **футрувати** ‘підшивати підкладку або хутро’ (ГГкс, с. 199). У *Словнику Грінченка* форма **футро** зафіксована з покликанням на джерела з Галичини й Буковини, а також на повість А. Свидницького „Люборацькі”; розгалуженим є й гніздо словотвірних і семантичних дериватів: **футрарь** „= кушнір”, **футрина** „1) = **футро**”; 2) = **футринє**”, **футринє** рос. „оконная коробка, облицовка оконного проема”, **футрувати** відомий у гуцульських говірках (Сл. Гр., 4, с. 380); за відомостями *Словника Грінченка*, у говірках південно-східного наріччя вживалося чимало дериватів цієї ж основи, що містять її літературнонормативний

фонетичний варіант (*хутр-*): *хутра* рос. „внутренняя обмазка печи”, *хутрина* рос. „въ стѣнкѣ деревянной постройки: каждое бревно, упирающееся въ косяки дверей или оконъ” (Канівський повіт); *хутрований* рос. „1) подбитый мѣхомъ; 2) обшитый шалевкой” (Новоград-Волинський повіт); *хутрування* рос. „1) подбивка мѣхомъ; 2) обшивка шалевками”; *хутрувати* рос. „1) подбивать мѣхомъ. 2) хутрувати піч. Обмазывать глиной печь; 3) хутрувати двері. Вставляют косяки дверные; 3) хутрувати чоботи. Пришивают подкладку въ сапоги”; хутрянний рос. „мѣховой”; хутрянка рос. „шубка женская” (Сл. Гр., 4, с. 421). Давній германізм (нім. Futter „підшивка, підкладка”) зазнав в українській мові семантичної та словотвірної деривації й виявляє послідовне діалектне розрізнення фонетично адаптованих форм: у південно-західному наріччі *футр-*, а в південно-східному *хутр-* (див. ЕСУМ, 6, с. 224–225).

II. Семантичні діалектизми.

ОКАЗІЯ. Слово *оказія* вживається у рекламних текстах в значенні „святкове застілля, частування; урочиста подія”. *Українська пекарня Василя Білокура. Доставляє свіжі печива до шторів, на весіля, хрестини, балі, пікніки і другі **оказії*** (АУНС, 1926). *Simeon Palamar Real Estate Broker. Продає лоти, дома, фарми і штори. Автомобілі і галі до винайму на весілля і всякі другі **оказії**. Перстені, Букети, Фотографії* (АУНС, 1932, с. 189). *Surma Book and Music Co. Пяна, віктролі, радія, рекорди, кружки до п'янін <...> 300 Міжнародних танків, на скрипку, надаються на танці на всіх **оказіях** і весіллях \$2.50. Мирон Сурмач, управ.* (НШ, 1936, с. 245).

Аналіз формулювання значень слова *оказія* в досліджуваних словниках виявляє, що в жодному з них – ані в *Словнику Грінченка*,

ані в СУМ, ані в діалектних словниках – значення „святкове застілля, частування; урочиста подія” виразно не виділене, а губиться за іншими значеннями. *Словник Грінченка* подає для слова *оказія* таке пряме значення: рос. „1) Случай, особый случай; происшествіе; необычайное событіе, несчастное происшествіе”, хоч в ілюстративних контекстах ідеться про святкування: *Хиба оказія яка, то купе горівки, а то й не кажи. Каменец. [Кам’янець-Подільський повіт]; Лава тріщить – на оказію в хаті. Грин., I., 255”* (Сл. Гр., 3, с. 46). У контексті до слова **урочистий** це значення виступає вже як безсумнівне, зафіксоване також у Подільській губернії: „**Урочиста оказія.** Высокоторжественный день (крестины, именины и т. п.). Подол. г.” (Сл. Гр., 4, с. 353). Тлумачення слова *оказія* в СУМ спирається на обидві названі статті *Словника Грінченка*: „1. Дивний випадок, незвичайна подія (контекст – з творів Панаса Мирного); // Те саме, що пригода (контекст із творів М. Коцюбинського); // Урочиста подія, звичайно непередбачена” (СУМ, V, с. 659). З таким значеннєвим відтінком слово *оказія* ілюструється контекстом з твору А. Свидницького (*Пекарні в панотців тісні, то на кожну більш-менш велику оказію вже страву готувлять на дворі*), зміст якого ніяк не підтверджує того, що урочиста подія – непередбачена. Навпаки, це – подія, до якої готувалися заздалегідь. У діалектних словниках засвідчені такі значення: *оказія* ‘випадок’ (Бр., с. 69), ‘видовище’ (МСГГ, с. 124); *воказія* ‘випадок’ (МСГГ, с. 124). З цього можемо припустити, що значення слова *оказія* „святкове застілля, частування; урочиста подія”, з яким воно регулярно вживалося в рекламних текстах, друкованих у діаспорних виданнях, було відоме у

подільських говірках. Та все ж як семантичний діалектизм (регіоналізм) воно закріпилося саме в мовленні української діаспори.

ПЄЦ. У південно-західних говірках слово *п'єц* має такі значення: 'піч' (Бр., с. 71; Арк., II, с. 43; ГГкс, с. 148; Шило, с. 99), '1. будь-яка піч. 2. піч, у якій варять їсти. 3. верх печі, на якому сплять та вигріваються взимку. 4. грубка. 5. кухня' (Он., II, с. 59), '1. піч. 2. паровоз' (Бук., с. 409), відомий також фонетичний варіант *пец* 'піч' (Турч., с. 232). Форми [*пец*], [*пец*] запозичені з польської мови (ЕСУМ, 4, с. 366). Не можна виключити й того, що польська мова вплинула й на значеннєве розширення слова. У текстах рекламних оголошень, що публікувалися в українських виданнях у Канаді та США, *пец* має значення „котел, що служить для обігрівання приміщень та інших потреб і працює на твердому паливі (переважно – на вугіллі)”: *Warren Unger. Властители великого штору з зелізними річами і пецами. Уряджують огрівальні парою і горячою водою, покривають руфи (дахи), закладають ринви (рури), пльомбують, закладають електричні переводы і т. д. (АУНС, 1918). Alexander M. Halkowicz. Пльомбер і огрівальний контрактор. Направляю всякого рода пеци до огрівання і варення (АУНС, 1926).*

III. Лексичні діалектизми становлять у рекламних текстах найчисельнішу групу територіально маркованої лексики.

1. Назви одягу, взуття, аксесуарів, виробів із матерії для декорування житла.

ВЕЛЬОН. *За крацими фотографіями вдавайтесь до The Hub City Studio. Робимо, побільшуємо, викінчуємо фотографії. Наша спеціальність: весільні фотографії. Маємо гарний вельон для молодої. Також маємо радія і всі частини до радія. М. А. Моргуль,*

фотограф (НШ, 1935, с. 112); це слово відоме в багатьох говірках української мови, вживається в різних фонетичних варіантах навіть у межах того самого говору: **вельон** ‘фата’ (Бр., с. 16; Турч., с. 39; Лис., с. 40), ‘вельон’ (Он., 1, с. 89), ‘головний убір молоді, фата’ (Бук., с. 48), ‘фата молоді’ (Арк., 1, с. 48); фонетичні варіанти слова: **велян** ‘фата’ (Бр., с. 16), ‘головний убір молоді, фата’ (Бук., с. 48), **велін** ‘головний убір молоді, фата’ (Бук., с. 48), ‘фата’ (Лис., с. 40), **велюн** ‘фата’ (Лис., с. 40), **вилін** ‘головний убір молоді, фата’ (Бук., с. 48), проте ані в *Словнику Грінченка*, ані в СУМ, ані в ЕСУМ це слово не зафіксоване.

МЕШТИ. *Домові мешти і пантофлі до лянн-тенісу, методи Кнайпа, Лямана і т. д.* (Б., 1899). Слово також не включене ані до *Словника Грінченка*, ані до СУМ. Має значення „туфлі; черевики”, запозичене з турецької мови, здавна вживане і в польській, болгарській, сербській та інших мовах (ЕСУМ, 3, с. 456), а також відоме в українських говірках південно-західного наріччя – у значенні ‘туфлі’ (Бр., с. 61; Бук., с. 287; ГГкс, с. 122) і в говірках Нижньої Наддніпряниці – у значенні ‘черевики’ (Чаб., II, с. 281).

КУЛЬЧИКИ. *Casa Suissa. Золотар і годинникар. Великий вибір годинників, ланцюжків, біжутерії з брилянтами, шлюбні обручки, різні брошки, кульчики, жіночі бранзолети <...> За солідне виконання направок годинників і біжутерії ручиться!* (КХ, 1940, с. 83). Слово **кульчики**, його фонетичні, морфологічні варіанти та словотвірні деривати зафіксовані в багатьох діалектних словниках: **кульчики** ‘сережки’ (Бр., с. 51), ‘дірочки в жіночих туфлях, ботинках; сережки’ (Моск., с. 46), **кульчик** ‘сережка’ (Он., II, с. 394; Арк., I, с. 267; ГГкс, с. 107); **кульчик, кульчік** ‘1. сережка. 2. шпилька для

волосся' (Бук., с. 240); *кульчык* '1. сережка. 2. металевий знак як мітка у вусі тварини' (Турч., с. 156), *кульчи́ко* 'те саме, що *сережка*' (Арк., I, с. 267); *кульчитки*, *кульчитка* 'сережки' (Бр., с. 51), *кульчикувати* 'закладати сережки (як мітки) худобі (перев. вівцям)' (ГГкс, с. 107). В ЕСУМ [*ку́льчик*] «сережка», [*ку́льчики*] „сережки; дірочки у жіночих туфлях, черевиках” кваліфікуються як запозичення з польської мови (ЕСУМ, 3, с. 138). У *Словнику Грінченка кульчик* „сережка” подане за записами з Волині (Сл. Гр., 2, с. 328), а в СУМ за контекстом з історичного роману Зінаїди Тулуб „Людолови” („розкішні перлові кульчики”), саме ж слово маркується як *діалектне* (СУМ, IV, с. 396).

НОГАВИЦІ. *Полотна краєві чисто ленні, від найтонших до грубих татунків на сорочки, ногавиці, простирала, сінники і т. п.* (Б., 1891). Діалектні словники засвідчують такі лексеми: *ногавиці* 'штани' (Он., I, с. 494; ГГкс, с. 133; Саб., с. 209), 'вузькі чоловічі штани' (Турч., с. 201), *ногавиця* 'штанина' (Бр., с. 68), 'холоша, одна з двох частин штанів' (ГГкс, с. 133). У *Словнику Грінченка* подано різні варіанти слова (фонетичні, морфологічні, словотвірні): *нагаві́ці*, *ногаві́ці* „суконні штани”; *на́гавки*, *нога́вки* „штани з полотна”; *ногаві́ця* „штанина” – з покликанням на етнографічні матеріали з Покуття й Угорської Русі (Сл. Гр., 2, с. 569–570). У СУМ подано ці самі значення для таких форм: *ногаві́ця* „холоша” (контекст – з творів Л. Мартовича), *ногаві́ці* „суконні штани” (ілюстрації з творів М. Коцюбинського, В. Самійленка), *но́гавки* „полотняні штани” (контекст з історичного роману Ю. Опільського) (СУМ, V, с. 439–440). Всі названі письменники біографічно пов'язані з говірковими масивами, що мають між собою безпосередню межу.

Варто зазначити, що окремі рекламні тексти можуть містити не одне-два, а кілька виразних діалектних слів, поширених у говірках південно-західного наріччя, напр.:

*Український базар і книгарня Має великий склад книжок всякого рода:<...> Образи Релігійні і Патріотичні, Стінні Календарі, Переписні Картки, Вишивані Сорочки, **Обруси**, Фартушки, Краватки; Хустки, Взори до Вишивання, Канва і Нитки Д. М. С. Вироби з Кораликів, **Гердани** Женські і Мужеські, **Пацьорки** і Варстатки до роблення пацьоркової роботи. Ріжні папери і листе до роблення квіток і т. д., стемповані річи хрестиками і до гафтовання, як: **Обруси**, Ручники, Простирала, Дрески для дітей, **Фіранки**; Скарфи і т. п. Шовк до гафтовання і на Светри, **френзлі** і трімінг до українських стрійв. – Катальог висилаємо даром. – Приходіть або пишіть на адресу: *Ukrainian Bazar* (УНС, 1932, с. 187).*

Аналіз діалектних словників, *Словника Грінченка* та „Словника української мови” засвідчив, що всі слова, виділені в тексті, належать до розмовно-діалектного лексичного фонду української мови. Окремі з них побутували на широкому діалектному просторі, як-от:

ОБРУС – ‘1. скатерка. 2. скатерка на церковному престолі’ (Он., II, с. 11), ‘те саме, що *настилник*’ (Арк., II, с. 6), ‘скатерть, покривало’ (Бук., с. 255), ‘скатертина’ (ГГкс, с. 136; Шило, с. 59), ‘рушник, скатертина’ (МСГГ, с. 122), ‘скатерть’ (Моск., с. 53; Турч., с. 205); фонетичні варіанти: **вобрус** ‘скатерка, виткана з конопляної нитки’ (Бр., с. 21), ‘скатертина’ (Шило, с. 59); **брус** ‘скатерка, виткана з конопляної нитки’ (Бр., с. 21), ‘скатертина’ (Шило, с. 59); порівн.: **обру́с**, *діал.* „скатерть” (контексти з творів М. Старицького, що біографічно був пов'язаний і з Полтавщиною, і з Поділлям) (СУМ, V,

572); **убру́с**, *заст.* „1. Старовинний жіночий головний убір; 2. *діал.* Скатерка” (покликання на прозові твори А. Хижняка, родом із Зачепилівки на Слобожанщині; на поетичні твори М. Рильського, Л. Первомайського) (СУМ, X, с. 361);

ПАЦЬОРКИ. Слово вважають за полонізм: [**пацьо́рки**] „намісто, намистинки; мотузки, нитки, шнурки, пасма; маленькі коси; краї непідрубленого або порваного одягу”; [**па́цірки**] „намісто; жаб’яча ікра, ікра у раків ВеЛ”; – запозичення з польської мови, п. *raciorki* „чотки, намисто” (ЕСУМ, 4, 323), проте в значенні ‘намісто’ воно відоме багатьом говорам української мови (Бр., с. 71; ГГкс, с. 145; Шило, с. 196), зокрема, і в усіченій формі **пацюри** ‘намісто’ (Арк., II, с. 33). Слово може мати не одне, а кілька значень та демінутивні форми: **пацьорки**, **пацьорка** ‘1. намисто з бісеру. 2. торочки. 3. обірвані краї одягу, нитки з тканин і трикотажних виробів. 4. *перен.* жаб’яча ікра’ (Бук., с. 394), ‘те, що **пацюри**’ (Арк., II, с. 33), ‘1. дрібне намисто. 2. коралі. 3. *перен.* бурульки’ (Лис., с. 155), ‘намісто, коралі’ (МСГГ, с. 135), ‘разки намиста, тісно пов’язані навколо шії’ (Моск., с. 56); **пацьорка** ‘намистинка’ (Он., II, с. 46); фонетичні варіанти: **пацюрка** ‘намистина’ (Арк., II, с. 33; Турч., с. 230; Саб., с. 219); **пацірка** ‘намистина’ (ГГкс, с. 145), ‘1. пацьорка. 2. намисто’ (Маром., с. 99), **пацюрки** ‘намісто’ (Шило, II, с. 196), **пацюрки** ‘намісто’ (Саб., с. 219), **пацирка** ‘намистина’ (ГГкс, с. 145); словотвірні деривати-демінутиви: **пацірочка**, **пацьорочка** ‘намистина’ (ГГкс, с. 145).

У СУМ слова **пацьорки**, **пацьорочки** маркуються як *діалектні*, проте ілюстративні контексти, наведені з творів не тільки західноукраїнських

письменників, а й східноукраїнських, засвідчують ареальне семантичне варіювання цих слів у межах наріч української мови (СУМ, VI, с. 103).

ФРЕНЗЛІ. З-поміж інших діалектних слів це слово вирізняється тим, що має численні варіанти (фонетичні, морфологічні, словотвірні): *френзлі, френдзлі, фриндзлі, фринзлі* ‘бахрома, торочки’ (Бук., с. 600), *френзель, френзля* ‘те саме, що *прендзель*’ (Арк. II, с. 222); *франдзлі* ‘бахрома’ (Турч., с. 325), *фризлі* ‘торочка, бахрома’ (Он., II, с. 333), *бриндзеля, бринзель* (Арк., I, с. 32), *прендзь* (Арк. I, с. 83), *френз, френзлик* (Арк. II, с. 222) ‘те саме, що *прендзель*’, *прендзель* ‘китиця біля хустки, скатертини і т. ін.’ (Арк. I, с. 83). Оскільки слово *френзлі* трактують як полонізм, то частковим поясненням існування різних його варіантів у діалектах української мови є вплив відповідних варіантів польської мови – п. *frędzla, frendzla, frędzla, frandzla, frędzel, frenzel* (ЕСУМ, 6, с. 130). У *Словнику Грінченка* при слові *френзлі* рос. „бахрома” подане покликання на етнографічні матеріали П. Чубинського (Сл. Гр., 4, с. 379). СУМ маркує *френзлі* „торочки” як *діалектизм* (єдиний контекст – з роману З. Тулуб „Людолови”) (СУМ, X, с. 643).

ГЕРДАН. Це слово мало порівняно вужчі межі поширення. Так, у *Словнику Грінченка* воно подане тільки з одним покликанням – на етнографічні записи О. Кольберга з Покуття. Цікаво порівняти й тлумачення в різних словниках: *гёрдан* – рос. „шерстяная повязка въ формѣ широкой ленты, которую въ Галиціи дѣвушки носять на головѣ; если же она носится на шеѣ, то на ней нашиваются разноцвѣтныя бусы; подобною же повязкою украшаются и шляпы парней” (Сл. Гр., 1, с. 318); *гердан*, *діал.* „шерстяна стьожка або ажурний комірець з бісеру, якими в Галичині, на Буковині та

Закарпатті жінки прикрашають шию або голову, а чоловіки – капелюхи” (контексти з творів І. Франка, Марка Черемшини); **герда́нець**, *діал.* „те саме, що **гердан**” (контекст з поезії Д. Павличка) (СУМ, II, с. 54); *гердан* (*гірдан, гьордан*) ‘жіноча прикраса з бісеру у вигляді стрічки, якою прикрашають шию або голову’ (ГГкс, с. 52). Як бачимо, базовим тлумаченням послужило те, що подане в *Словнику Грінченка*. У тлумаченні в СУМ діалектна географія слова подана ширше (не лише Галичина, а й Буковина і Закарпаття). У сучасній українській мові слово **гердан** має всі підстави для того, щоб стати загальновідомим словом літературної мови, оскільки різноманітні прикраси з бісеру стають дедалі популярнішим предметом не тільки етнографічної культури, а й трендом міської й молодіжної моди.

ФІРАНКА. Слово засвідчене в діалектних словниках: ‘занавіска’ (Бр., с. 98), ‘завіска, занавіска, штора’ (Лис., с. 222); *фіранок* ‘фіранок’ (Саб., с. 399), *фірангы* ‘занавіски на вікнах’ (Турч., с. 324). Варіантність його форми також може бути зумовлена тим, що це давній германізм (н. *Vórhång* (свн. *vürhanc, vorhanc*) ‘завіса на вікні’), засвоєний у польській мові як іменник жін. роду, в чеській – як іменник чол. роду (ЕСУМ т. 6, с. 102–103). Вочевидь, ці західнослов’янські мови були посередниками при запозиченні слова *фіранка* в південно-західні діалекти української мови.

2. Назви страв, харчових продуктів.

ГИЖКИ. *Купуйте м'ясарські вироби City Meat Market. Всегда має свіже м'ясо і домашнього виробу шинки, вудженина, печеня, гижки. І смачні українського виробу ковбаси* (НЕ, 1931, с. 7). Діалектні словники фіксують це порівняно рідкісне слово в окремих говірках наддністрянського, подільського та суміжних говорів: *гижки*

‘холодець’ (Бр., с. 26), ‘холодець’ (ГГкс, с. 45), ‘холодець із ніг чи голови забитої тварини’ (Моск., с. 24); фонетичні варіанти: *гишки* ‘холодець’ (Бр., с. 26; Шило, с. 91), *гиршки* ‘холодець’ (Шило, с. 91). У *Словнику Грінченка* для слова *гужки* подане таке саме значення: рос. «студень изъ свинныхъ ножекъ и пр. Ножка в студнѣ. Тоже: драгли 2, холодець» (Сл. Гр., 1, с. 282), зафіксований і фонетичний варіант *гишки* (Сл. Гр., 1, с. 284); паспортизація слова за етнографічними записами О. Кольберга засвідчує його вживання в Закарпатті, на Покутті та на суміжній території, ймовірно, у наддністрянських говірках, підтвердженням чого є фіксація варіантів слова у *Словнику Шила* (згідно з паспортизацією – в Рогатинському р-ні Ів.-Франківської обл. та в Жидачівському р-ні Львівської обл.).

ПОКЛАДКИ. Предметом рекламування були *покладки* домашньої птиці – різних порід курей, індиків, гусей, качок (*Мал. 1 і Мал. 2*).

Слово *пóкладки* зафіксоване й у СУМ у значенні «курячі яйця» (ілюстроване контекстами з творів І. Франка, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича), а також у значенні «яйця для інкубації» (СУМ, VII, с. 27–28). Слова з подібною будовою основи й відповідними значеннями фігурують і в реєстрі *Словника Грінченка*: *поклáд* «рос. яйцо (натуральное или изъ мѣла), которое кладутъ въ какомъ-нибудь мѣстѣ, чтобы курица неслась въ томъ мѣстѣ», *покладень* «тс.» (зафіксоване у Борзенському повіті, Чернігівщина) (Сл. Гр., 3, с. 272).

Мал. 1. Реклама покладків курей (газета «Добрі Ради», 1891)

Мал. 2. Реклама покладків (газета «Буковина» (1894)

У буковинській періодиці кінця XIX ст. рекламували *МАШИНУ ДЛЯ СОРТУВАННЯ БАРАБОЛЬ* (Мал. 4). Назва машини містить відоме в багатьох говірках південно-західного наріччя слово **БАРАБОЛЯ** (загальновідомо, що в літературній мові для цієї городньої культури існує назва *картопля*).

Мал. 4. Реклама машини для сортування картоплі (газета «Добрі Ради», 1894).

Як засвідчують лексикографічні джерела та спеціальні праці, слово *бараболя* відоме не лише на території галицько-буковинських говірок, а й ширше – на Правобережжі України; у *Словнику Грінченка* подано й кілька дериватів слова: *барабóлиння* «стебли картофеля»; *барабóлисько* «мѣсто, где рос картофель»; *бараболінник* «пирогъ съ картофелемъ» (Сл. Гр., 1, с. 28). У СУМ слово *бараболя*, також у зменш.-пестливій формі *бараболька*, маркується як *діалектна* лексема, проте ілюстративні контексти подані з творів письменників, що біографічно пов'язані з різними наріччями української мови, – у П. Кочури (з містечка Кролевець на Сумщині), В. Стефаніка (покутянина). Цікавий контекст до слова *бараболя* поданий у СУМ з роману О. Гончара «Прапороносці»: в ньому фігурує колоритний герой Хома Хаєцький, що, як відомо, був родом з Поділля: *Так Хомі й не довелося на цей раз засадити Маковея чистити бараболю* (СУМ, I, 103), з чого можна припустити, що О. Гончар використав слово *бараболя* для опосередкованої мовної характеристики образу подолянина Хоми Хаєцького.

З новітніх діалектологічних праць, присвячених лексичі центральноподільських говірок, можна довідатися, що слово *бараболя* (також у формі *pluralia tantum бараболі*) поширене в багатьох говірках сучасної Вінниччини (у селах Бершадського, Вінницького, Гайсинського, Жмеринського, Іллінецького, Калинівського, Крижопільського, Липовецького, Літинського, Немирівського, Оратівського, Теплицького, Тиврівського, Томашпільського, Тростянецького, Тульчинського,

Хмельницького, Чернівецького, Шаргородського районів [Гороф'янюк 2012: 27]).

Для зберігання плодів на зиму традиційною в побуті українського села була технологія їх висушування у спеціально створеному й обладнаному накритому приміщенні. У подільських говірках таке спеціально обладнане накрите місце мало назву *лѳзниця*. У *Словнику Грінченка* це слово (з інакшим наголосом) – *лѳзніця* рос. «родь примитивной плодосушки» – паспортизоване записами із суміжного з Поділлям Хотинського повіту Бессарабської губернії (Сл. Гр., 2, с. 375); у СУМ *лѳзниця* марковане як *діалектне* слово, синонімічне до *сушарка*, а в ілюстративному контексті йдеться про Вінницьку, Хмельницьку та Закарпатську області (СУМ, IV, с. 541).

Наприкінці XIX ст. *СУШАРНІ ДЛЯ ОВОЧІВ І ЯРИНИ* стали предметом промислового виробництва і рекламування (*Мал. 5*). Рекламний текст містить слова *сушарня* „спеціально обладнаний пристрій для сушіння фруктів, ягід” і *сушениці* «сухі плоди фруктових дерев, сухі ягоди» – здавна вживані в українській мові.

СУШАРНЯ. Словотвірний тип назв осіб із суфіксом *-ар* (*вівчар, каменяр, муляр, сніцар, сушар* тощо) – один із найбільш продуктивних і в сучасній українській мові. Натомість словотвірний тип із суфіксом *-н(я)* та сформованим на його базі внаслідок морфемного перерозподілу суфіксом *-арн(я)* – для назв місця (приміщень) за дією, яка в них виконується (*броварня, пекарня, столярня, січкаря, книгарня*, у 1920-х рр. – ще й *автомобілярня* і подібн.), деактивізувався в радянський період через асимілятивний вплив російської мови. Цей обмежувальний

процес відображений і в тих маркуваннях та тлумаченнях, що їх мають у СУМ слова *сушáрня* („те саме, що *сушáрка*”; *сушáрка* – „пристрій, прилад для сушіння чого-небудь, видалення вологи з чогось” (СУМ, IX, с. 873); *сушар*, *заст.* („сушилник”; *сушiльник* „робітник, що виконує роботи, пов’язані з сушінням чогось” (СУМ, IX, с. 874). Та все ж важливо, що ці слова зафіксовані в СУМ, а ілюстрація з творів М. Стельмаха при слові *сушарня* свідчить про те, що воно було відоме не тільки в Галичині й Буковині, а й на Поділлі.

СУШЕНИЦІ. У *Словнику Грінченка* спільнокореневі *сушениці*, *сушня* рос. „сушеные фрукты” паспортизовані за етнографічними записами з території південно-західного наріччя, зокрема – в гуцульських говірках (Сл. Гр., 4, с. 234). З таким значенням СУМ подає кілька словотвірних синонімів (СУМ, IX, с. 874–875); більша їх частина має розмовні конотації: *сушняк* «сушені фрукти, ягоди; сушня» (покликання – на роман «Вир» Г. Тютюнника, що був родом з Полтавщини); *розм. сушня* (покликання на праці з технологій сільськогосподарського виробництва); *діал. сушенiці* (покликання – на твори П. Загребельного, також був родом з Полтавщини); *розм. сушiня* (покликання – на відомий роман «Жванчик» В. Бабляка, родом і вихованням – подолянина), що в подільських говірках відоме й у формі *сушина* «яблука сушені, порізані на шматочки» (Бр., с. 92).

Американська сушарня для овочівъ и ярины.

За помістю сей (тутъ представленои) сушарнѣ можна сушити не лишъ овочѣ и всѣякого рода ярины дуже добре, легко, дешево и скоро, но такожъ зѣлье, фарбы и всѣякій другій рѣчи.

Си сушарня показала ся яко найлучша и найпрактичѣйша отъ всѣхъ до-теперѣ знаныхъ сушарень на свѣтѣ. Тому радимо нашимъ селянамъ, котрѣ сады мають, щобы такую сушарню въ сподѣбѣ собѣ купили и овочѣ за чергою нею сушили. Она скоро оуплатится, бо за овочами (сушенными) безъ дыму великій понытъ въ свѣтѣ.

Таку сушарню можна получить въ фабрицѣ:

Mayfarth & Comp.
in Wien, Taborstrasse 76.

Цѣна сушарнѣ малои, що на добу 120 кѣр. сушитъ, выносивтъ 85 зр.

Мал. 5. Реклама сушарки (газета «Добрі Ради», 1889).

3. Назви господарських знарядь, інструментів, місткостей для предметів.

НАЧИНЄ (НАЧИННЯ) – одне з таких характерних слів української мови, що мають давню лексикографічну фіксацію, напр., у *Лексиконі Беринди*: «рѣшина: спра(т) rozmaityхъ речій, спратъ, посудокъ домовый, **начинья**, албо тлүмоки <...>» (ЛБ, с. 110). У багатьох сучасних діалектних словниках це слово – в різних фонетичних і морфологічних варіантах – зафіксоване саме в

таких значеннях, як і в *Лексиконі Беринди*: **начиння** ‘посуда (миски, тарілки)’ (Бр., с. 51), **начиня** ‘посуд, знаряддя’ (Он., 1, с. 480), ‘посуд’ (Шило, с. 185); морфологічний варіант: **начіни** ‘кухонний посуд’ (МСГГ, с. 114).

У значенні «інструмент, знаряддя» слово **начиння** фігурує у *Словнику Грінченка* (Сл. Гр., 2, с. 533); у СУМ («знаряддя праці») ілюструється творами І. Франка (бойківський говір півд.-зах. наріччя), Ю. Збанацького (можна припустити, що слово відоме й говіркам північного наріччя, оскільки Ю. Збанацький родом з Чернігівщини), П. Загребельного (середньонаддніпрянський говір, Полтавщина) (СУМ, V, с. 235).

Рекламні тексти кінця ХІХ – першої пол. ХХ ст. засвідчують уживання слова (у варіантній формі **начинє**) і в значенні „інструмент, знаряддя праці” (див. *Мал. 3*); і в значенні „посуд”:
Казимір Левіцький зі Львова <...> урядить при улиці Ратушевії Виставу порцеляни, шкла і мішаних товарів, камінного франц. начиня, предметів до декорованя комнат (Б., 1901). *International Animal Dip and Disinfectant. Інтернаціональний звірячий покропувач і десинфектор для десинфекції стаєнь і курників і для усіх инших цілій. У більшости случаїв його розпускає ся у 50 до 75 частях води, а кошт його ужиття виносить близько 3 центи за гальон. Містить ся в квартах, гальонах і в більшої величини начинях* (Оса, 1921, с. 15).

Мал. 3. Реклама послуг стельмаха *Николая Михаловского* (газета «Добрі Ради», 1894).

Значення „посуд” зафіксоване також і *Словником Грінченка* (Сл. Гр., 2, с. 533), і в СУМ – з покликанням на твори М. Коцюбинського (подільські говірки, Вінниччина), Лесі Українки (волинсько-подільські говірки, Волинь), П. Панча (південно-східне наріччя, Слобожанщина) (СУМ, V, с. 235).

Отже, спираючись лексикографічні праці, можна зробити висновок, що слово *начиння* було поширене в діалектах усіх трьох наріч української мови, звідки ввійшло до текстів художнього стилю літературної мови нового періоду, а також – у тексти рекламних оголошень.

ПУДЕЛКО. *Несесери з накритєм до стола, пуделка на Капелюхи мужескі і дамскі, піхви на парасолі, ремінці до клунків пледи і плахти на пледи і шуби* (Б., 1899). *Інтернаціональне лікарство на натертя. <...> Держіть се средство всегда під рукою, позаяк його майже щоденно потреба на фірмі. Ціна за пуделко – 30ц. і 60ц.* (Оса, 1921, с. 13). *Забезпечуючі Депозитові Скритки. Винаймаємо скритки на рік і більше. Там можна ховати пакуночки і малі пуделка. Central Home Trust Company* (УНС,

1932). Слово *пуделко* та спільнокореневі слова відомі в багатьох говірках української мови: *пуделко* ‘коробка’ (Бр., с. 71; ГГкс, с. 159), ‘коробка або футляр’ (Турч., с. 273), ‘футляр, коробочка’ (Моск., с. 62), ‘коробка з паперу’ (Бук., с. 446), ‘невелика металева або картонна коробочка переважно круглої форми’ (Арк., II, с. 100); словотвірні деривати: *пуделочко* ‘коробочка’ (Бр., с. 71), *пуделичко* ‘зменш. до *пуделко*’, *пуделечко* ‘коробка або футляр’ (Турч., с. 273). У *Словнику Грінченка* не зафіксоване жодне слово цього гнізда. Можливо, через те, що вони не трапилися в тих текстах і записах, з якими працював упорядник, а слово *пудло* ‘коробка або футляр’, вжите у доволі часто цитованому в цьому *Словнику* романі А. Свидницького ‘Люборацькі’, Б. Грінченко оминув через те, що воно не мало підкріплення в інших джерелах.

У СУМ слова *пудло*, *пуделко* маркуються як *діалектні* (контексти: з названого твору А. Свидницького; з творів буковинських письменниць О. Кобилянської, Ірини Вільде; з перекладу М. Рильського поеми А. Міцкевича ‘Пан Тадеуш’) (СУМ, VIII, с. 384–385). Слова *пуделко*, *пуделечко* властиві й для мовлення Лесі Українки – про це свідчать листи письменниці [Ткач 2007: 132; див. про це слово також на сс. 183, 394, 399, 400, 420, 443]. Отже, й ці слова, що належать до групи давніх германізмів, запозичених в українську мову через польську (ЕСУМ, 4, с. 627), поширені в багатьох говірках південно-західного наріччя.

Аналіз діалектизмів, ужитих в рекламних текстах, що були надруковані в кінці XIX – першій половині XX ст. у буковинських, галицьких та діаспорних періодичних виданнях, показав, що всі

розглянуті слова, їх фонетичні, морфологічні, семантичні варіанти, характерні для різних груп говорів південно-західного наріччя української мови. Окремі з таких діалектних одиниць відомі й у говірках північного та південно-східного наріч. Завдяки досягненням сучасного українського словництва вдалося виявити, що кожен із розглянутих діалектизмів має тривалу лексикографічну історію.

Діалектні слова й форми зафіксовані у словниках різного типу – діалектних, перекладних, тлумачних, етимологічних. Фундаментальні лексикографічні праці – такі, як „Словарь української мови” за ред. Б. Грінченка, „Словник української мови” в 11 тт., „Етимологічний словник української мови”, – засвідчують, що розглянуті діалектизми належать до стійких одиниць лексичного фонду. Зафіксовані в багатьох фольклорних текстах та етнографічних джерелах, вони збереглися і завдяки розвиткові української літературної мови нового періоду. Так, зокрема, при багатьох лексичних та фонетичних діалектизмах, при їх словотвірних дериватах, що включені до реєстрів „Словаря української мови” за ред. Б. Грінченка, „Словника української мови” в 11 тт., знаходимо покликання на твори письменників, біографічно пов’язаних із Поділлям (*оказія, пудло, футро* – засвідчені у творах А. Свидницького; *начиння, ногавиці, оказія, покладки* – у М. Коцюбинського; *сушарня* – у М. Стельмаха). У *Словнику Грінченка* подана ще й вказівка на місцевість, де слово було записане (зокрема, у Подільській губернії; у Кам’янецькому повіті).

Уживання діалектизмів південно-західного наріччя в рекламних текстах кінця XIX – першої половини XX ст. узгоджувалося з орієнтацією реклами на живе мовлення якнайширших верств тогочасного українського суспільства. Переважна більшість таких слів відома й сучасним діалектоносіям та побутує в розмовному мовленні. Стійкість діалектизмів, їх розповсюдженість (більша чи менша) у межах усіх наріч, а також писемна фіксація в текстах різних стилів створюють підстави для входження таких слів до фонду загальноживаної лексики української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови / І. В. Гороф'янюк : [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2012. – 304 с.
2. Грінченко Б. Д. Передмова // Словарь української мови. Т. I. – К., 1907. – С. XI–XXXIII.
3. Тарновецька Л. Мова української реклами кінця XIX ст. (за матеріалами газети “Буковина”) / Людмила Тарновецька, Ірина Клим // Всеукраїнська наук.-практ. конф., присвячена 160-річчю Ю. Федьковича „Українська мова на Буковині”: Тези доповідей. – Чернівці, 1994. – С. 99–102.
4. Ткач Л. О. Лексико-стилістичні особливості української реклами кінця XIX – початку XX ст. (за текстами чернівецької газети „Буковина” (1885–1910) / Людмила Ткач // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Науковий журнал: Філологічні науки. – № 4 (24). – Луганськ, 2000а. – С. 184–190.
5. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 1 : Матеріали до словника / Людмила Ткач. – Чернівці : Рута, 2000б. – 408 с.

6. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Людмила Ткач. – Чернівці : Чернівці–ХХІ, 2007. – 704 с.

7. Ткач Л. О., Прокопова А. Ю. Англізми в українських рекламних текстах кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. : матеріали до словника // Лінгвістика : зб. наук. праць / Головн. ред. К. Д. Глуховцева. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016а. – № 2. – С. 15–47.

8. Ткач Л. О., Прокопова А. Ю. Назви одягу в рекламних текстах кінця ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами чернівецької газети «Буковина») // VIII Оломоуцький симпозиум україністів Середньої і Східної Європи «Сучасна україністика : проблеми мови, літератури і культури» (Оломоуц, 25–27 серпня 2016 р.) / Головн. ред. І. Шпічка. – Оломоуц : Ун-т Палацького, 2016б. – С. 169–173.

9. Ткач Л. О., Прокопова А. Ю. Украинские периодические издания к. ХІХ – первой половины ХХ в. как источник для изучения межкультурных связей (на материале рекламных текстов) // Международный научный симпозиум «Диалог славистов в начале ХХІ века» / Университет им. Бабеша–Бояи, 26–28 мая 2016 г., Клуж-Напока, Румыния. – Клуж-Напока, 2016в. – С. 76–77.

10. Трифонов Р А. Роль мовної дискусії початку ХХ ст. у процесі формування літературних норм української мови : дис. канд. філол. наук: 10. 02. 01 – Українська мова / Трифонов Роман Анатолійович / Харківський національний університет ім. В. І. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.

11. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

12. Федрак О. Тематика і стиль української реклами на західноукраїнських землях від кінця ХІХ до кінця 30-х рр. ХХ століття : Дипломна робота / Оксана Федрак // Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005.

13. Франко І. Я. Літературна мова і діалекти // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 37 : Літературно-критичні праці (1906–1908). – К. : Наук. думка, 1982. – С. 205–210.

14. Хобзей Н. Лексикон львівський; поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія «Діалектологічна скриня»). – 672 с.

ДЖЕРЕЛА

Арк. – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок / Г. Л. Аркушин. У 2-х т. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Частина 1 : А–Н. – 354 с. ; Частина 2 : О–Я – 458 с.

АУНС – Календар Українського Народного Союзу на рік звичайний 1918 : Альманах. – Джерсі : «Свобода», 1918. – 240 с.; Календар Українського Народного Союзу на рік звичайний 1926 : Альманах. – Джерсі : «Свобода», 1926. – 167 с.; Календар Українського Народного Союзу на рік переступний 1932 : Альманах. – Нью-Джерсі : «Свобода», 1932. – 173 с.; Календар Українського Народного Союзу на рік звичайний 1933 : Альманах. – Нью-Джерсі : «Свобода», 1933. – 277 с.

Б. – Буковина : газета. – Чернівці [річні підшивки за 1891; 1894; 1895; 1899; 1901 pp].

Бр. – Брилінський Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. – Хмельницький, 1991. – 116 с.

Бук. – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута. 2005 – 688 с.

ГГкс – Гуцульські говірки. Короткий словник / відповід. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

Д. – Дніпро : календар-альманах на рік 1923 / під ред. Л. Білецького, І. В. Завадського. – Л. : друк. спілки «Діло», 1923. – 136 с.

ДР – Добрі Ради : газета. – Чернівці [Річні підшивки за 1889; 1891; 1894 pp.].

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Ред.-кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Т. 1: *А–Г* / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – 632 с.; Т. 2: *Д–Копці* / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – 1985. – 572 с.; Т. 3: *Кора–М* / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – 1989 – 552 с.; Т. 4: *Н–П* / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. – 2003. – 656 с.; Т. 5: *Р–Т* / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.; Т. 6: *У–Я* / Уклад. Г. П. Півторак [та ін.]. – 2012. – 568 с. (Словники України).

КФ – Народний Ілюстрований Календар Канадійського Фармера на рік звичайний 1953. – Вінніпег : Канадійський фермер, 1953. – 198 с.

КХ – Календар «Хлібороба» на переступний рік 1940. – Курітиба : вид-во «Хлібороб», 1939. – 113 с.

ЛБ – Беринда П. «Лексіконъ славенорѡсскій и имень Тлъкованіе» / Підг. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. – К., 1961. – 271 с.

Лис. – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

Маром. – Бевка О. Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мароморошського комітату / О. Бевка. – Ніредьгаза, 2004. – 178 с.

Моск. – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса, 1958. – 80 с.

МСГГ – Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266 с.

НЕ – Нова ера : газета. – Кенора, 1931. – 8 с.

НШ – Календар «Нового шляху» на рік 1935. – Саскатун : Новий шлях, 1935. – 105 с.; Календар «Нового шляху» на рік 1936. – Саскатун : Новий шлях, 1936. – 256 с.; Календар «Нового шляху» на рік 1945. – Вінніпег : Новий шлях, 1945. – 159 с.

Он. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Частина 1 : А–Н. – 495 с.; Частина 2 : О–Я – 517 с.

Оса – Гумористичний календар Оси на звичайний рік 1921. – Чикаго : вид-во «Оса», 1921. – 141 с.

Саб. – Сабадош І. В., Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.

Сл. Гр. – Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Т. 1–4. – К., 1907–1909 (Репринтне видання. – К. : Лексикон, 1996).

СУМ – Словник української мови : в 11 тт. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Турч. – Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині / Є. Д. Турчин. – Львів : Українська академія друкарства, 2011. – 384 с.

Чаб. – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 : А–Ж – 324 с.; Т. 2 : З–Н. – 371 с.

ЧК – Календар Червоної калини на 1923 рік. – Л. : Червона калина, 1922. – 152 с.; Червона калина : історичний календар-альманах на 1938 рік. – Л., 1937. – 162 с.

Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей / Гаврило Шило. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 288 с.

Катерина Зозуля (м. Хмельницький)

Наук. керівник – ст. викл. Терещенко Л. В.

СВОЄРІДНІСТЬ ОБРЯДУ ПОКРИВАННЯ НАРЕЧЕНИХ У СЕЛАХ НОВОУШИЧЧИНИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Народна обрядовість – одна з найцікавіших сторінок формування нашої ментальності, скарбниця духовного й світського життя, звичаїв, світогляду предків. і, звичайно, кожен

обрад супроводжувався словесними супровадами, котрі відповідали ситуації дії.

Родинно-обрядова поезія — це система ритуально-обрядових дій у пісенно-музичному супроводі, які виконуються з нагоди основних етапів життя людини, таких як весілля, народження дитини, будівництво дому, тощо [Розділ ...]. Серед родинних обрядів розрізняють весільні, родильні (хрестинні), похоронні, голосіння, плачі. Обрядовість і словесний супровід її є унікальним надбанням українського народу, що супроводжувала найрізноманітніші перехідні або етапні моменти життя людини від її народження до смерті [Родинно-обрядові...].

Одним із провідних жанрів родинної обрядовості є весілля, що охоплює декілька досить цікавих та неповторних етапів. В українців вони мали різні найменування: сватання (старости), оглядини (обзорини), заручини (запоїни), комора, приготування до весілля, весільне печиво, коровай, гільце (запрошення на весілля), посад, розплетини, весілля, циганщина, перезва, пироги [Основні ...]. Оскільки ще з давніх часів люди прагнули вивчати та зберігати свої обряди і ритуали, необхідність досліджувати весільну обрядовість зростала з кожним днем. Вагомий внесок у збирання, дослідження, збереження і поширення народних скарбів зробили: М. Костомаров, А. Ніколаєв, В. Навроцький, О. Терещенко та ін. З-поміж сучасних дослідників звичаєвого права та обрядовості українців варто виділити О. Воропая, Т. Бакіну, В. Галацьку.

Проте в більшості праць приділяється увага українським народним обрядам в цілому, а предметом нашого дослідження

стала частина обряду весілля – покривання наречених – на території села Івашківці, Новоушицького району, Хмельницької області, оскільки обряд весілля на цій території має один елемент, про який немає згадок у роботах науковців, що працювали у цій галузі. Це й визначає актуальність нашої роботи.

Під час проходження фольклорної практики нам довелося записати послідовність і суть цього обряду. Отже, ближче до закінчення власне весілля відбувається обряд покривання наречених, що символізує прощання з дівочтвом та юнацтвом і перехід у доросле подружнє життя. Розпочинається цей обряд з того, що музиканти грають веселі мелодії. У цей час старший боярин, тримаючи в руках хустку та два калачі, повільно просувається до столу наречених, пританцьовуючи. Інші боярини та світилки начебто стають йому на заваді, закриваючи собою прохід до наречених. Дівчата в руках тримають маленькі хустинки, якими начебто то відлякують старшого боярина. Двічі юнаки не дозволяють боярину покрити молоду пару і лише за третім разом вони трохи відступають – і боярину вдається виконати своє завдання. Він зв'язує наречених однією хусткою, кидаючи перед цим калачі в різні сторони. Кожен присутній намагається впіймати шматок весільного калача. Через декілька хвилин старша світилка розв'язує хустину, залишаючи її на плечах нареченої.

Як бачимо, обряд покривання стосується обох наречених, а не лише нареченої, як це зазвичай спостерігаємо на інших територіях. І виконують цей обряд бояри, світилки. На багатьох територіях у весільних обрядах покривання бере участь мати молодого

(свекруха), котра пов'язує хустину нареченій, переводячи її в ранг молодиці.

Звичайно, що не тільки цей елемент обрядодії весілля можна описати і виокремити як щось оригінальне в системі весільної обрядовості нашого народу. Таких цікавинок є чимало в кожному регіоні, іноді навіть сусідні села відрізняються чимось своїм, не таким, як інші, моментом в кожному окремому випадку. Тому наше невелике дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: незважаючи на те, що родинна обрядовість, в тому числі й весільні традиції, були детально описані та опрацьовані науковцями у різні часи, поле для подальших досліджень залишається досить широким. Це ще раз підтверджує актуальність вибраної теми та надихає на подальшу працю у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні етапи обряду весілля : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://tboru.blogspot.com/2011/09/osnovni-etapy-obriadu-vesilia.html>.
2. Розділ 5. Родинно-обрядова творчість : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-4128.html>.
3. Родинно-обрядові пісні. Український фольклор. Конспекти лекцій : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://gorodenok.com>.
4. Основні етапи обряду весілля : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://tboru.blogspot.com/2011/09/osnovni-etapy-obriadu-vesilia.html>.
5. Українські традиції і звичаї: Для дітей середнього шкільного віку / Авт. -упорядники В. М. Скляренко, А. С. Шуклінова, В. В. Сядро; Худож. - ілюстратор В. М. Юденков; Худож. - оформлювач Л. Д. Киркач-Осипова. – Х. : Фоліо, 2006. – 318 с.

Албона Кабалюк (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

**ЛЕКСИЧНІ ДОМІНАНТИ В НОМІНАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА
ЇЇ СТАВЛЕННЯМ ДО ПРАЦІ
(НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ)**

Однією з найважливіших функцій мови є номінативна. Явище номінації можна розглядати як позначення всього, що відбивається в людській свідомості та пізнається людиною, усього реального та мислимого: предметів, осіб, дій, якостей, відношень, подій тощо.

Найменування людини вже описані українськими лексикологами на матеріалі літературної мови та окремих діалектів. Але здебільшого дослідження стосувалися вузьких груп лексики або окремих аспектів їх вивчення. Так, В. Бездетко проаналізувала назви морально-вольових якостей людини на матеріалі «Словника української мови» [Бездетко 1989]. Т. Вільчинська подала семантико-словотвірну характеристику оцінних назв осіб в українській літературній мові [Вільчинська 1996]. Вивченням номінації рис людини в українських східнословобожанських говірках займалася В. Лєснова [Лєснова 2004].

Номінація рис людини, зокрема за її ставленням до праці, на матеріалі подільських говорів вивчена ще не була, що посилює актуальність нашого дослідження, метою якого є аналіз номінативних фразеологічних одиниць на позначення працюючої та ледачої людини в говірках Вінницької області:

1. с. Титусівка Козятинського р-ну Вінницької обл.;

2. с. Сопин Погребищенського р-ну Вінницької обл.;

3. с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.

Аналіз номінації людини з позитивним або негативним ставленням до праці в говірках Вінниччини виявив функціонування фразеологізмів у ролі описових назв, побудованих за моделлю словосполучення і речення. Кожна така назва має стрижневе слово – лексичну домінанту.

Лексеми, які найчастіше вживаються в описових назвах на позначення працьовитої людини:

РУКА – *все в руках горить* (1-3), *мати спір у руках* (2-3), *муки на руки* (3), *набити руку* (1-3), *не покладати рук* (1-3), *золоті руки* (1-3), *робота горить (горит)* (1-3), *робота горить у руках* (1-3), *робота кипить у руках* (1-3), *руки горять* (2-3), *руки пашат* (2-3), *спір у руках* (2-3). Найчастіше в назвах вживається слово *рука*, адже робота виконується руками.

ПІТ – *аж піт заливає* (1-3), *до сіми потів* (2-3), *обливатися кривавим потом* (1-2), *потом вмивається* (2-3), *сім потів вийшло* (1-3), *у поті чола* (2-3). Використання цієї лексичної домінанти зумовлено особливостями організму людини: при виконанні важкої фізичної праці з'являється піт.

ГОРИТЬ – *все в руках горить* (1-3), *все горить* (1-3), *горить у руках* (1-3), *діло горить* (1), *робота горить (горит)* (1-3), *робота горить у руках* (1-3). Лексична домінанта «горить» використовується у стійких словосполученнях для номінації швидкого виконання роботи.

ДІЛО – *братися за діло* (1-3), *діло горить* (1), *діло майстра боїться* (1-3). Діло – це робота, яку має виконати людина.

СПИНА – *гнути спину (1-3), не розгинаючи спину (1-3), спина не розгинається (1-3)*. Лексична домінанта «спина» використовується у фразеологізмах, що характеризують довготривалу та тяжку працю.

МАЙСТЕР – *діло майстра боїться (1-3), майстер на всі руки (1-3), майстер своєї справи (2-3)*. Майстром у говірках називають талановиту людину, яку має певні нахили та здібності.

СІМ – *їсть за двох, а робить за сімох (2-3), до сіми потів (2-3), до сьомого поту (1), сім потів вийшло (1-3)*. Числовий компонент *сім* у фразеологізмах може символізувати максимум можливого, а тому використовується в описових номінаціях зі значенням 'напружено працювати, виснажувати когось або себе роботою'.

Ключовими виявились лексеми, які номінують частини тіла чи продукти життєдіяльності людини. Запозиченням зі сфери неживої природи виявилось дієслово *горить*. Часто зустрічається числівник *сім*, який для українців має особливе символічне значення.

Серед найменувань людини з негативним ставленням до праці вдалось виявити такі лексеми, які вживаються найчастіше:

РУКА – *гарна дівка, милі очі – жаль, що руки неробочі (2), ні до чого руки не стоять (1-3), руки дюраві (1-3), руки задом наперед (3), руки не звідти ростуть (2-3), руки не стоять (1, 3), скласти руки (1, 3), ходить руки в кишені (2-3), чужими руками добре жар загортати (1-3)*. Оскільки вся робота виконується руками, вживання цієї лексеми у словосполученнях є цілком закономірним.

ВОДА – *вилами воду колотити* (2-3), *вилима по воді писати* (3), *воду в ложці носити* (3), *воду в ступі товкти* (1, 3), *за холодну воду не братися* (1-3), *міряти воду ситом* (2-3), *ні до холодної води* (1-3), *під лежачий камінь вода не тече* (1-3), *решетом воду міряти (мірати)* (2-3), *що дурень робить? – воду мірає* (3). У більшості випадків лексема *вода* використовується у фразеологізмах, що позначають непотрібну роботу.

КАМІНЬ – *каменякою сісти* (1-3), *лежачий камінь мохнатіє* (2), *на одному місці і камінь мохом обростає* (1-3), *під лежачий камінь вода не тече* (1-3). У фразеологізмах *ледача людина* порівнюється з каменем: камінь не може щось робити, адже він є об'єктом неживої природи.

ЛЕДАЧИЙ – *ледачому й соломинка важка* (1-2), *з ледачого кромі аналізів нічо не візьмеш* (1-2), *з ледачого, як і святого, не візьмеш нічого* (2), *у роботящого горб на спині, а в ледачого на животі* (2). *Ледачою* називають людину з негативним ставленням до праці.

БИТИ – *байді бити* (1-3), *байдики бити* (1-3), *бомки бити* (1-3), *з рогатки горобців бити* (3). Лексична домінанта «бити» використовується у словосполученнях для називання людини, яка нічого не робить.

ГОРОБЦІ – *горобців щитати* (3), *горобцям дулі давати* (1-3), *з рогатки горобців бити* (3). Модель творення таких фразеологізмів ґрунтується переважно на ірреальній основі, представляє алогічну дію як базу для формування цілісної семантики неробства [Артеменко 2012].

ЗАБУТИ – *піти на роботу, та забути охоту (2), пішла Гандзя в поле жати, та забула серпа взяти (1-2), хліб узяла серп забула, чи та Гандзя дома була (3)*. Лінива людина порівнюється з нерозумною і забудькуватою.

ЧОРТ – *з нашого Захарка ні Богу свічка, ні чорту угарка (2), ні Богу свічка, ні чорту кочерга (1-2), ногами чортів колихати (3), чортів сліпити (3)*. Використовується для номінації людини, яка нічого не робить, і людини, від якої немає користі.

ТИНЯТИСЯ – *тинятися без діла (2-3), тинятися з кутка в куток (1, 3), тинятися попід плотами (2-3)*. За академічним тлумачним словником української мови *тинятися* – це ходити сюди-туди без певної мети й напрямку; бродити, блукати де-небудь [Калиткіна 1990]. Тому лексема *тинятися* у фразеологізмах, що характеризують ледачу людину, привносить семантику безцільності їхній діяльності.

СИДІТИ – *сидить на моїх плечах (1-2), сидіти на маминих плечах (1-3), сидіти пеньком (1-3), на печі сидіти (2-3)*. Лексема *сидіти* вживається в найменуваннях неактивних людей, які не займаються роботою.

ДУРЕНЬ – *валяти дурня (1, 3), в жнива жнуть і косять, а дурні на весілля просять (1-3), що дурень робить? – воду мірає (3)*. У говірках лінивий порівнюється з дурним, адже обидва непридатні до роботи.

ВИТРІШКИ – *витрішки збирати (1), ловити витрішки (1-3), піти на витрішки (1-3)*. Лексема *витрішки* використовується у фразеологізмах, якими послуговуються мовці на позначення людини, яка нічого не робить.

КІНЬ – *коники ліпити* (1-3), *хвости коням крутити* (1-2), *спанья – нема коня* (2). Кінь завжди користувався повагою в українських селян, тому лексема *кінь* вживається в полікомпонентних номенах.

ПЛЮВАТИ – *в потлок плювати* (1-3), *плювати в стелю* (1-3), *плювати і ловити* (1-3). Лексична домінанта «плювати» використовується у словосполученнях на позначення людини, яка нічого не робить.

КУРКА – *кури загребуть* (1-2), *кури засміють* (2-3), *курка лапою загребе* (2). Слово *курка* часто вживається в словосполученнях на позначення погано виконаної роботи.

ПАЛЕЦЬ – *палець об палець не вдарити* (1-3), *пальцем не поворухнути* (1-3), *пальцем не поворушити* (3). Неробами є ті, хто не використовує свої руки і ноги для праці, тому в назвах використовується лексема *палець*.

СВИНІ – *трьом свиням ради не може дати* (1-3), *тром свиням розкоту не знає* (2), *свиням хвости крутити* (1).

ДЕНЬ – *аби день до вечора* (1-3), *шукати вчорашнього дня* (1-3). Лексема *день* уживається у фразеологізмах, що характеризують людину недбайливу, ледачу, безрадісну.

У фразеологізмах на позначення ледачої людини ключовими є слова, які позначають частини тіла, назви тварин та об'єктів неживої природи. Часто мовці вживають дієслова, значення яких уже передбачає бездіяльність. Виявлення лексичних домінант в описових назвах дало змогу з'ясувати, які лексеми є найбільш активними для образної номінації людини за її ставленням до праці. Для називання як ледачої, так і працьовитої людини

найчастіше використовується лексема *рука*. Уживання цього слова цілком закономірне, адже ця частина тіла бере найактивнішу участь у виконанні будь-якої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко Г. С. Фразеологізми із значенням неробства (логіко-когнітивний аспект) / Г. С. Артеменко // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Філологічні. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – С. 19–23.

2. Бездетко В. И. Системные отношения в лексико-семантической группе прилагательных со значением морально-волевых качеств человека : автореф. дис. ... к. филол. н. : спец. 10.02.01 / В. И. Бездетко. – Х., 1989. – 24 с.

3. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : автореф. дис. ... к. філол. н. : спец. 10.02.01 – українська мова / Т. П. Вільчинська. – Львів, 1996. – 16 с.

4. Калиткина Г. В. Формы субъективной оценки имен в аспекте теории мотивации (на диалектном материале) : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01 – русский язык / Г. В. Калиткина; Томск. гос. ун-т им. В. В. Куйбышева. – Томск, 1990. – 20 с.

6. Лєснова В. В. Номінація рис людини в українських східнослов'янських говірках : монографія / В. В. Лєснова – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 193 с.

*Ліліана Калюжна (м. Умань)
Наук. керівник – викл. Товстенко Л. І.*

ПИТОМА РИСА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ДІАЛЕКТИЗМ

ЧИ ...?

Українське письменство початку ХХІ століття переживає новий бум, який проявляється не тільки в різноманітті

тематичного спрямування, а насамперед у можливості реалізувати всі потенції української мови – семантичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні і – чи не найголовніше! – правописні. До чого це? Ніби все йде закономірно: Україна повною мірою послуговується енною редакцією правопису – 1990, продовжуючи радянську правописну дійсність у багатьох питаннях, а написання низки слів так і залишаючи схованим за одвічним «та ін.». Проте чи враховує цей правопис питомі риси української мови, доводиться засумніватися. Звичайно, унормування літературної мови – справа складна. І ніхто тут не ставить у докір продовження українсько-радянської традиції. Ідеться про перегляд окремих явищ, запропонованих ще в 1999 році правописною комісією і які, на жаль, ще так і не знайшли свого підтвердження в основному правописному орієнтирі [Правопис 2012].

З огляду на це цікавим видається тлумачення літературної мови – відшліфована письменниками. Якщо вже так і відшліфована, то як ми маємо поставитися до того, що той чи той письменник послуговується формами, про які в нинішньому офіційному правописі навіть не згадано. Як їх сприймати: як помилку? Як діалектизм? Як питому рису, про яку поки не прийнято говорити вголос? У сприйнятті сучасників може бути тільки два перших пояснення, оскільки люди, незважаючи не свою природну вимову, будуть жахатися і божитися, що так не говорять. Так говорять неграмотні забиті люди. Алогізм цієї ситуації змушує констатувати: високу поезію творять неграмотні забиті люди.

Нашу увагу привернула творчість Петра Поліщука – представника східноподільського говору, який, очевидно, так і

залишився на рівні неосвіченої людини (хоч закінчив філологічний факультет Уманського педуніверситету), оскільки його поезії рясніють багатьма «помилками». Творчість П. Поліщука була об'єктом наукових досліджень. М. В. Дзисюк, вивчаючи мовотворчість письменників Уманщини, прискіпливо проаналізував кольороназви, фразеологізми, okazionalіzми та їхні функції в поетичних рядках і Петра Поліщука [Дзисюк 2011; Дзисюк 2013; Дзисюк 2015]. Дослідник, зокрема, констатує, що авторські фразеологічні звороти, засвідчені в мовній системі письменників Уманщини, відповідають нормативним вимогам стилістики сучасної української мови, є важливим складником індивідуального стилю кожного з них [Дзисюк 2013: с. 135]. Однак усе це відбувається на тлі нормативного правопису чи є індивідуальною рисою П. Поліщука?

У поетичних збірках Петра Поліщука ми зафіксували такі особливості написання:

1. Закінчення *-и* в родовому відмінку однини для іменників жіночого роду III відміни, на яке натрапляємо і в назвах віршів (*Шукання мудрости* (Поліщук 1999: с. 36); *Передсвяття любови* (Поліщук 1999: с. 106)), і дуже часто в поетичних рядках, напр.: *Хіба впадем, хіба не вийдем з тьми, Не вчуємо кипіння в скронях крові?!* (Поліщук 1999: с. 10); *Подбай про себе, щоби не проочив Хвилини гніву й мужности* (Поліщук 1999: с. 10); *По мокрих спогадах журби-любови «Софіївкою» осінь боса йде* (Поліщук 1999: с. 89); *І довго по безсонню водить-блудить І ніжности, і вірности* ноктюрн (Поліщук 1999: с. 161); *Душею босі янголи ходили. Торкалися любови* (Поліщук 2005: с. 28); *Чеканням обсіває*

ніч подвір'я. Ночує сум у **вірності** на віях (Поліщук 2005: с. 28); *Із перехресть **любови** і шаленства Вертаюся в печеру самоти* (Поліщук 2005: с. 29); *Ви не помітили, я передав У Ваші руки золоті вервечки Од **вічності** й душі порожній глечик На любощів невипрошений дар* (Поліщук 2005: с. 50); *Та скільки ж **радості-печалі-втіхи!*** (Поліщук 2005: с. 57); *Роман? Любов? **Самотності** крило Невтоленням не Вашим занесло З міжліть ...* (Поліщук 2005: с. 59); *Услід регоче дзеркало криве **Буденності*** (Поліщук 2005: с. 69); *Крізь вибухи **любови** й гніву блиски Вчуваєшся, вдивляєшся до сліз* (Поліщук 2005: с. 71); *і скільки ж це ти зібрався бути на цім світі двоє твоє життів-**любови*** (Поліщук 2006: с. 21); *а може скільки туги-**любови-ніжності** од того* (Поліщук 2006: с. 53); *Гострить **самотності** ночі-ножі Жовте розгублення* (Поліщук 2006: с. 66). Цю рису спостерігаємо з перших рядків, що дозволяє говорити про її органічний характер у рідній поетові говірці.

2. *Написання **и** на початку слова.* Зазначимо, що в першій збірці «Оглянься» поет не послуговується початковим **и**, з чого можна зробити висновок про привнесення цієї риси в авторський стиль, що було зумовлене, очевидно, уважним вивченням історії розвитку української мови та її питомих ознак: *Святопорожня вигадка Творця Деінде горне місце вибирає* (Поліщук 2005: с. 30); *Ще й вірю. **Инколи**. Дива, дива ...* (Поліщук 2005: с. 31); *Колись ув **иншім** світі **иншим** разом У присмерковім стрінемось човні* (Поліщук 2005: с. 63); ***Инакше** б – зникли. Хтось би вслід поглянув Чи й ні* (Поліщук 2005: с. 127); *чи так чи **инак** а таки одне* (Поліщук 2006: с. 21); *одні вдають гейби заховалися **инші** що не*

бачать ... (Поліщук 2006: с. 25); *там щось **инше** чекає* (Поліщук 2006: с. 71); *По ній любов ішла. Чи не застала Тебе й мене?.. Чи **иншого** вела?..* (Поліщук 2006: с. 150).

Отже, проаналізована частина творчого доробку Петра Поліщука дещо шокує пересічного українця відзначеними у статті правописними особливостями. Однак то тільки на перший погляд, оскільки мова віршів віддзеркалює невимушеність, простоту і чистоту рідної мови. Вважаємо, що саме такі твори мають стати мірилом-повчанням для «любителів мови», яким «суржик» видається нормальним і нормативним для сьогодення явищем. Наша невеличка розвідка, гадаємо, накреслила перспективи для подальших ґрунтовних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзисюк М. Структурно-функціональні особливості поетичних okazіоналізмів Петра Поліщука / М. Дзисюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. – 2011. – Вип. 15. – С. 180–185.
2. Дзисюк М. В. Стилiстичні характеристики фразеологізмів у поезії сучасної Уманщини / М. В. Дзисюк // Мова і культура : науковий журнал. – К. : Видавничий дiм Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 16. – Т. IV (166). – С. 128–137.
3. Дзисюк М. В. Структурно-семантичні та стилістичні особливості колористичної лексики у мовотворчості поетів Уманщини / М. В. Дзисюк // Система і структура східнослов'янських мов : збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 9. – С. 97–106.
4. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні; Інститут української мови. – К. : Наук. думка, 2012. – 286 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Поліщук П. Май ... «Софіївка» ... Жасмин : поезії / Петро Поліщук. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2006. – 175 с.

2. Поліщук П. Оглянься : поезії / Петро Поліщук. – Умань : Видавничо-поліграфічне підприємство, 1999. – 201 с.

3. Поліщук П. Оддячиться колись : поезії / Петро Поліщук. – К. : «Ярославів Вал», 2005. – 204 с.

Марина Коваль (м. Хмельницький)

Наук. керівник – ст. викл. Терещенко Л. В.

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ С. НЕТЕЧИНЦІ ВІНЬКОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Весілля – один із найдавніших обрядів для кожного народу. Українці кажуть: «Як склався у людини шлюб, так і піде все життя» [Березовський 1986: с. 12]. Ця народна мудрість виходить із того, яке велике значення надавали українці шлюбу й сім'ї – одружувалися раз і на все життя. Весілля також один із провідних жанрів родинно-обрядової творчості. Воно стало найпопулярнішою народною драмою, елементи якої зберігаються в побуті українців донині.

На думку багатьох учених (М. Сумцова, Я. Головацького, Н. Здоровеги), лексема «весілля» походить від назви сонячного свята «веселія», яке відзначалося у кожен фазу сонцестояння відповідними обрядами. Саме до таких святкових обрядів належали і шлюбні дієства [Борисенко 1988: с. 84].

Елементи весільної обрядовості знаходимо в багатьох творах українських письменників, зокрема в повісті «Кайдашева сім'я»

І. Нечуя-Левицького, у драмі І. Кочерги «Свіччине весілля», у новелі Гр. Тютюнника «Віддавали Катрю», у драмі Т. Шевченка «Назар Стодоля», в повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка та ін. Усі вони базуються на живій народній основі, на обрядах і звичаях, які побутують і сьогодні в українському селі.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням обрядовості в невеличких населених пунктах, що стосується і с. Нетечинець Віньковецького району Хмельницької області.

Об'єктом вивчення стали матеріали фольклорної спадщини села, які містяться у збірниках працівників районного будинку культури, у зібраних бібліотечними працівниками матеріалах та в архівах.

На сьогоднішній день у нетечан відроджується обряд народного весілля. Багато звичаїв і традицій зберігається і до цього часу. Нетечинське весілля складається із трьох циклів: *передвесільний*, *власне весілля* та *післявесільний*. Особлива увага приділяється таким обрядам, як *заручини*, *випікання короваю* та *розплітання коси*.

Обряд заручин є одним із найцікавіших обрядів весілля у селі. Він характеризується сватанням дівчини. У давнину сім'я нареченого засилала сватів у дім нареченої. Сватами могли бути спеціально запрошені особи або родичі (брати, дядьки, хрещений батько) нареченого. Вони приїжджали після заходу сонця, очевидно, боялися наврочити. Увійшовши до будинку нареченої, спочатку говорили різні небилиці, а вже потім переходили ж до теми, чи згодна сім'я нареченої видати дівчину заміж. Якщо дівчині не сподобався хлопець, то вона виносила гарбуза. Якщо ж

подобався – вона виносила хустину і давала її женихові, а старостів пов'язувала рушниками, які сама вишила.

Випікання короваю. У п'ятницю зранку свахи збиралися випікати коровай. Свахами обирали жінок, які жили із своїми чоловіками в повній злагоді. Коровай оздоблювали виробами із тіста, за відповідними традиціями, що мало символізувати довге, щасливе життя в любові та достатку. У центрі виставляли рожу, із боків – менші квіти, колоски, гусочки, баранчики, горох у стручку, але розгорнутий, дубове листя, виноград. Щоби коровай вдався, його довго по черзі вимішували. Випікали коровай у печі. Прикрашали живою калиною, барвінком, обмотували червоним полотном.

Обряд розплітання коси. Посередині кімнати ставили стілець, стелили на нього кожуха. Молода підходила до батьків і просила благословення для розплітання коси, кланялася. Старший дружба, танцюючи, садив наречену на той стілець, мати давала їй хліб у руки, потім батьки, брати, сестри, по частинці розплітали їй косу. При цьому свахи та старші жінки співали пісні. Коли розплетена наречена вставала зі стільця, на її місце спішили сісти дружки. Котра сяде першою, та і вийде скоріше заміж.

Отже, як показують дослідження, українська обрядовість збереглась від найдавніших часів, проте має деякі сучасні вкраплення. Питання звичаїв та традицій, культурно-освітнього розвитку села потребують ще подальшого вивчення, що може слугувати матеріалом для наступної дослідницької роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовський І. П. Вивчення традиційно-побутової культури народу – важливе завдання етнографічної науки / І. П. Березовський // Народна творчість та етнографія. – 1986. – № 6. – С. 12.
2. Березовський І. П. Українська народна творчість (20-30 рр. XX ст.). / І. П. Березовський. – К. : Наукова думка, 1973. – 152 с.
3. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження / В. К. Борисенко. – К. : Вища школа, 1988. – 188 с.
4. Борисенко В. К. Сватання: прообрядові дії / В. К. Борисенко // Наука і суспільство. – 1991. – № 3. – С. 24–26.
5. Брошко Л. Л. Невичерпне джерело народної творчості / Л. Л. Брошко, Н. Й. Хрін. – К., 2000. – С. 149–166.
6. Дудар Н. А. Пісні Віньковеччини. – Віньковецький районний будинок культури / Н. А. Дудар, І. Ф. Гринькевич. – Хмельницький, 1993. – С. 101–130.
7. Шубравська М. І. Весілля : у 2 кн. / М. І. Шубравська. – К. : Мистецтво, 1970.

Валентина Колісніченко (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВА ЛЕКСИКА С. ЖИВОТІВКА ОРАТІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

У сучасному світі широкі перспективи отримує етнолінгвістика – галузь мовознавства, спрямована на вивчення

віддзеркалення в мові й мовленнєвій діяльності матеріальної та духовної культури народу. Дослідники визначають етнолінгвістику як науку, що досліджує зв'язки між мовними і культурними явищами. Це напрям лінгвістичних досліджень, який вивчає мову в її відношенні до культури, або інакше – взаємодію етнокультурних та етнопсихологічних чинників у функціонуванні та еволюції мови.

В українському мовознавстві до питань етнолінгвістичної характеристики діалектного матеріалу зверталися Н. М. Глібчук, П. Ю. Гриценко, В. Л. Конобродська, А. П. Могила, Т. М. Тищенко та ін., натомість подільський регіон представлений у цих описах найменше.

Метою статті є аналіз лексем весільної обрядовості однієї подільської говірки крізь призму етнолінгвістики з увагою до етимології слів.

Емпіричною базою слугувала укладена автором діалектна текстотека весільного обряду говірки с. Животівка Оратівського району Вінницької області. Методом суцільної вибірки нам вдалося зафіксувати 57 обрядових лексем на позначення учасників обрядів, обрядодій, атрибутів обряду, елементів обрядового одягу, обрядових страв та напоїв.

Лексико-семантична група назв учасників обряду представлена такими номінативними одиницями:

Бат'ки ‘батько й мати стосовно своїх дітей’.: *ко'ли при'ходили бат'ки моло'дого с_х'л'ібом моло'духа роз'р'ізала х'л'іб і с'та'вили ўже го'р'ілку //*. Походить з праслав'янського *bata*,

batja, яке може бути зіставлене з давньоіндійським pita «батько» [Етимологічний ... 1982: с. 1].

Буйари ‘товариші жениха, що беруть участь у весільному дійстві’. Загальноприйнятої етимології не має; виводилось від давньотюркського bai «знатний, багатий» [Етимологічний ... 1982: с. 241].

Чесна дівчина ‘дівчина, що зберегла цноту до весілля’: *коли ўже на другий ден в’їт молодухи молоді жінки йшли в’їт молодойі до молодого несли во’ду ўс’ї йїсти с’н’їдати і питали молодого йа’койі гор’їлки заслу’жила молодуха наша // йакшо чесна була дівчина в’їн повинен буў закрасити червонойу краскойу //*. Пов’язане зі старослов’янським дѣва; праслав’янське *deva «дівчина» походить з *doi-ца, для якого реконструюється первинне значення «здатна годувати груддю» [Етимологічний ... 1985: с. 84-85].

Дружби ‘помічники весільного товариша: *а х’лопц’ї дружби бе’рут подуш’ки / уперед їдут / це ве’де подуш’ки / не’сут йїї подуш’ки до н’ого //*. Пов’язане зі словом друг, яке споріднене з псл. *drugь ‘товариш, приятель’ [Етимологічний ... 1985: с. 134].

Коровайниці ‘жінки, які печуть калачі’: *ў _ п’ятниц’у почи’наўс’а коро’вай / на коро’вай б’рали дв’ї та’ких обов’яз’ково с’тарших коро’вайниці’ї / а дв’ї ну ўже ну та’ких молодших//*. Пов’язане зі словом коровай, яке не має загальноприйнятої етимології, проте найбільш ймовірним здається походження від праслав’янського *kogva [Етимологічний ... 1989: с. 35].

Кухарка ‘жінка, яка готує весільні страви’: *коли зам’їсили коро’вай кухарка рос’пал’увала п’їч// п’їч нагор’ала//*. Словенське

kuhar, що є запозиченням з чеської за посередництвом польської [Етимологічний ... 1989: с. 164].

Музика ‘той, хто відповідає за музичний супровід дійства’. Ця вторинна назва постала внаслідок переосмислення слова *музика* ‘мистецтво, що відображає дійсність у художньо-звукових образах’ – *музика* ‘музикант’.

Сва'ти ‘люди, які за дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, сватають обрану особу’: *од'но д'ругому пона'равилос' ну ї прис'лаў х'лопец бат'кіў / с'ватайут йійі / при'ход'ат сва'ти / при'ход'ат бат'ки / бат'ки ц'і ўже /* Виводиться зі *svojat-, похідного від займенникової основи svo-, sve-; зіставляється з литовським svetis «гість» [Етимологічний ... 2006: с. 187].

Кожен з учасників виконував певні дії, що дає змогу виділити лексико-семантичну групу обрядодій:

Ви'вати гил'це ‘прикрашати гильце’: *гил'це ўби'рали / ўби'рали гил'це / ўб'рали гил'це то'д'і викупл'айе моло / цеї друж'ба с'таршиї / бу'йарин викупл'айе це гил'це йак ўже ўб'рали йо'го / п'латит грош'і / викуп'ниў і ўсе і тан'цуйут 'вечер'і ў су'боту ўже 'перед в'іс'іл'ам / це ў не'д'іл'у в'іс'іла ў су'боту це гил'це ви'вайут //*

Види'рати подуш'ки ‘стосується обряду, коли молодий вів до себе молоду, а хлопці у засідці очікували на дружбів з метою отримання грошей’: *а х'лопц'і друж'би бе'рут подуш'ки / ўне'ред їдут / це ве'де подуш'ки / не'сут йійі подуш'ки до 'н'ого / а х'лопц'і там д'ругиї зас'і'дають / види'райут ц'і подуш'ки / тра пла'тити*

цим х'лопц'ам йак ўже 'видирут / 'б'йуц'а / по'душ'ки це та'ка
об'рад була та'киї об'рад //.

Ў'йажут рушни'ками 'перев'язувати рушниками сватів на
знак згоди одружитися': од'но д'ругому пона'равилос' ну ї прис'лаў
х'лопец бат'кіў / с'ватайут ййй / при'ход'ат сва'ти / при'ход'ат
бат'ки / бат'ки ц'і ўже / сва'ти **ў'йажут** йіх рушни'ками /
сва'тіў цих ўже / друж'б'іў / а_то'д'і ўже зару'чайут йіх/ пйут /
гу'лайут і че"кайут до_в'іс'іл'а //.

Дару'вати коро'вайом 'роздавати весільний хліб родичам та
гостям': і то'д'і 'мати ўже с'кинула 'цего в'ін'ка ўсе і начи'найут
дару'вати / ўс'о // **дару'вати ўже коро'вайом** //.

Нап'і'каліс'а 'шишки 'пекти фігури з тіста': ну так то'д'і
ўже напе'ред ше нап'і'каліс'а шиш'ки ў чет'вер пе"к'ліс'а чи
з'ран':а ў п'йатниц'у/ бо ў п'йатниц'у буў обов'яз'ково коро'ваї //.

Ро'бити пири'н'ії 'обряд випивання за здоров'я молодих':
ўже там пири'н'ії / 'робл'ат пири'н'ії ўже ў сва'т'і ў там / ўже ў
моло'дого пирипи'вайут хто шо 'хоче / хто шо ' мае / і так
'дал'ше гу'лайут / гу'лайут с'к'іки ў'л'ізе ўже //.

Спраў'л'ати ве"чор'ниц'і 'влаштовувати свято для молоді
напередні весілля': так / ве"с'іл'н'і об'ради та'к'і бу'ли / гу'л'али ми з
О'леною / 'н'іс'л'а р'і'шили одру'житис'а / **спраў'л'али вечор'ниц'і** в
од'н'ії із хат Анд'рея / та'киї буў / теп от 'Запусти //.

Ч'іп'л'ати хуст'инку 'перев'язати молодого хустинкою. Дія
символізувала згоду дівчини вийти заміж': ўс'о моло'дому
моло'духа ч'іп'л'ала до 'пояса хуст'инку / а двом старос'там
рушни'ки і двом дру'жинам ч'іп'лала во'на хуст'ки // і цейу
'хусточкойу йа'ку во'на до 'по'йаса молодому ч'іп'лала //.

Невід'ємною частиною весільних обрядів були атрибути. Деякі з них і до нашого часу залишаються незмінними.

Символом молодого життя є *гил'це* 'весільне обрядове дерево': *гил'це* *ўби'рали* / *ўби'рали гил'це* / *ўб'рали гил'це то'д'і* *викупл'айе моло* / *цеї друж'ба с'таршиї* / *бу'йарин викупл'айе це гил'це* *йак ўже ўб'рали йо'го* / *п'латит грош'і* / *викуп'ниў і ўсе і тан'цуйут 'вечер'і* *ў су'боту ўже 'перед в'іс'іл'ам* / *це ў не'д'іл'у в'іс'іла ў су'боту це гил'це ви'вайут* // Походить від слова *гілля* і має прозору мотивацію.

Досить цікавим є такий атрибут як *бу'рак* 'овоч, яким фарбували горілку': *не" було к'раски* / *йа'ка там то'д'і к'раска була бу'рака* *сто'лового б'рали го'р'іл'ку зак'расити* // Запозичено через польську мову з середньолатинської або італійської [Етимологічний ... 1982: с. 305].

Обов'язковим елементом весілля був *короваї* 'великий круглий пухкий хліб із прикрасами з тіста': *пам'ята'йу прек'расно* *йак розда'вали коро'ваї* / *дару'вали 'родич'іў ку'сочок коро'ва'йу* *'л'ента і 'р'ідн'ім хто 'хустку кому хус'тинку* // Загальноприйнятої етимології не має; найбільш ймовірним здається походження від праслав'янського **koŕva* «корова», зумовлене, очевидно, поширеною у слов'ян подібністю булочних виробів за формою до корови взагалі чи її голови [Етимологічний ... 1989: с. 35].

Добробут нової родини посідав не останнє місце в системі народних цінностей. Недарма обов'язковим на українському весіллі був *ко'жух*, на який садили молодих зі стійкою мотивацією, «щоб вони жили багато»: *ої даї 'мати ко'жуха не'хаї*

's'ade"моло'духа // Від старослов'янського *кожа*, первісне значення «козяча шкура» [Етимологічний ... 1985: с. 492].

Весільний стіл характеризувався різноманітністю страв. *На весіллях наші предки їли гойірки* 'страва, основу якої становлять кислі огірки чи розсіл від них', загальноприйнятої етимології не має [Етимологічний ... 1985: с. 379]. *капуста* 'суміш самої капусти з різноманітними овочами', слово набуло своєї теперішньої форми під впливом контамінації з близькою за значенням групою романських слів: середньолатинського *caputium* «качан капусти», італійського *саруссіо* «качанна капуста» [Етимологічний ... 1985: с. 283], *локини з молоком* 'вироби з прісного пшеничного тіста, що варяться в молоці', запозичення з тюркських мов [Етимологічний ... 1989: с. 271], *пампушки* 'невеликі круглі булочки з пшеничної, житньої або гречаної муки', через польське посередництво запозичено з німецької [Етимологічний ... 2003: с. 153]. Серед напоїв побутовали *кампот* 'напій із фруктів та ягід' та *чєрвона горілка* 'горілка, яку фарбували у червоний колір за допомогою буряка та пригощали нею людей у тому випадку, коли молода була чесною'.

Весільний одяг українців мав на меті захистити майбутнє подружжя, показати їх чесність та засвідчити готовність до створення власної сім'ї. У населеному пункті, який ми досліджували, наречена виходила заміж у *блузи* – 'жіночому легкому одязі з тонкої тканини у вигляді короткої приталеної сорочки': *а бабушца бабушка же'нилас' йшла замуж' у'нейі були п'лат'*: *а бл'узка і шо то в'інок то'д'і во'но так було* //.

Голову нареченої прикрашав **в'інок** 'квіти, листя, гілки сплетені в коло' та **л'єнти** 'стрічки, які могли заплітатись у вінок або обв'язуватись навколо голови': *а бабушка бабушка же'нилас' йшла замуж ў 'нейі були п'лат':а бл'узка і шо то в'інок то'д'і во'но так було і л'єнти 'дуже 'гарн'і ў 'нейі були л'єнти //*. Лексема **в'інок** пов'язана з дієсловом *viti* «вити»; споріднене з лит. *vainikas* «вінок» [Етимологічний ... 1982: с. 400].

Деякі носії говірки на позначення весільних стрічок уживають лексему **бинди**, що є словом німецького походження, запозиченням з польської мови: *binda* «пов'язка» [Етимологічний ... 1982: с. 184].

Прикрасою голови молодої міг слугувати **вел'ін** 'легке, звичайно довге, покривало з тюлю або мережива'. З ним пов'язаний обряд танцювання нареченої з усіма незаміжніми дівчатами: *а то'ді ски'дайут велін ўже / заў'йазуйут й'йі ў 'хустку і ве'де моло'дйі ўже до'себе //*.

Отож, найчисленнішою групою номінативних одиниць є лексико-семантична група назв обрядових страв та напоїв, децю їй поступається група лексем на позначення обрядодій. Найменш численною є група назв елементів одягу. На нашу думку, ця закономірність може пояснюватись історичними умовами життя реципієнтів. Відповідно до реалій своєї епохи та подій, свідками яких вони стали (Голодомор, Друга світова війна тощо), на перші місця підсвідомо винесли лексеми на позначення тих предметів, яких їм найбільше не вистачало.

Етимологічна характеристика засвідчених обрядових назв підтвердила давність весільної лексики: багато лексем сягає

праслов'янської мови або ж є давніми запозиченнями. Зафіксовано також лексеми з прозорою мотивацією та говіркові новотвори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982.– Т. 1: А – Г. – 1982. – 632 с.

2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1985.– Т. 2: Д – Копці. – 1985. – 572 с.

3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983.– Т. 3: Кора – М. – 1989. – 552 с.

4. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983.– Т. 4: Н – П. – 2003. – 656 с.

5. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983.– Т. 5: Р – Т. – 2006. – 704 с.

Елисей Комарницький (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.

ПОДІЛЬСЬКИЙ ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД У СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЯХ

Необхідність поєднання етнографії, фольклору та лінгвістики була усвідомлена вченими на початку ХХ ст., а основи сучасного етнолінгвістичного напрямку були закладені ще в працях

О. О. Потебні. Проте на практиці такий синтез почав досягатися лише в середині ХІХ ст. У межах мовознавства сформувалася окрема дисципліна – етнолінгвістика, яка виробила власну комплексну методологію і відповідну проблематику. Етнолінгвістику можна вважати відносно новою галуззю мовознавства, що досліджує мову крізь призму національної культури [Конобродська 2003: с. 49].

Для дослідника народної культури весільний обряд є ключовою темою, оскільки він є складним поєднанням різних форм культури, використовуючи в якості свого будівельного матеріалу фольклорні тексти, вірування, ритуальні дії, і мову музики.

Актуальність дослідження зумовлена: по-перше, необхідністю фіксації свідчень про український весільний обряд та його номінацію, частина яких за останні десятиріччя переходить до пасивного фонду української мови; по-друге, маловивченістю номенів українських обрядодій весільного ритуалу на території Поділля. Важливість вивчення цієї проблеми викликана особливим значенням обрядовості українського весілля, що презентує духовну культуру Поділля. В українській діалектології номінація подільського весільного обрядодіє докладно не вивчена, як і обряди і вірування подолян, пов'язані з цим ритуалом.

Натомість значний внесок у дослідження весільного обряду зробили представники Московської етнолінгвістичної школи, зокрема М. І. Толстой. Він стверджував, що складна система весільного ритуалу побудована на стійких зв'язках, саме вони

дають можливість розглядати її як ієрархічну структуру. Одиницями весільного дійства є етапи. [Толстой 1978].

Українське традиційний весільний обряд представлений і на загальнослов'янському тлі. Передовсім, це праці М. І. Толстого. Етнолінгвістичний словник «Славянские древности» (упорядник М. І. Толстой) – перший у славистиці досвід енциклопедичного словника традиційної духовної культури всіх слов'янських народів. Він підводить підсумок більш ніж вікового вивчення слов'янських мов, фольклору, міфології, етнографії, народного мистецтва. У словнику докладно розповідається про святкове життя, сімейний уклад й обрядовість слов'ян (Славянские ... 1995).

Мета нашої розвідки – дослідити представлення подільського етнолінгвістичного матеріалу про весільний обряду зазначеній праці – «Славянские древности: этнолингвистический словарь» (за ред. М. І. Толстого) (Славянские ... 1995–2012).

Етнолінгвістичний словник «Славянские древности» за редакцією М. І. Толстого загалом вміщує 1115 словникових статей, з них лише 63 стосуються весільного обряду слов'ян. Опрацювання кожної із словникових статей дозволило нам виявити тільки 7 статей, де згадуються або коментуються особливості подільського весільного обряду. Зауважимо, що подільський мовно-культурний ареал у Словнику представляють такі топонімічні ремарки, як *Подільська губернія, Вінницька область, Вінниця, Могилів-Подільський*.

1. ШЛЮБНА НІЧ (рос. БРАЧНАЯ НОЧЬ) – один з основних обрядів весілля. Фізичне й правове скріплення шлюбу.

Зазвичай шлюбна ніч відбувалася після весілля в будинку нареченого, рідше в будинку родичів (Вінницька область) (Славянские... 1995: с. 257).

Сучасні говірки Вінниччини зберігають описову номінацію *шл'убна н'іч*, зокрема в с. Бабчинці Чернівецького р-ну Вінницької області зафіксовано такий мікротекст: *ко|ли к'ін|чайец':а ве|с'іл':а / го|туйец':а |комната о|д:ел'но / готу|йут кро|ват' |гарно з подуш|ками і то|д'і їдут моло|д'і ў |перву шл'убну н'іч с|пати / бо це ж так //*. Фіксуємо ще додаткове означення – *|перва н'іч*.

На позначення цього явища в говірках Поділля також зафіксоване поняття *ко|мора* (говірка с. Жуківці Жмеринського району Вінницької області): *закри|валис' ко|лис' ў стари|ну ў ко|мору / а на д|ругий ден' |сваха в'ід моло|дого і моло|дойї пров'і|рали шо там / йак во|ни про|вели ц'у н'іч / чи ўс'о там бу|ло до пу|т':а //*.

2. ВІНЧАННЯ (рос. ВЕНЧАНИЕ) – один з кульмінаційних ритуалів весільного обряду, оформлюючи шлюб на рівні з шлюбною ніччю, обміном обручок. У обряді реалізується міфологічний мотив наявний у весільних піснях про вінчання (будівництво містків через Дунай), у процесі чого молоді отримують новий статус. Ритуальне оновлення (Вінницька область) (Славянские... 1995: с. 326).

У говірці м. Ладижин Вінницької області було зафіксовано номінацію *в'ін|чан':а* на позначення кульмінаційного ритуалу весільного обряду: *об|р'ад в'ін|чан':а буу не п|росто / шо прийш|ли сьо|годн'і і пов'ін|чалис' / обов'яз|ково наре|чен'і*

по¹вин':і бу¹ли йти |тижден' хо¹дити на мо¹литву / обо¹уяз¹ково
во¹ни по¹вин':і |перед тим йак при¹ходили в'ін¹чатис'а
поспов'і¹датис'а і причас¹титис'а / аж то¹д'і нас¹та¹уник /
насто¹йател' / хто там |бат'ушка йїх в'ін¹ча¹у це було до
в'ін¹чан':а / в'ін¹чан':а про¹ходило до го¹дини а то ї |б'іл'ше /
наре¹чена була пок¹рита і |нав'іт' не у¹с'і в'ідкри¹вали
об¹лич':а //.

3. НАПЕРЕДОДНІ ВЕСІЛЛЯ (рос. КАНУН СВАДЬБИ) – церемонія весільного обряду, який відбувається напередодні самого весілля. Підготовка до прийняття нового статусу. Як початкова фаза «переходу» кореспондує з його завершальною фазою – кінцем весілля.

На позначення цього явища в говірках Поділля не функціонує номінації *напередодні весілля* (рос. *канун свадьби*), натомість ми фіксуємо обрядоназви: |д'івич|веч'ір у говірках м. Ладизин та с. Корделівка Калинівського р-ну Вінницької обл.: |перед ве¹с'іл':ам |бу¹у |д'івич |веч'ір // у п'ятниц¹у моло¹дій при¹носи¹у в'і¹нок / |пот'ім д'іу¹чата у¹ши¹вали бин¹ди до |ц'ого в'ін¹ка / у¹се го¹товили / шчо¹б у¹ суботу моло¹ду у¹би¹рати у¹ в'і¹нок у¹же з бин¹дами // (с. Корделівка Калинівського р-ну Вінницької обл.).

У Барському р-ні Вінницької обл. і сьогодні фіксується назва обрядодії: музики *грають добридень / на добрий день*, де гра музикантів означає початок весілля. (Сучасні свідчення записані від Кухар Н. І., дитинство якої пройшло в с. Верхівка Барського р-ну Вінницької обл.).

Також на позначення явища «Канун свадьбы» у подільських говірках функціонують інші обрядоназви: *голо|виц'а* (с. Жуківці Жмеринського р-ну Вінницької обл.): *голо|виц'а ко|лис' нази|вали / ў су|боту |робл'ат голо|виц'у / це дл'а моло|д'ож'і // там гу|л'али //*; *ден' коро|ва|йа* (с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл.): *ден' коро|ва|йа // ў п'йатниц'у |м'іс'ат' хл'іб / нази|вайет'с'а це |т'істо коро|вай' // с|прошуйут ж'і|нок коро|вайниц' і ў |йа|к'і |годн'і |дуже цв'і|точки ў|с'ак'і ро|бити // |виробили коро|вай' / |дуже ў|брали |т'істо ў|с'акими укра|шен'ійами / ў|сунули ў п'іч і спе|кли // |вит'агнули |в'ідти / по|ставили на ст'іл пе|чениї і то|д'і сва|хи / |йа|к'і коро|вайниц'і нази|вайут'с'а / бе|рут'с'а за |руки і кру|гом коро|вайа сп'і|вайут / от та|кої виши|ни / от та|кої шири|ни / от та|кої коро|вай ми спе|кли //* (с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл.).

4. КОРОВАЙ (рос. КАРАВАЙ) – головний весільний хліб, великий, зазвичай круглої форми, котрий ділять між усіма учасниками весільної церемонії.

На позначення весільного хліба в подільських говірках фіксуємо лексему *коро|вай*: *ро|били коро|вай к|ликали д'іў|чат / не д'іў|чат / а ж'і|нок / |йа|к'і були за|м'іжн'і і |жили ў шчас|ливому шл'уб'і дл'а того шчо|б ц'і|ї |д'іўчи'н'і при |вип'іц'і коро|вайу ўк|ласти ту|ди ў коро|вай ўсе доб|ро // вип'і|кали |шишки / ро|били |шишки на коро|вай // чим к|рашче ў|даваўс'а коро|вай / тим в:а|жалос'а шо бу|де |аскра|в'іша |дол'а ц'і|йейі ро|дини моло|дойі //* (м. Ладижин Вінницької обл.).

5. ПОЇЗД / ПЕРЕЗВА ВЕСІЛЬНИЙ / ВЕСІЛЬНА (рос. ПОЕЗД СВАДЕБНЫЙ) – шлюбна процесія нареченого, який іде за нареченою. У західних та східних слов'ян поїзд впускали до помешкання зазвичай не одразу. Інколи просили викуп, заставу (Вінниця) (Славянские... 2009: с.106).

Іменникової назви не виявлено, однак ми фіксуємо дієслівні відповідники на позначення досліджуваної обрядодії: *Наре|чений з д|ружбойу та д|ругими товари|шами при|ходили за наре|ченою* // *коло по|рогу на них че|кали|подруги з|нач'іт' св'ітил|ки і друж|ки наре|ченої* // (с. Вербка Чечельницького р-ну Вінницької обл.).

6. ПОСАД (рос. ПОСАД) – обряд садіння нареченої на відведене місце на весіллі, що являло собою закріплення шлюбу в день весілля, перед вінчанням, коли в будинку нареченої розплітають їй косу. У населених пунктах Поділля зафіксовано лише дієслівні відповідники на позначення обряду садіння нареченої на відведене місце на весіллі: *Наре|чену са|дили |посеред |хати на ст'і|лець / на поу|душку / роз|ч'ісували |коси / запл'і|тали ўд'і|вали з|нач'іт' ў n|лат'а* // (с. Вербка Чечельницького р-ну Вінницької обл.).

7. ВЕСІЛЬНЕ ЗАСТІЛЛЯ (рос. СВАДЕБНЫЙ ПИР) – головні святкування з нагоди весільної церемонії на власному весіллі. Після завершення весільного обряду відбувалися взаємні візити та бенкети в родичів, які брали участь у весіллі (Могилів-Подільський) (Славянские... 2009: с. 547).

Нами було зафіксовано 3 номінації на позначення вищезгаданого поняття: *зас|т'іл'а* – назва мотивована дією

‘сидіти за столом’: |п'іс'л'а у|с'і хцере|мон'її та зас|т'іл'а |гос'ц'і тан|ц'у|йут / весе|л'ац'а // (с. Вербка Чечельницького р-ну Вінницької області); **часту|ва'н:а** – назва мотивована дією ‘пригощати’: у не|д'іл'у у|вечер'і їдут до наре|ченого // гу|л'айут і сп'і|вайут ўздоўж до|рогоу / а там ўстр'і|чайут ба|т'ки наре|ченого // **часту|ван':а** бу|вайе // (с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл.); |гул'ки – назва мотивована дією гуляти: му|зики г|райут' ўс'і гул'айут' // не|ма |од:иху |т'іл'ки |гул'ки і ўс'о / |випили по ча|рун'і і сп'і|вайут' / і гул'айут' // (с. Пеньківка Шаргородського р-ну Вінницької обл.).

8. ПОХОРОН – ВЕСІЛЛЯ (рос. ПОХОРОН – СВАДЬБА) – обряд поховання молодих, за наявності обрядів весільної церемонії. Українці Подільської губернії при похоронах дівчини обирали нареченим одного з її залицяльників, перев'язували йому руку хусткою і в такому амплуа, він проводжав наречену до могили. (Подільська губернія) (Славянские... 2009, с.225).

У говірках не зафіксовано іменникової номінації, однак ми фіксуємо дієслівні відповідники в говірці міста Ладижин Вінницької обл.: у́бе^н|райут' так |само йак моло|дих / |парубка у́ кос|т'ум і к|в'ітку с|таўл'ат' йо|му до г|рудеї / йак|шчо в'ін не жо|натий / а |д'іучину у́ п|л'ат':а / фа|ту і о|бичай такий / шчо моло|д'ож ни|се / за х|лопцем х|лопц'і |в'іко ни'сут' // за |д'іучиноу д'іу|чата / у́же шу|кайут' д'іу|чат / йа|к'і шче не од|ружен'і / шчоб |несли |в'іко / і|кону / во|дичку / дл'а моло|дих ўс|тел'айут' до|рогу к|в'ітками //.

Отож, в етнолінгвістичному словнику «Славянские древности» ми зафіксували відносно невелику кількість покликань

на подільський матеріал, натомість увесь комплекс традиційного весільного обряду слов'ян представлений на Поділлі. Опрацювання Словника «Славянские древности» за редакцією М. І. Толстого дає нам підстави стверджувати про неналежне представлення етнолінгвістичних відомостей про весільний обряд подолян у слов'янському інформаційному просторі. Це у свою чергу має активізувати сучасні дослідження подільського традиційного весільного обряду, його збір, систематизацію і введення цих відомостей у загальний слов'янський інформаційний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конобродська В. Л. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики: навчальний посібник / В. Л. Конобродська. – Житомир : «Полісся», 2003. – 235 с.
2. Толстой Н. И. К реконструкции древнеславянской духовной культуры. Славянское языкознание / Н. И. Толстой, С. М. Толстая. – М. : Наука, 1978. – 385 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Славянские древности: Этимологический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 1: А – Г. – М. : Междунар. отношения, 1995. – 575 с.
2. Славянские древности: Этимологический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 4: П (Переправа через воду) – С (Сито). – М. : Междунар. отношения, 2009. – 656 с.

Роман Копиця (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

МОТИВАЦІЙНІ ОЗНАКИ НОМІНАЦІЙ РИС ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Назви людини та її рис неодноразово привертала увагу українських діалектологів: В. Леснова дослідила особливості номінації рис людини в українських східнословобожанських говірках [Леснова 2004], В. Дворянкін здійснив аналіз цієї тематичної групи на номінативному матеріалі українських східностепових говірок [Дворянкін 2006]. Наразі маємо комплексне дослідження семантико-словотвірної характеристики оцінних назв осіб в українській літературній мові, здійснене Т. Вільчинською [Вільчинська 1996].

Натомість не дослідженою в ономаціологічному аспекті залишається до сьогодні лексика подільського говору, пов'язана з рисами людини. Відсутність комплексного дослідження особливостей мотивації назв людини та її рис на матеріалі подільського говору зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою роботи є з'ясування мотивів номінації вторинних назв рис людини у центральноподільському мовно-територіальному просторі, зокрема на лексичному матеріалі говірок 5 населених пунктів: с. Березівка Чернівецького району (1), с. Росоша Липовецького району (2), с. Сербинівці Жмеринського району (3), с. Щурівці Гайсинського району (4), с. Кукавка Могилів-Подільського району (5) Вінницької області.

Джерельна база дослідження – 131 номінативна одиниця.

Аналіз назв рис людини, відомих на Поділлі, засвідчив, що переважна кількість назв є вторинними номенами, які й до сьогодні зберігають прозору, живу внутрішню форму. Це дозволяє простежити принципи мотивації, задіяні в говірковій номінації рис людини.

Мотивовані назви становлять 125 номінативних одиниць (87,8%), їх розподілено на 10 груп відповідно до принципу мотивації: назви, мотивовані діями людини, яскраво вираженими анатомічними рисами людини, подібністю до предметів побуту, подібністю до тварин чи їх частин тіла, подібністю до рослин чи їх частин, належністю до орієнтологічної царини, вигаданими істотами, віковою категорією людей, назвами стану або явищ природи, етнічною чи релігійною приналежністю. Встановлено, що 34,3% найменувань мотивовані діями людини (45 од.) та 26,7% (35 од.) номенів мотивовані яскраво вираженими анатомічними рисами людини, що віддзеркалює мовну картину подолянина (див. Діаграма 1).

1. Назви, мотивовані діями людини (похідні від дієслів) (34,3%, 45 од.): *не^нна^лжера* (2,5), *про^лглата* (2,5), *об^лжора* (3) ‘людина, яка багато їсть’; *за^лдрипаний* (5) ‘неохайний чоловік’; *за^лдрипуха* (2), *за^лдрипанка* (2) ‘неохайна жінка’; *мо^лчун* (2,4,5) ‘мовчазна людина’; *л^л’апало* (2), *тр^л’і’пло* (4), *гово^лрун* (5) ‘говіркий, балакучий чоловік’; *л^л’она* (1), *тр^л’і’поха* (2), *ле^лне^л’туха* (4,5) ‘балакуча жінка’; *буб^лнит* (3,4) ‘той, хто говорить невиразно’; *ве^лсе^л’лун* (2,4,5), *хохо^л’тун* (3) ‘весела людина’; *за^лдира* (2), *ч^лван’а* (2) ‘пихата, чванлива людина’; *бурко^л’тун* (3) ‘сердита, непривітна людина’; *пи^л’йак* (1), *випи^л’воха* (2), *заблу^л’дига* (3,4) ‘п’яниця’; *ма^л’зун*

(2,4,5), *маз'а* (2,4,5) ‘пестун’; *ўре'дигел' (3), ш'кодник* (4), *хул'іган* (4) ‘той, хто бешкетує’; *само'л'уб* (2,4,5) ‘егоїст’; *хвал'ко* (1,2,4,5), *само'хвал* (3) ‘хвастлива людина’; *за'висниц'а* (2), *зави'д'ушча* (2), *за'в'істн'ік* (5) ‘той, хто має заздрість на когось’; *по'дл'іза* (1), *п'і'дл'іза* (2,3,5) ‘той, хто підлабузнюється до когось’; *тран'жюра* (2,5) ‘людина, яка марно витрачає кошти’; *розв'ід'онка* (1), *розв'ідниц'а* (2,3,4,5) ‘та, хто розірвала шлюб з чоловіком’; *зада'вака* (2) ‘безцеремонна людина’; *при'над'ійі* (4) ‘вагітна жінка’; *л'рожен'іца* (2,3), *по'ро'д'іл':а* (3,4) ‘породілля’; *л'вишкре'бок* (2) ‘низькоросла людина’; *л'терлик* (1) ‘говіркий чоловік’; *ур'витл'а* (3) ‘бешкетниця’, *л'і'ниве'ц'* (4) ‘нероба’.

2. Назви, мотивовані яскраво вираженими анатомічними рисами людини (26,7%, 35 од.): *л'руб'а л'ж'інка* (4) ‘вагітна жінка’; *пу'зан'* (2), *тоу'стун* (4,5), *глад'кий* (1,3) ‘надто повний чоловік’; *тоу'стушка* (4), *л'жирна* (5) ‘непомірно повна жінка’; *ск'і'лет'іна* (3) ‘худорлявий чоловік’; *л'іл'і'пнут* (1), *кур'дупе'л'* (2), *л'карлик* (4,5) ‘низькоросла людина’; *здо'ровий* (3) ‘здоровило’; *гор'бун* (2), *гор'батий* (3), *гор'бан'* (5) ‘горбата людина’; *балу'хан'* (2), *бан'катий* (2), *лу'паний* (3,5) ‘людина з витрішкуватими очима’; *косо'окий* (1,2,4), *ко'сий* (2,3,5) ‘косоокий’; *вар'ган'* (2,4) (пол. *Varga* ‘губа’), *гем'батий* (3) (згруб.), *гу'бан'* (5) ‘губатий чоловік’; *сл'і'пак* (2), *сл'і'пон'д'а* (2), *сл'і'по'гокий* (5) ‘сліпа людина’; *ву'сан'* (2,5), *ву'сатий* (3), *ву'сан* (4) ‘чоловік з вусами’; *клапо'вухий* (2,3,4,5), *ву'хатий* (3) ‘людина з відстовбурченими вухами’; *но'сан'* (2), *ш'нобе'л'* (2), *но'сатий* (3), *доўго'н'іс* (4), *доўго'носик* (2) ‘людина з довгим носом’.

3. Назви, мотивовані подібністю до предметів побуту (6,8%, 9 од.): *гоїдалка* (3) ‘висока жінка’; *бубен* (3,4) ‘лисий’; *шило* (2,4) ‘непосида, енергійна людина’; *торба з трисом* (3) ‘непомірно повна жінка’; *в’ихот* (2,3) ‘худа жінка’; *курачий пере́лаз* (3) ‘низькоросла людина’; *дишло* (2), *дишел* (2) ‘високий чоловік’, *д’римба* (2,3) ‘худа жінка’.

4. Назви, мотивовані подібністю до тварин чи частин їх тіла (6,1%, 8 од.): *кабан* (3) ‘надто повний чоловік’; *корова* (3) ‘непомірно повна жінка’; *бугаї* (5) ‘здоровило’; *маўпа* (1) ‘людина з відстовбурченими вухами’; *осел* (3,4), *в’ісл’ук* (3,4) ‘уперта людина’, *шкапа* (4) ‘худорлявий чоловік’, *кенд’ух* (2) ‘надто повний чоловік’ (*кендюх* ‘перший відділ шлунка жуйних тварин, у якому попередньо перетравлюється їжа’).

5. Назви, мотивовані подібністю до рослин чи їх частин (3,8%, 5 од.): *дуб* (4) ‘здоровило’; *штурпак* (2) ‘худорлявий чоловік’; *ломака* (4) ‘худа жінка’; *тичка* (2) ‘висока жінка’; *гнилий* (1) ‘неохайний чоловік’.

6. Назви, мотивовані належністю до орієнтологічної царини (3%, 4 од.): *цапл’а* (3) ‘висока жінка’; *тава* (2), *ворона* (3, 5) ‘неуважна людина’; *шчебетуха* (2) ‘балакуча жінка’.

7. Назви, мотивовані вигаданими, фантастичними істотами (2,3%, 3 од.): *чебурашка* (3) ‘людина з відстовбурченими вухами’; *воўкулака* (2), *бузов’ір* (2) ‘сердита, непривітна людина’.

8. Назви, мотивовані віковою категорією людей (1,5%, 2 од.): *молод’ож* (2,3,4,5) ‘молодь’; *однол’іток* (1,2,3,5) ‘ровесник’.

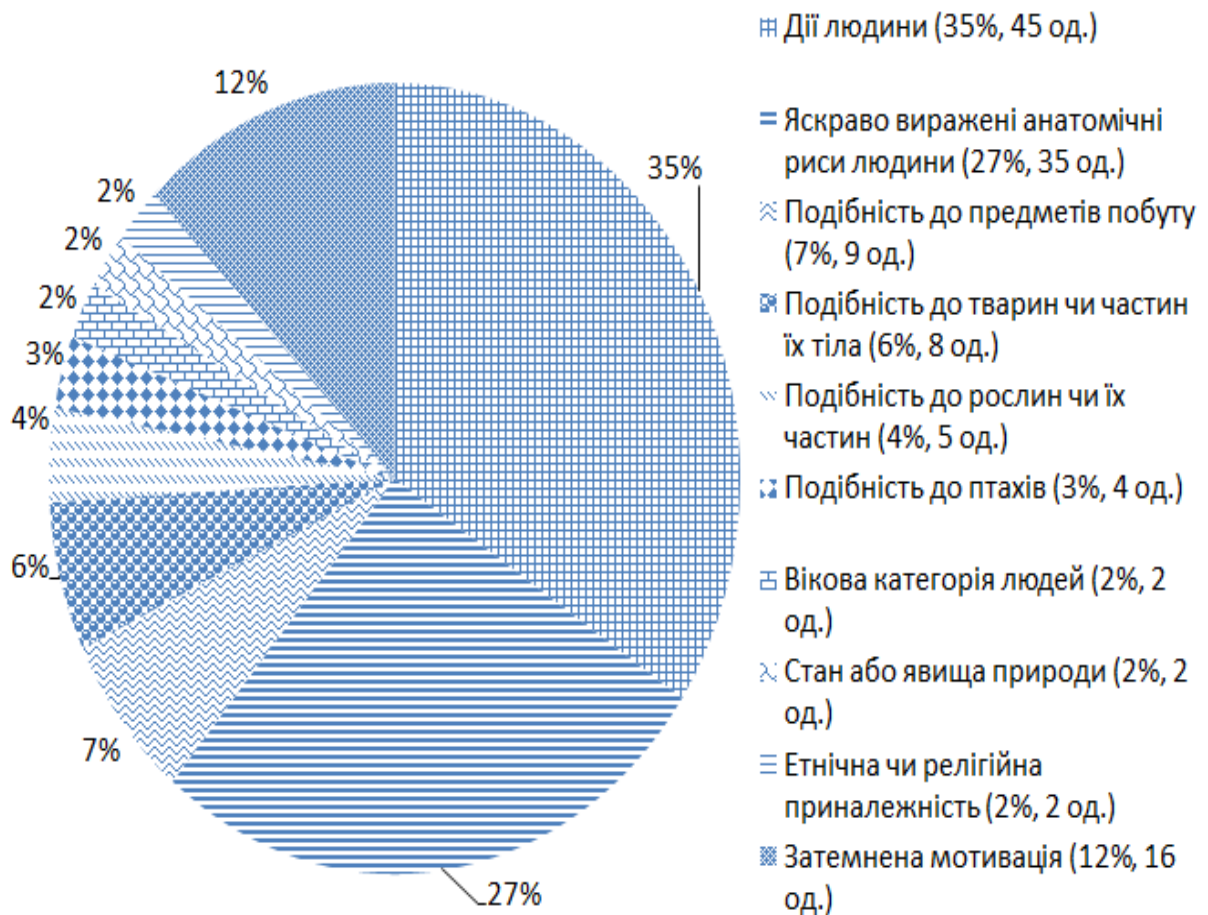
9. Назви, мотивовані назвами стану або явищ природи (1,5%, 2 од.): *ʌdv'i kapl'i voʌdi* (4) ‘дуже схожий на когось’; *ʌtixa* (3) ‘мовчазна людина’.

10. Назви, мотивовані етнічною чи релігійною приналежністю (1,5%, 2 од.): *ʌturok* (1) ‘невихована людина’; *ʌmula* (1) ‘мовчазна людина’.

Виявлено групу назв, що мають затемнену мотивацію (мертву внутрішню форму слова) (12,2%, 16 од.): *ʌolov'ik* (1), *ʌz'inka* (1) ‘значення слова людина’; *beʌremen:a* (1) ‘вагітна жінка’; *ʌrapun'ka* (3) ‘низькоросла людина’; *ʌz'ayin* (2), *ʌdʒ'ayin* (2) ‘дбайливий господар’; *ʌxlu'ya* (2), *ʌniga* (4) ‘неохайний чоловік’; *ʌp'axa* (1), *ʌxlu'ush* (4), *ʌleya* (5) ‘неохайна жінка’; *ʌmon'ka* (2) ‘повільна у руках жінка’; *ʌan'da* (2, 3, 4, 5) ‘людина, яка часто плаче’; *ʌleyba* (2, 4), *ʌleya* (2, 4) ‘ледар’; *ʌurvant* (3) ‘той, хто бешкетує’.

Отже, розглядаючи мотивацію вторинних номенів рис людини в центральноподільських говірках, ми виявили такі найактивніші мотиватори як дії людини (похідні від дієслів) (45 од.) та яскраво виражені анатомічні риси людини (35 од.). Найменш продуктивними мотиваторами виявились етнічна чи релігійна приналежність (2 од.), стан або явища природи (2 од.) та вигадані, фантастичні істоти (2 од.).

Мотиватори рис людини в центральноподільських говірках

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О. И. Мотивированность слова и функциональный аспект / О. И. Блинова // Русское слово в языке и речи: [сб. науч. статей]. – Кемерово : Изд-во Кемеровского ун-та, 1976. – С. 16–26.

2. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Т. П. Вільчинська; Тернопільський держ. педагогічний ін-т. – Тернопіль, 1996. – 177 с.

3. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова /

В. О. Дворянкін; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 23 с.

4. Лєснова В. В. Номінація рис людини в українських східнослобожанських говірках : [монографія] / В. В. Лєснова. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 193 с.

Аліна Косарева (м. Хмельницький)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.

МІКРОТОПОНІМІКОН СЕЛА ПРАВДІВКА ЯРМОЛИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із завдань сучасної української ономастики стало системне вивчення мікротопонімії окремих регіонів, що відображено у працях Г. Л. Аркушина, Д. Г. Бучка, С. О. Вербича, І. М. Желєзняк, Ю. О. Карпенка, Н. І. Ліснюк, Р. О. Ляшенка, О. І. Михальчук, І. В. Муромцева, Т. І. Поляруш, Я. О. Пури, В. П. Шульгача та інших.

Як зазначають науковці, мікротопоніми утворюють особливий і досить помітний шар пропріальної лексики кожної національної мови, тому останнім часом назви дрібних географічних об'єктів стали предметом більш активних ономастичних досліджень. Значна частина мікротопонімів назавжди зникає з пам'яті місцевих жителів, для яких переважним є топонімне, а не історичне значення географічних назв. Тому віднайти всі власні назви поселення вдається лише за участі

співробітників краєзнавчого музею, спеціалістів державного архіву, краєзнавців, старожилів [Ляшенко 2008: с. 1].

Саме з метою зберегти топонімічну спадщину Поділля і досліджувалася мікротопоніміка с. Правдівка Ярмолинецького району Хмельницької області. Уже майже п'ять років при бібліотеці-філіалі села працює народознавчий світлиця, яка покликана збирати та зберігати духовні багатства народу, вікові традиції духовної спадщини, зокрема й інформацію про походження географічних назв.

Село Правдівка, розташоване на лівому березі річки Ушки або малої Ушиці, до 1947 року складалося з двох сіл – Татаринці і Вовча, які розділялися навпіл старовинним козацьким шляхом. За свідченням краєзнавців, у процесі розшарування мешканців на багатих та бідних, останні часто наймалися до заможних збирати хліб, косити долини, розчищати ліс, шли на інші роботи. І якщо їх запитували, куди їдуть працювати, відповідали: на *Качанову долину, Попову гору*. Із часом старі назви не зникли, а залишилися в народі як своєрідні координати на місцевості, які й до сьогодні іменують поле, ліс, урочище або пришляхову смугу [Слободянюк 2004: с. 242].

Правдівка відома із XVII ст. (варіанти назви: *Tatarzynce* (1784), *Татаринцы* (1805), *Татариска* (поч. XIX ст.), *Татаринці* (1926), *Правдівка* (1946), *Правдовка* (1956)). Колишня назва, можливо, мотивована прізвиськом відетнонімного походження *Татар, Татарин*. Сучасний онім – емоційно-експресивний із позитивним забарвленням: село перейняло назву місцевої артілі імені газети «Правда» [Торчинська 2008: с. 385].

З-поміж низки мікротопонімів чільне місце посідають долини, що зумовлено рельєфом території села (пор. *долина* – «рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами» [Словник ... 1971: с. 355]).

Назви *Борщова долина* та *Адамкова долина* мотивовані іменами та прізвищами колишніх власників. *Качанова долина* розташована на стику Шарівських, Сутковецьких та Правдівських полів, на ній нібито стояла камінна фігура полковника *Качана* (за переказами мешканців, сподвижника визвольних битв), що й зумовило назву. *Пожежна долина* названа так через те, що власники не збирали пожнивні рештки, а спалювали їх.

Є в селі дві долини *Палямарки* – ділянки, що входили до церковного земельного наділу (пор. *паламар* – «служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник» [Словник 1975: с. 18]). Тобто мікротопонім виник внаслідок палаталізації твердого [л], що було характерною ознакою місцевої говірки.

Із церковною власністю пов'язане існування мікротопоніма *Попова гора*, де чітко простежується посесивна мотивація. Зауважимо, що на рівнинних місцевостях горами називалися горби (пор. *гора* – «значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень» [Словник 1971: с. 121]).

Також на власника вказує і назва *Барладиновий ставок* (пор. прізвище Барладин, поширене у молдавській та румунській мовах).

Історичною є назва частини села *Цегольня*, де колись був глиняний кар'єр і випалювали цеглу [Слободянюк 2004: с. 245].

Отже, як бачимо, мікротопоніми номінують навколишні географічні об'єкти, які відігравали певну роль у житті села, тобто мали певне локативне або квалітативне значення. Досліджувані мікротопоніми здебільшого є іменниково-прикметниковими словосполученнями, утвореними за моделлю «власник + географічний термін». Це підтверджує думку науковців, що «для мікротопонімів здебільшого характерний тісний зв'язок з апелятивами, особливо з географічними термінами» [Тараненко 2004: с. 318]. А додавання імені власника певної території до географічного терміна характеризує тенденцію назвотворення в Україні в цілому.

У перспективі плануємо досліджувати формування антропонімікону села Правдівка Ярмолинецького району Хмельницької області як невід'ємного складника антропонімної системи Поділля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ляшенко Р. О. Мікротопонімія Кіровограда : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Р. О. Ляшенко. – Х., 2008. – 20 с.
2. Слободянюк П. Я. Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району / П. Я. Слободянюк, Ю. А. Хоптяр. – Хмельницький, 2004. – 507 с.
3. Словник української мови : в 11 томах. – Т. 2: Г – Ж. – К. : Наукова думка, 1971.
4. Словник української мови : в 11 томах. – Т. 6: П—Поїти. – К. : Наукова думка, 1975.
5. Тараненко О. Мікротопонім / О. Тараненко // Українська мова: енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 318.

6. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.

Альона Крилевська (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗАПОЗИЧЕНІ НАЗВИ ОДИНИЦЬ ВИМІРУ В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Метрологічна лексика – давня за походженням, цікава не лише мовознавцям, проте сьогодні вона на подільському мовному ґрунті не має системного наукового опрацювання, а такий аспект, як запозичення засвідчує цікаві міжмовні зв'язки на рівні цієї тематичної групи лексики.

Одні з перших спроб дослідити термінологію української народної метрології належать В. О. Виннику [Винник 1966], Й. О. Дзендзелівському [Дзендзелівський 1955] та Ф. Є. Ткачу [Ткач 1949].

Метою наукової статті є дослідження запозичень у складі подільської лексики на позначення назв одиниць виміру.

Емпіричною базою дослідження слугували 92 номінативні одиниці, вибраних методом суцільної вибірки із Зведеного словника подільських говірок (2), який зберігається на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, а також регіональних словників: Д. М. Брилінського «Словник подільських говірок» (1)

та Д. І. Крохмалюка «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» (3).

Проаналізувавши 6 лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ) назв одиниць виміру (ЛСГ назв одиниць виміру площі, ЛСГ назв одиниць виміру рідини і сипучих тіл, ЛСГ назв одиниць виміру ваги, ЛСГ назв одиниць виміру довжини і відстані, ЛСГ назв одиниць грошей, ЛСГ назв одиниць виміру снопів), ми виявили 24 запозичені номінативні одиниці.

На подільському мовному ґрунті простежуються міжмовні зв'язки з багатьма мовами. Найбільший показник засвоєння запозичень спостерігається з таких мов, як:

– німецька мова (7 од.): *ква'турка* 'стара мірка горілки'. *За копу та кватирка горілки.* (2) – через російське і через польське посередництво запозичене з німецької мови; нім. *quartier* (ст. *quartier*) «міра рідини» [Етимологічний 1989: с. 415]; *морґ* застар. 'міра площі землі, яка дорівнює 0,56 гектара' (3, с. 90) – через посередництво польської мови запозичене з німецької; н. *morgen* «ранок»; *морґен* (міра землі), 025 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок) [Етимологічний 1989: с. 512]; *'морґа* жін. р. 'стара міра площі – 60 соток'. *Колись були морґи і риси.* (2) – через посередництво польської мови запозичене з німецької; н. *morgen* «ранок»; *морґен* (міра землі), 025 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок) [Етимологічний 1989: с. 512]; *'морґа* 'див. *морґа*' – через посередництво польської мови запозичене з німецької; н. *morgen* «ранок»; *морґен* (міра землі), 025 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок) [Етимологічний 1989: с. 512];

'мурга' див. морга'. *А дві мурги менше, як шнур. В нас мірали землю мургою.* (2) – через посередництво польської мови запозичене з німецької; н. morgen «ранок»; морген (міра землі), 025 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок) [Етимологічний 1989: с. 512]; *шнур* 'стара міра земельної площі неоднакова в різних місцях, шнур дорівнював: 1. Півдесятини. 2. Півтори десятини. 3. Одному гектарові. 4. Чверть десятини. 5. Три десятини. 6. Десята частина десятини. 7. Десять десятин – наділ' (2) – запозичення з німецької мови, можливо, за посередництвом польської: н. schur є слово прагерманського походження [Етимологічний 2012: с. 449]; *штоф* 'стара міра рідини' (2) – запозичення з німецької мови; н. stauf «(великий) бокал, чаша; штоф (міра рідин)» [Етимологічний 2012: с. 480].

– Латинська мова (5 од.): *грам* 'найменша міра ваги' (2) – запозичене через посередництво французької (фр. gramme) або німецької мови (нім. gramm) з пізньолатинської; лат. gramma «невелика вага» [Етимологічний 1982: с. 582]; *кварта* 'міра рідини 0,8-0,9 л.' (2) – через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. quarta «четверта частина, чверть» [Етимологічний 1985: с. 414]; *міля* 'міра відстані'. *За кусок кишки, сім міль пішки.* (2) – через посередництво середньовіснійнімецької мови mile запозичене з латинської [Етимологічний 1989: с. 461]; *фрунт* 'стара міра площі – 7 десятин' (2) – запозичення з латинської мови; лат. pondus «міра ваги» пов'язане з pendo «зважую; звисаю», етимологія якого непевна [Етимологічний 2012: с. 139]; *цент'нер* 'міра ваги 100 кілограм' (2) – запозичення з німецької мови; н. zentner «міра ваги в 50 кг» зводиться до лат. centenarius «такий, що

важить сто фунтів», пов'язаного з *centenus* «сторазовий; налічувальний сотнями», яке утворене від *centum* «сто» [Етимологічний 2012: с. 238].

– Польська мова (3 од.): *'гарниця* 'стара міра сипучих тіл'. *Позичив тарець* 'кукуруши. (2) – запозичене з польської мови; п. *garniec* «великий горщик» споріднене з укр. горня, горщик [Етимологічний 1982: с. 476]; *гу'сак* 'міра горілки 3 л.' *Було гусак або четверть два рублі і двадцять п'ять копійок з посудом.* (2) – пов'язане зі словом *геньціор* «сулія» запозичення з польської мови; п. *gesior* «гусак» є похідним від *ges* «гуска»; перенесення назви гусака для сулію в польській мові зумовлене подібністю довгої шийки посудини до шиї гусака. «пов'язане з гусь; назва, очевидно, виникла за подібністю бутля з довгою шийкою до гусака [Етимологічний 1982: с. 495, 625]; *'тарець, -рця* 'стара міра сипучих тіл'. *Позичив тарець* 'кукуруши. (2) – запозичене з польської мови; п. *garniec* «великий горщик» споріднене з укр. горня, горщик [Етимологічний 1982: с. 476].

– Турецька мова (2 од.): *на 'око* 'міра рідин' (2) – запозичення з турецької мови; тур. *окка* «міра ваги», джерелом якого є лат. *uncia* «міра ваги, унція» [Етимологічний 2003: с. 171]; *'око* 'міра рідин (давня)' (2) – запозичення з турецької мови; тур. *окка* «міра ваги», джерелом якого є лат. *uncia* «міра ваги, унція» [Етимологічний 2003: с. 171].

– Тюркська мова (2 од.): *ар'шин* 'міра довжини дорівнює 1 м.' (2) – запозичення з тюркських мов; від перс. *aras* «лікоть (міра довжини в 15-16 вершків)» [Етимологічний 1982: с. 91]; *ка'литка*

’велика кількість грошей’. *Багатство в него добра калитка була.* (3, с. 69) – запозичення з тюркських мов; тат. калта «кишеня, шкіряний мішок, гаманець» [Етимологічний 1985: с. 351].

– Французька мова (2 од.): *кіло* ’міра ваги 1 кілограм дорівнює 1000 грам’ (2) – запозичене з французької мови, очевидно, за посередництвом російської; фр. kilo постало шляхом скорочення терміна kilogramme «тисяча грамів» [Етимологічний 1985: с. 444]; *кілог’рам* ’міра ваги 1 кілограм дорівнює 1000 грам’ (2) – запозичення з французької мови; фр. kilogramme є складним словом, утвореним поєднанням складової частини kilo-, що зводиться до гр. «тисяча» з іменником gramme «грам» [Етимологічний 1985: с. 444].

– Давньоскандинавська мова (1 од.): *пуд* ’міра ваги 16 кілограм’ (2) – запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. pund «фунт» зводиться до лат. pondus «міра ваги, фунт» пов’язане з pendo «зважую; звисаю», етимологія якого непевна [Етимологічний 2003: с. 626].

– Російська мова (1 од.): *кру’чок* ’найменша міра горілки колись у шинку’. *Колись було кручок, а тепер сто грам.* (2) – запозичення з російської мови; р. кручок «чарка горілки; (первісно) гачок», похідне від крюк «гак», набуло нового значення у зв’язку з тим, що у відкупних шинках чарка висіла на ручці у вигляді гачка [Етимологічний 1989: с. 114].

– Середньовірна німецька мова (1): *грунт* ’міра площі’. *А грунт і шнур це гектар.* (2) – через старочеське посередництво запозичене з середньовірної німецької мови; свн. grunt «дно; земля; фундамент» [Етимологічний 1982: с. 606].

За нашими спостереженнями, запозичення в метрологічній лексиці подільських говірок представлені в такому

співвідношенні: німецька – 29,2%, латинська – 20,8%, польська – 12,5%, турецька – 8,4%, тюркська – 8,4%, французька – 8,4%, давньоскандинавська – 4,1%, російська – 4,1%, середньовірна німецька – 4,1% (Див.: Діаграма 1).

Діаграма 1

**ЗАПОЗИЧЕННЯ В ПОДІЛЬСЬКИХ НАЗВАХ ОДИНИЦЬ
ВИМІРУ**

ЛІТЕРАТУРА

1. Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові / В. О. Винник – К., 1966. – 151 с.

2. Дзендзелівський Й. О. Спостереження над термінологією народної метрології говірки Закарпатської області / Й. О. Дзендзелівський // Наукові записки Ужгородського державного університету. – т. XIV. – 1955. – С. 81–139.

3. Етимологічний словник української мови в 7 томах / за ред. О. С. Мельничук. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1982. – 631 с.

4. Етимологічний словник української мови в 7 томах / за ред. О. С. Мельничук. – Т. 2 – К. : Наукова думка, 1985. – 573 с.

5. Етимологічний словник української мови в 7 томах / за ред. О. С. Мельничук. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1989. – 553 с.

6. Етимологічний словник української мови в 7 томах / за ред. О. С. Мельничук. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 2003. – 657 с.

7. Етимологічний словник української мови в 7 томах / за ред. О. С. Мельничук. – Т. 6. – К. : Наукова думка, 2012. – 569 с.

8. Ткач Ф. Є. Числівникові назви українських говорів Одеської області / Ф. Є. Ткач // Вісті Одеського державного університету. – Т. II, вип. 3. – 1949. – С. 29–34.

ДЖЕРЕЛА

1. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок / Д. М. Брилінський. – Хмельницький, 1991. – 116 с.

2. Зведений словник подільського говору : [рукопис] / Зберігається на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

3. Крохмалюк Д. І. Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я / Д. І. Крохмалюк. – К. : ТОВ ВПЦ ЛІТОПИС-XX, 2015. – 248 с.

Юлія Лавренчук (м. Хмельницький)
Наук. керівник – ст. викл. Коваль Т. П.

ЛІТЕРАТУРНО-КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ПОДОРОЖІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На літературній карті Поділля серед визначних імен є знакове ім'я, у якому закодовано духовно-енергетичний потенціал величі українського духу і національної ідеї, Тараса Григоровича Шевченка. Подоляни цінують той факт, що Т. Шевченко, досліджуючи історію і фольклор їхнього краю, ввібрав у себе благодатну енергію подільської землі. Своєрідним відгуком від подорожі, безперечно, є поезія, проза, щоденникові записи, епістолярій Т. Шевченка. Досліджуючи шевченківські матеріали, маємо можливість вивчати літературну і мовну спадщину нової української літературної мови на народно-розмовній основі.

Перебування Т. Г. Шевченка на Поділлі є предметом дослідження таких відомих науковців, як: А. Сваричевського, Є. Назаренка, І. Гревцова, С. Федоренка, М. Кульбовського, П. Слободянюка, О. Щура, В. Пагора та ін. Проте літературно-краєзнавчий аспект вивчення перебування на Поділлі Т. Г. Шевченка залишається малодослідженими, оскільки має дискусійний характер, що й зумовило актуальність теми.

Мета роботи – дослідити факти перебування Тараса Шевченка на Поділлі та проаналізувати його діяльність під час подорожі.

Об'єкт дослідження – Поділля у життєписі Т. Шевченка.

Предмет дослідження – вивчення подільської подорожі Т. Шевченка у літературно-краєзнавчому аспекті.

У культурі кожного народу є творці, імена яких оповиті невмирущою славою. Таким Поетом українського народу, чия безсмертна спадщина є однією із найбільших вершин людського генія, є Тарас Григорович Шевченко – український філософ, письменник, художник, графік, фольклорист, педагог, громадський діяч. Мистецтво художнього слова і живопису поєдналися в Шевченкових творах з національними визвольними змаганнями. Т. Шевченко як поет-новатор, приніс із собою в українську літературу нове слово, оригінальний світ поезії, неповторні мистецькі образи і колорит нових барв; широчінь ідей, мотивів, тем, жанрових форм. Власне, із Шевченкового слова почалася трансформація української культури у річище національних цінностей. На думку видатного літературознавця Д. Донцова, «українські пісні співалися віддавна, але світ признав їх нашими лише від хвили, коли з'явилися українські диригенти світової слави... Українські легенди пізнав світ не тоді, коли їх оспівував по-російськи Гоголь, а лише від часів Шевченка, Стороженка і Марка Вовчка» [Шевченко 2009: с. 228].

У ХІХ столітті через Поділля пролягав поштовий шлях Чернігів – Київ – Житомир – Кам'янець-Подільський. Цим шляхом і виїхав наприкінці вересня 1846 року з Києва на Поділля і Волинь Тарас Шевченко. Він одержав від Археографічної комісії, де працював, завдання: зібрати народні перекази, пісні, відомості про могили, урочища, оглянути й описати старовинні споруди у цих місцевостях. На початку жовтня Т. Шевченко прибув до Кам'янця-

Подільського. Декілька тижнів провів тут, але й цього було досить, аби Кам'янець увійшов в історію як «місто, яке відвідав Кобзар».

Тема подорожі Т. Шевченка на Поділля висвітлена у низці праць, зокрема, опублікованих у збірнику «Шевченко і Поділля» за матеріалами другої Всеукраїнської наукової конференції, що відбулася 20-21 травня 1999 року у місті Кам'янці-Подільському. Зокрема, В. Пагор зазначає, що одним із перших, хто зацікавився документами, що висвітлювали цю подорож, був академік Української академії наук Орест Левицький, видатний український історик, археолог, фольклорист, історик, правознавець, архівіст, археограф, белетрист. Діяльність Тараса Шевченка і приїзд його на Подільську землю О. Левицький висвітлив у статті «Археологические экскурсии Т. Г. Шевченко в 1845-1846 гг.», яку опублікував 1894 року в журналі «Київська старовина [Пагор 2014: с. 109].

У своєму дослідженні О. Левицький вказує, що Шевченко в Україні користувався великою славою не лише як поет, але і як талановитий художник відомий періодичною серією офортів «Живописна Україна», у яку входили кращі пам'ятки архітектури України: давні храми, фортифікація, кургани [Левицький 1894: с. 234]. Було вирішено запросити Т. Шевченка на роботу в археологічну комісію. Проте, хто міг бути ініціатором або посередником у залученні молодого художника членом комісії, невідомо, можливо, це був хтось із членів комісії, насамперед М. Костомаров або П. Куліш [Левицький 1894: с. 235].

І. Гревцова, С. Федоренко у розвідці «Т. Г. Шевченко по дорозі до Кам'янця (вересень 1846 р.)» констатують, що «21

вересня Т. Г. Шевченко отримав документи й гроші в археографічній комісії. На другий день вранці рушив на Поділля. Їхав до Кам'янця-Подільського на перекладних старим польським шляхом: Біла Церква, Брацлав, Могилів на Дністрі, Нова Ушиця... 29 числа в другій половині дня Шевченко під'їжджав до передмістя Кам'янця – Польських фільварків... З Польських фільварків Шевченко побачив старовинний Кам'янець» [Гревцова 1999].

Вільний журналіст «ХайВей» В. Бендюг не погоджується з думкою більшості шевченкознавців стосовно перебування Тараса Шевченка на Поділлі і вважає його подорож гіпотетичною. В. Бендюг, проаналізувавши фактографічний матеріал, риторично запитує: «Які ще «стежки» не «сходив Тарас»? Чи варто прив'язувати дати поїздки до дат відправлення пошти, коли коней на поштових станціях можна було перепрягти будь-якого дня? Так швидко, як його прогнали від Києва до Кам'янця-Подільського і звідси до Житомира, поет їздив лише тоді, коли його везли з Петербурга до Оренбурга: без зупинок довели за вісім днів, загнавши до смерті лише одного коня! [Бендюг 2008].

Ми схиляємося до думки тих науковців, які визнають факт подільської подорожі Т. Шевченка як очевидний. Зокрема, погоджуємося з відомим краєзнавцем Є. Назаренком, який у праці «Тарас Шевченко і подоляни» детально висвітлив факти та події, що пов'язали Кобзаря з Поділлям у таких картинах, як «Поділля і подоляни у перших виданнях «Кобзаря»», «Зустрічі Шевченка з подолянами на засланні», «Пісні про Кармелюка в записках Шевченка», «Писали Кобзарю з Поділля», «Повернення Шевченка

в Україну і подоляни», «Вшанування Кобзаря подолянами», «І на Поділлі «Кобзар» видавався», «Ім'я Шевченка на карті Хмельницької області».

Отже, у березні 1845 року Т. Шевченко закінчив курс Петербурзької Академії мистецтв, отримавши звання художника і був відряджений за власним бажанням в Україну для художніх занять. За дорученням комісії, Т. Шевченко наприкінці 1845 і на початку 1846 років подорожує Київщиною і Чернігівщиною. З роботою комісії пов'язана його подорож на Поділля та Волинь у серпні 1846 року. Десь не пізніше 30 вересня, на думку працівника Національного музею Тараса Шевченка Н. Наумової, маючи з собою листи до Подільського та Волинського губернаторів, а також до архієпископів обох губерній, Т. Шевченко виїхав з Києва до Кам'янця-Подільського [Наумова 2006: с. 6].

Літературною пам'яткою Шевченкової подорожі на Поділля та Волинь є повість «Варнак» і поема «Варнак». Початок повісті прямо вказує на район селянського повстання: «Расскажи мне, друже мой, что-нибудь о нашей прекрасной Волыни и Подолии» [Шевченко 1984: с. 156]. Сам образ Варнака, опис регіону його дій, стратегії і тактики повстання – прозора алюзія на біографічні дані Устима Кармалюка, якого народ називав славним лицарем, на що посилається і Т. Шевченко. За свідченням самого Т. Шевченка, на Поділлі він бував двічі. Про другу поїздку є згадка у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали».

Окрім офіційної версії мотивів поїздки Т. Шевченка, існує стаття-гіпотеза В. Шевчука, в якій дослідник висловлює думку, що є підстави вважати, що це відрядження на Волинь і Поділля

Шевченко організував не тільки зі службового становища, а і за велінням серця. Привела його на подільські землі симпатія до дівчини, яку зустрів (у супроводі старшої жінки) у Києві. Літературознавець Л. Третяк узагальнює: «Оцей душевний порив і покликав поета у далеку подорож. Він кружляє десь у районі Новоград-Волинського – Житомира. Якщо виходити з географії подій, відбитих у повісті «Варнак», – це село Гульськ чи Гольськ. Є підстави вважати, що ті жінки приїхали до Києва з Гольська і що саме це село не раз навідував Шевченко. Ця версія В. Шевчука вносить живі штрихи у ті мотиви, які, можливо, і керували романтичною натурою Тараса Григоровича Шевченка у його поїзді на Поділля і Волинь. [Шевчук 1984: с. 251–252]. Ці дві романтичні жінки є предметом і мистецької творчості Т. Шевченка, зокрема, це картини художника «Портрет невідомої у блакитному вбранні – старшої жінки, «Портрет невідомої у бузковій сукні» – молодшої, Шевченкової симпатії [Овсійчук 2008: с. 169].

Отже, Т. Шевченко як поет-новатор, приніс із собою в українську літературу нове слово, оригінальний світ поезії, неповторні мистецькі образи і колорит нових барв; широчінь ідей, мотивів, тем, жанрових форм. Власне, із Шевченкового слова почалася трансформація української культури в річище національних цінностей. Ми більш схилиємося до думки тих науковців, які визнають факт подільської подорожі Т. Шевченка як очевидний. Зокрема, погоджуємося з відомим краєзнавцем Є. Назаренком, який у праці «Тарас Шевченко і подоляни» детально висвітлив факти та події, що пов'язали Кобзаря з

Поділлям. Наша наукова розвідка не претендує на вичерпність; перспективу дослідження бачимо у висвітленні подільської Шевченкіани міста Хмельницького.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендюг В. У яку погоду Шевченко блукав по Поділля / В. Бендюг : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/>.

2. Левицкий О. Археологические экскурсии Т. Г. Шевченко в 1845-1846 гг. / О. И. Левицкий // Киевская старина. – 1894. – № 2. – С. 231–244.

3. Наумова Н. Земля подільська, яку сходив Тарас / Н. Наумова // Благословенний край – Поділля / Хмельниц. міськ. т-во укр. мови ім. Т. Шевченка «Просвіта». – Хмельницький, 2006. – С. 4–19.

4. Овсійчук В. Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури / В. Овсійчук. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 415 с.

5. Пагор В. Історик Орест Левицький (1848-1922) про мету перебування Тараса Шевченка на Поділлі і в Кам'янці-Подільському / В. В. Пагор // Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. В. Баженов]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Вип. 6. – С. 108–111.

6. Шевченко і Поділля: Збірник наукових праць за матеріалами другої Всеукраїнської наукової конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, Інформаційно-видавничий відділ, 1999. – 268 с.

7. Шевченко Т. Золоті вірші Великого Кобзаря з коментарями / Т. Г. Шевченко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2009. – 416 с.

8. Шевченко Т. Повести / Т. Шевченко. – К. : Издательство «Веселка», 1984. – 359 с.

9. Шевчук В. Чарівний сон чи факт життя / В. Шевчук // Україна. – 1984. – 11 березня.

Анна Луценко (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЗВ ПРОДУКТІВ І СТРАВ ІЗ ТІСТА В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

З кожним десятиліттям суспільство розвивається, з'являються нові реалії і відповідно нові назви цих реалій. З іншого боку старі реалії зникають, а їхні назви виходять з вжитку – стають архаїзмами. Теорія номінації має на меті досліджувати процеси творення назв. Потужною джерельною базою для дослідження номінативних процесів мови є діалектне мовлення.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що подільська регіональна лексика на позначення продуктів харчування і страв на сьогодні залишається не вивченою.

Лексика, пов'язана з харчуванням, на діалектному матеріалі була об'єктом дослідження Л. Борис (буковинські говірки) [Борис 2015], М. Волошинової (слобожанські говірки) [Волошинова 2012], Н. Загнідко (східностепові говірки Донеччини) [Загнідко 2011], Є. Турчин (східнополіські говірки) [Турчин 2012]. С. Яценко дослідив українські назви страв та напоїв в історичному аспекті [Яценко 2009].

Джерельна база нашої розвідки нараховує 77 номінативних одиниць лексико-семантичної групи «Назви продуктів і страв із тіста», зафіксованих автором експедиційним методом за питальником Й. Дзензелівського [Дзензелівський 1987] у чотирьох населених пунктах Калинівського району Вінницької області: с. Дружелюбівка (1), с. Іванів (2), с. Кіровка (3), с. Нападівка (4).

У межах лексико-семантичної групи «Назви продуктів і страв із тіста» виділено лексичні підгрупи:

1. Назви печених виробів із тіста.

Найважливішою стравою на українському столі є хліб, тому фіксуємо велику кількість лексичних значень лексеми *хл'їб*: 1) 'харчовий продукт, що випікається з борошна' (усі н.п); 2) 'виріб з борошна певної форми' (усі н.п); 3) 'тісто, приготовлене для випікання таких виробів'(1); 4) 'засіб існування, матеріальне благо', пор.: *заробити собі на хл'їб* (2).

Українці здавна ставилися до хліба з великою повагою, що засвідчує приказка: *хл'їб у с'ому голові*. Для українців хліб не лише матеріальна річ, це – святиня, предмет обожнювання, оберіг, жертвна страва або й саме божество, втілення божественної сили.

У всіх обрядах українців, як і у родинно-обрядових, так і у календарно-обрядових, головною стравою є хліб. Люди, ідучи на сватання, весілля, хрестини, родини, похорон несуть із собою хліб: *Це як ідеши до матери чи ідеши до батк'їу / то треба щоб чолов'їк н'їс три буханки хл'їба // те пер буханочку / а то три прис'їау // їа жи'ла в'їд сво'їейї свек'рухи три з половиноюу к'їлометри / і це ми ше ходили / ше їа носила по три бухан'її хл'їба // те пер ўже н'є // два одда'їец'а матер'ї / три матери заби'райє / а од'ного матери нам // од'ного по'вина нести до'дому // (1).*

Хліб персоніфікується, а тому може *ходити, сидіти*. Ну це як / хто коли // як їшли на роботу то зам'їшували його ў'досв'їта // ше по'ки їде на роботу /то щоб вит'їгнула / а н'є то каже / шо слухай / як буде хл'їб *ходити* по тому'го

то¹вит¹ 'агни / а хто це це при мо¹йї¹ намїат¹ і / от і хтос¹ і ка¹заў
шо с¹лухаў / с¹лухаў чи ди¹вилас¹ ди¹вилас¹ шо ¹буде хо¹ дити / в'ін
не хо¹ див і сид¹іў до ¹вечера // (1).

Паралельно з лексемою х¹л'іб функціонує лексема ¹бохан
'виріб з борошна певної форми' (1). Досить часто вживається
словосполучення буха¹нец¹ х¹л'іба (1, 2), бу¹ханка х¹л'іба (1, 2) у
значенні 'одиниця хліба'.

У досліджуваних говірках назви хліба розрізняються за
величиною та борошна, з якого він виготовлений. За цими
характеристиками зафіксовано такі назви: ¹чорний х¹л'іб (усі н.п),
¹житн'її х¹л'іб (1) 'виготовлений з житнього борошна хліб';
пал'а¹ниця¹ 'хлібина з пшеничного борошна' (1, 2); 'висока
хлібина з пшеничного тіста' (1, 2); 'будь-який хліб' (1); 'корж,
розчинений на соді' (2). Фіксуємо страву, до якої паляниця
входить як інгредієнт: пал'а¹ниця¹ з кис¹лицюй¹ 'паляниця
подрібнена на шматочки, перемішена з кислицею' (2); книш 'вид
білого хліба, з виямкою посередині, котру робили з чаркою;
печеться на Різдво' (1, 2); прикметно, що виямка в середині книша
номінують словом, співзвучним із душа – душч¹: хл'іб нек¹ли // ў
х¹л'ібов'і ро¹били ше та¹к'і ста¹каном / ¹душч'і ка¹зали // (1).

Існує ряд назв на позначення весільного обрядового хліба:
ка¹лач 'білий хліб круглої форми, випечений із крученого й
переплетеного тіста, використовується для запрошення хрещених
на весілля або для обдаровування рідних на весіллі' (1); 'білий хліб
продовгуватої форми, випечений із переплетеного тіста' (1);
ка¹лачики 'маленький білий хліб, круглої форми, використовується
для запрошення гостей на весілля' (1); коро¹ваї 'великий круглий

пухкий хліб із прикрасами з тіста, який печуть на весілля' (1): *Йак коро¹ваї де розло¹миўс'а / з¹начит' це дл'а жи¹т':а по¹гано //* (1); *шиш¹ки* 'булочка, продовгуватої форми, яку виготовляють на весілля, вона призначена для коровайниць' (1); *пар¹ний ка¹лач* 'калач, який використовують на останній день весілля, у понеділок' (1): *пек¹ли пар¹ний ка¹лач // це ко¹ли нек¹ли коро¹ваї / то і йо¹го нек¹ли / а ў поне¹д'ілок переў¹йазували к¹раснойу л'ентойу / йак моло¹да бу¹ла л'есна //*

Вирізняємо види хлібних виробів щоденного споживання: *ба¹тон* 'білий хліб довгастої форми'; *булка* 'хліб з білого пшеничного борошна'(1); *пл'і¹т'онка* 'вид білого хліба продовгуватої форми, випечений із переплетеного тіста'(1).

Також розрізняють вид хліба за часом його виготовлення: *п'ід¹палок* 'невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжі, макітри' (1, 2, 3), 'перший, маленький хліб, який випікався з розчиненого тіста' (1, 3).

Також виявлені лексеми на позначення недопеченого або неякісного хліба: *глеў¹киї* (1, 2), *з¹ливий* (2), *леп¹киї* (2), *леў¹киї* (1): *леп¹киї хл'іб // це леп¹киї хл'іб недо¹печаний // з¹ливий ка¹зали / а¹бо леп¹киї //* (2).

У досліджуваних говірках є ряд назв для позначення розчини, закваски для тіста – *роз¹чина* (1, 3, 4), *зак¹васка* (1, 2), *п'ід¹молот* (1, 2), *п'ід¹молот* (1).

Зафіксовано корпус назв домашньої випічки. Активно вживаються лексеми *пир'і¹жок* (усі н.п.), *пи¹р'іг* (1, 2) 'печений виріб із тіста з начинкою'. Також фіксуємо описові номінації, побудовані за моделлю словосполучення: *пир'іж¹ки з го¹рохом*

‘пиріжки з горохом’ (1, 2); ~ с |сиром ‘пиріжки з сиром’ (1, 2), ~ з бара|ком ‘пиріжки з буряком’ (1, 2), ~ з |маком ‘пиріжки з маком’ (1, 2), ~ с:лиў|ками сушеними ‘пиріжки з сушеними сливками’ (1, 2), ~ з ква|сол’ою ‘пиріжки з квасолею’ (2), ~ з гарбу|зом ‘пиріжки з гарбузом’ (1), ~ з ка|линойу ‘пиріжки з калиною’ (1), ~ з нут|робойу ‘пиріжки з нутробою’ (1).

Поширеним різновидом домашньої випічки є ст|рудл’і ‘пиріг зроблений з коржа, змазаного начинкою й скрученого трубкою’ (1, 2). Активно вживані описові назви цієї страви: ст|рудл’і з |маком ‘струдлі з маковою начинкою’ (1, 2); ст|рудл’і з |йаблуками струдлі з яблучною начинкою’(1, 2).

Назва пам|пушка відома у значеннях ‘маленькі булочки з хлібного чи спеціально заквашуваного тіста, приправлені олією, часником, які подавались замість хліба до борщу’ (1, 2) або ‘оладки з густого тіста, печені на сковороді’ (1, 2).

Активно вживається лексема |корж, яка означає ‘борошняний печений виріб, випечений із тіста приготовленого без дріждів і закваски’ (1, 2). Відомі також похідні назви |коржик (1), |коржики (1) ‘солодке печиво з прісного тіста’.

Номінація нал’іс|н’ік має значення: ‘тонкий млинець, у який загортається якась начинка, найчастіше з сиру’ (1, 2, 3), а ‘млинець без начинки’ – б|л’ін. Також б|л’ін уживають на позначення оладки, спеченої на воді, без соди та дріжджів. Лексема ну|за (мн. ну|зи) мають значення ‘млинці, з гречаної муки’ або ж ‘обличчя людини’ (2): Ро|били ну|зи // нек|ли та|к’і / гри|чана му|ка / ну|за називалас’а // йак по |нашому |каут ну|за на об|лич:а //

та¹ка |каут йак ну¹за / ко¹лис' ро¹били // гри¹чана му¹ка бу¹ла / з гри¹чаної му¹ки нек¹ли та¹к'і ну¹зу // (2).

2. Назви частин хліба.

Лексична підгрупа назв частин хліба є досить широкою. Їх розрізняють за величиною: ок¹райець 'великий кусок хліба' (1), також вживається як 'кусок хліба звичайної величини' (2), с¹кибка 'кусок хліба звичайної величини' (усі н.п.), ку¹сок х¹л'іба 'шматок хліба звичайної величини' (1, 2), |кусін' 'надкушений шматочок хліба' (1).

За черговістю відрізаного розрізняють такі частини хліба: ц'і¹лушка (1, 2) шку¹ринка (1, 2) 'перший відрізаний шматок хліба', гор¹бушка (1, 2) 'перший відрізаний шматок хліба', інколи 'останній шматок хліба'. Також фіксуємо лексему мйа¹кушка 'м'яка частина хліба та хлібних виробів'.

3. Назви варених виробів із тіста

Широко відомі на Вінниччині страви з вареного тіста. Це перш за все ва¹реники 'невеликі варені вироби, зліплені з прісного тіста і начинені сиром, ягодами і т. ін.' (усі н.п.). Знаходимо ряд номінації видів вареників, утворених за моделлю словосполучення. Ці види розрізняють за характером начинки: ва¹реники с¹ |сиром 'вареники з сиром' (усі н.п.), ~ з |л'івером 'вареники з начинкою з церця і легких' (2), ~ з бара¹бол'ойу 'вареники з картоплею' (усі н.п.), ~ з го¹рохом 'вареники з горохом' (2), ~ с ка¹пустойу 'вареники з капустою' (1, 2). Також засвідчено назви за характером тіста: гре¹чан'і ва¹реники 'вареники, які замішувалися на гречані муці' (1), вара¹ниці'і 'приготовлені для вареників розкачені кружечки тіста, які іноді ваять без начинки' (1, 2).

Відома страва *галуш¹ки* (усі н.п), *ш¹ч¹іпал¹ц¹і* (2) ‘страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або на молоці’. Зафіксовано назву *пол¹тавс¹к¹і галуш¹ки* ‘галушки з пшеничного борошна’ (1). Також фіксуємо назви різновиду цієї страви – *зат¹і¹рушка* (4), *зат¹ірка* (2) ‘страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою’. Існує протилежне значення лексеми *зат¹ірка* – ‘заправка, для рідких страв з розтертих шкварок і цибулі’ (1).

У говірках Калинівського р-ну зафіксовано низку лексем для позначення виробу з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок, страва, приготовлена з цього виробу – *мака¹рон* (1, 2), *лап¹ша* (1, 2) *т¹істо* (2), проте лексема *т¹істо* має ще значення ‘в'язка маса різної густоти з борошна, замішаного на воді, молоці і т. ін. часто з додаванням дріжджів’, ‘зварена, спечена така маса у варениках, пиріжках’ (1, 2).

Отже, лексико-семантична група «Назви продуктів та страв із тіста» об'єднує такі лексичні групи: 1) назви печених виробів із тіста; 2) назви частин хліба; 3) назви варених виробів із тіста. Найбільшою за чисельністю є лексична підгрупа назв печених виробів із тіста, яка нараховує 45 номінативних одиниць, найменш чисельною є лексична підгрупа назв частин хліба (8 од.). Переважна частина номінацій – однослівна, проте паралельно функціонують й описові номени, які зазвичай називають різновид страви.

Перспективою дослідження може бути розширення ареалу обстеження для того, щоб зібрати і зберегти не лише назви лексико-тематичної групи «Назви продуктів і страв із тіста», а й назви тематичної групи лексики «Назви страв та напоїв» загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошинова М. О. Номінація обрядової та святкової їжі в мовленні слобожан / М. О. Волошинова // Лінгвістика. – 2012. – № 3(1). – С.54–64.
2. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Л. М. Борис. – Чернівці, 2015. – 20 с.
3. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови / Й. О. Дзендзелівський. – К. : Наук. думка, 1987. – 300 с.
4. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Н. Г. Загнітко. – Донецьк, 2011. – 19 с.
5. Турчин Є. Д Назви їжі на Східному Поліссі / Є. Д. Турчин. – Львів : Українська академія друкарства, 2012. – 341 с.
6. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв та напоїв в українській мові XIV – XVII століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / С. А. Яценко. – К., 2009. – 22 с.

Анастасія Мазур (м. Хмельницький)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Торчинський М. М.

СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ СИМВОЛІСТСЬКОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ Н. ПОЛЩУК «МЕТАМОР-МОЗИ»)

Світобачення, світорозуміння народу, нації виражається і закріплюється в мовній картині світу. У системі образно-метафоричних мовних засобів, побудованих на національно-

культурній традиції, значне місце посідають словесні символи, що своїм концептуальним змістом відбивають різні сторони життя, особливості бачення дійсності, образного осмислення світу. Тому символи, трансформуючись у творчій уяві митця, часто переходять у поетичні твори, по-новому зображуючи героїв та відтворюючи навколишній світ.

Проблемі дослідження символу присвячено численні праці з філософії, літературознавства, психології тощо. В українському мовознавстві вивчення символу започаткували М. Костомаров та О. Потебня, а на сучасному етапі продовжили В. Жайворонок В. Кононенко, О. Сімович. Використання символічних понять у творчості хмельничанки Н. Поліщук ще не було об'єктом спеціального дослідження, чим і зумовлена актуальність теми нашої роботи.

Мета статті – дослідити функціонування та стилістично-виражальні можливості мовних символів у поетичній збірці Н. Поліщук «Метафор-мози».

Символ традиційно розглядається як семантична категорія, що має зовнішній вираз (звуковий, графічний), пов'язаний із предметом, річчю та поняттям (сигніфікатом), однією з головних його особливостей є множинність значень, що виявляють себе в різних консітуаціях; поєднання і взаємодія цих значень завдяки дії аналогії й асоціативних зв'язків; компресія багатьох ідей, відношень як виразників символічних значень [Кожуховська 2013: с. 53].

Символ у художньому тексті має великий потенціал як засіб смислотворення та інтерпретації, відкриття прихованих смислів та

виявлення мікротекстів у творі. Він є тим текстовим компонентом, який має здатність актуалізувати семантико-асоціативний комплекс не тільки авторських, а й читацьких смислів; впливати на «народження» тексту та на його розуміння. Символи подають ту саму реальність ніби в «іншій», збільшеній перспективі, тому символи є не просто знаками, а процес символізації думки полягає у витлумаченні вже наявних семіотичних систем [Сімович 2016: с. 131].

У своїй творчості Н. Поліщук звертається до лексем зі стилістичним нашаруванням для емоційного й експресивного, морально-етичного, чуттєвого і культурно-ціннісного відображення різних аспектів життя.

У збірці «Метафор-мози» використано космогонічні символи, представлені в образах сонця та місяця. Сонце – символ Всевидящого божества; Вищої космічної сили; центру буття та інтуїтивного знання; осяяння. Лексема 'сонце' у поезіях Н. Поліщук має символічне значення «життя», «світла», «надії»: *Небесна сурма привітала день / Червонощоке **сонце** засміялось* (Поліщук, с. 11); *Я знаю просто, що ти є / бо кожен ранок устає / для тебе – **сонце*** (Поліщук, с. 20); *Месіє / роду Ти людському / як промінь **сонця** – шанс спасіння* (Поліщук, с. 40); поетеса пов'язує із сонцем піднесений настрій, позитивні емоції: *Отак-от Всесвіт дихає в тобі / Всміхнешся – **сонце** ніби сходить* (Поліщук, с. 18).

У народній уяві вірний супутник сонця – місяць, який є складником найдавнішого культу – Сонця, Місяця і Зорі. Місяць – символ щастя: *Сьогодні **місяць** зі смаком апельсина / А ніч – солодка, ніжна, тепла* (Поліщук, с. 45); символ світла в пільмі:

Цей місяць, наче гострий ніж / прорізав тіло неба / і потекла золота кров / її спинити треба (Поліщук, с. 110).

Н. Поліщук також звертається до символіки архетипів, яка вдало входить у структуру віршів та впливає на формування художнього світу. Варто звернути увагу на символ, який часто повторюється, – символ пташки та множинності відповідно – птахів: *мрії вмирають щойно ти / їх випустиш **птахами** в небо* (Поліщук, с. 37); *Коли ж до мене **птахи** заговорять* (Поліщук, с. 36). Цей образ символізує душу людини з її внутрішнім образом: *Як **птахи** й сад – душа і тіло* (Поліщук, с. 30); її переродження: *якби ми не були людьми, були б кульбабами / а може листям / **птахами*** (Поліщук, с. 76); символ радості: *Любове світла / у душі моїй / співай щасливим **птахом*** (Поліщук, с. 27); символ щирої любові, смутку: *Душа моя в невимовному смутку / Услід за тобою послала я білу голубку* (Поліщук, с. 56); *там чуємо голубів воркотання, там зустрічаємо* (Поліщук, с. 67).

Лексема 'журавель' функціонує у поезії Н. Поліщук як втілення символу відданості рідному краю, туги, журби: *Ой, як далеко ті краї / куди летять заробітчани-журавлі / І ти, мій брате, полетів / а мав би вже своїх синів / ростити, пускаючи коріння в землю* (Поліщук, с. 12); *Чому ж на нашій святій землі / виростають журавлі* (Поліщук, с. 12); приходу осені: *Журиться, журиться. Жовті листочки журавлями; Останні осінні дні / на дні / осені / вже нема тепла / журавлині ключі / відкрили небо / і полилися, як плачі / довгі дощі* (Поліщук, с. 37).

Помітною рисою індивідуального стилю Н. Поліщук є широке використання назв-символів явищ природи. Поетеса

використовує лексему 'дощ', яка має такі компоненти символічного значення, як «добро» і «щастя»: *Смакую дощ // Він пахне мені медом / тим спасівським / який несла бабуся / до церкви вдосвіта і небом / Смакую дощ // як завжди з апетитом / як мамин погляд / як слова ласкаві* (Поліщук, с. 25); вживає для позначення туги: *Я для тебе замовляю дощ / Скільки коштуватиме він – не важливо* (Поліщук, с. 43); *удень заплаче безутішно / осіннє небо* (Поліщук, с. 115).

Вітер у поезії Н. Поліщук символізує оновлення: *Позмітає вітер* листя з площ / все для того, щоб була красива / осінь ця для тебе (Поліщук, с. 43). Водночас поетеса звертається до символу вітру як втілення життєвих складнощів, неприємностей, які долає людина: *Душа засніжена словами / холодних почуттів вітрами / спустошена уся* (Поліщук, с. 63); *Вітер* підростає в ураган / і розколихує дерев корони / А я на швидкості зірву стоп-кран (Поліщук, с. 69). Символ вітру також несе ідею суму, журби: *І звідкілясь із серця знову вітер / навіє спогадів, і світло, і тепло* (Поліщук, с. 47).

Назви просторових понять у збірці «Метафор-мози», репрезентовані лексемами 'сад' та 'ліс', набувають символічних рис. Сад – символ ідилії, зеленого раю, українського едему: *Чарівний сад, де джерело / пташок піснями напуває / де в заростях дримає блаженний спокій / Забутий сад. Високе небо / хмар каскад* (Поліщук, с. 105); притулку: *Мене чекає літній дім / і сад зове «Господарю лінивий!»* (Поліщук, с. 84).

Ліс завжди викликав у людини неусвідомлений страх, бо в ньому проживали всілякі страхіття, проте в поезії Н. Поліщук ліс

символізує спокій та незайманість природи, середовище, протилежне зовнішньому світу: *Найкраща поезія – ліс / зелена розкішна збірка / дух каменя тут не поріс* (Поліщук, с. 106); вічної енергії та сили: *Ліс у тумані, як у молоці – вічнозелений, ніжно-свіжо-юний / Коли ж світило все залле промінням / він молиться своїм корінням / вростає в небо* (Поліщук, с. 107).

Поетеса вдається до творення індивідуальних символів. До прикладу, *тінь*, в інтерпретації Н. Поліщук, – символ смутку: *Лежати в тіні кипариса / і згадувати рідні риси / твого обличчя* (Поліщук, с. 36); *Тінь усмішки, як шкода, лише тінь / тінь слів / тінь рук / мов журавлів / що вже втомилися від стелі / при світлі лампи* (Поліщук, с. 75); *тінь* виступає негативним двійником тіла: *То маски лише людських створінь / Існує те, що має тінь* (Поліщук, с. 75).

Сон – стан спокою організму людини і тварини, що настає періодично і супроводжується повною або частковою втратою свідомості; символ тимчасового забуття: *Щоб минуле було тільки сном / щоб зникло «треба», зникло «мушу»* (Поліщук, с. 56); *І ти ступаєш в невідоме / прямуєш у долину снів / що зіткані з днів* (Поліщук, с. 38).

Отже, мовні символи, зафіксовані у збірці «Метафор-мози» Н. Поліщук, надають текстові особливого стилістичного забарвлення, засвідчують широкі й різноманітні виражальні можливості української мови, дають змогу осмислити специфічні риси української системи символів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. Коцура, О. Потапенка, В. Куйбіди. – Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. – 912 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Кожуховська Л. Символи української мови як етнокультурний феномен / Л. Кожуховська // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – К., 2013 – № 95. – С. 52–56.
4. Кононенко В. Символи української мови / В. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
5. Сімович О. Проблеми лексикографічної репрезентації символу в діалектних словниках / О. Сімович // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2016. – № 2. – С. 131–134.

ДЖЕРЕЛА

1. Поліщук Н. Метафор-мози (Поезії) / Н. Поліщук. – Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак А. А., 2016. – 164 с.

Анастасія Медведєва (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ІЗ ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ВЕРСІЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕКСТОТЕКИ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ

Накопичення значного обсягу емпіричних лінгвістичних матеріалів та розвиток обчислювальної техніки сприяли створенню нових технологій, за допомогою яких можна обробляти,

систематизувати та зберігати інформацію в електронному вигляді. Електронні бази даних, зокрема і корпуси текстів, дозволяють компактно зберігати, редагувати, відображати на екрані дисплея потрібну інформацію, а також отримувати копії документів на папері. Такі інформаційні системи забезпечують доступ до інформації великому колу користувачів незалежно від їх географічного місцезнаходження і дозволяють оперувати великими обсягами даних [Дарчук 2013: с. 13].

Важливим досягненням українського мовознавства є створення корпусу діалектних текстів, оскільки така форма зберігання діалектних матеріалів робить їх більш доступними для фахівців-лінгвістів.

Актуальність нашого дослідження вбачаємо у спробі створення електронної версії подільської етнолінгвістичної текстотеки, що є першим подібним проектом у царині подільської регіональної лексикології.

Отож за мету ми поставили створити електронну версію подільської етнолінгвістичної текстотеки у вигляді інтерактивної карти.

Джерельною базою проекту слугували діалектні аудіо- та відеозаписи розповідей про традиційний весільний обряд, здійснені від носіїв подільського говору студентами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського у 20 населених пунктах Вінницької області: с. Попівці Барського р-ну, с. Попівці Барського р-ну, с. Осіївка Бершадського р-ну, с. Агрономічне Вінницького р-ну, с. Кацмазів Жмеринського р-ну, с. Кам'яногірка Іллінецького р-ну, с. Глинськ

Калинівського р-ну, смт. Глухівці Козятинського р-ну, с. Зозів Липовецького р-ну, с. Малинівка Літинського р-ну, с. Наддністрянське Муровано-Куриловецького р-ну, с. Підвисоке Оратівського р-ну, с. Студена Піщанського р-ну, с. Педоси Погребищенського р-ну, с. Велика Мочулка Теплицького р-ну, с. Ворошилівка Тиврівського р-ну, с. Стіна Томашпільського р-ну, с. Печера Тульчинського р-ну, с. Вербка Чечельницького р-ну, с. Федорівка Шаргородського р-ну, с. Клембівка Ямпільського р-ну. Загальна тривалість записів говіркового мовлення становить 3 год. 28хв. Кількість інформаторів – 48 (2-5 осіб з кожного населеного пункту), середній вік яких – 75 років.

Матеріал представлений у вигляді інтерактивної карти Вінницької області, поділеної на окремі райони.

Рис.1 «Титульний слайд електронної текстотеки»

Відповідні зелені кружечки на карті також є інтерактивними і дозволяють відкрити карту відповідного району.

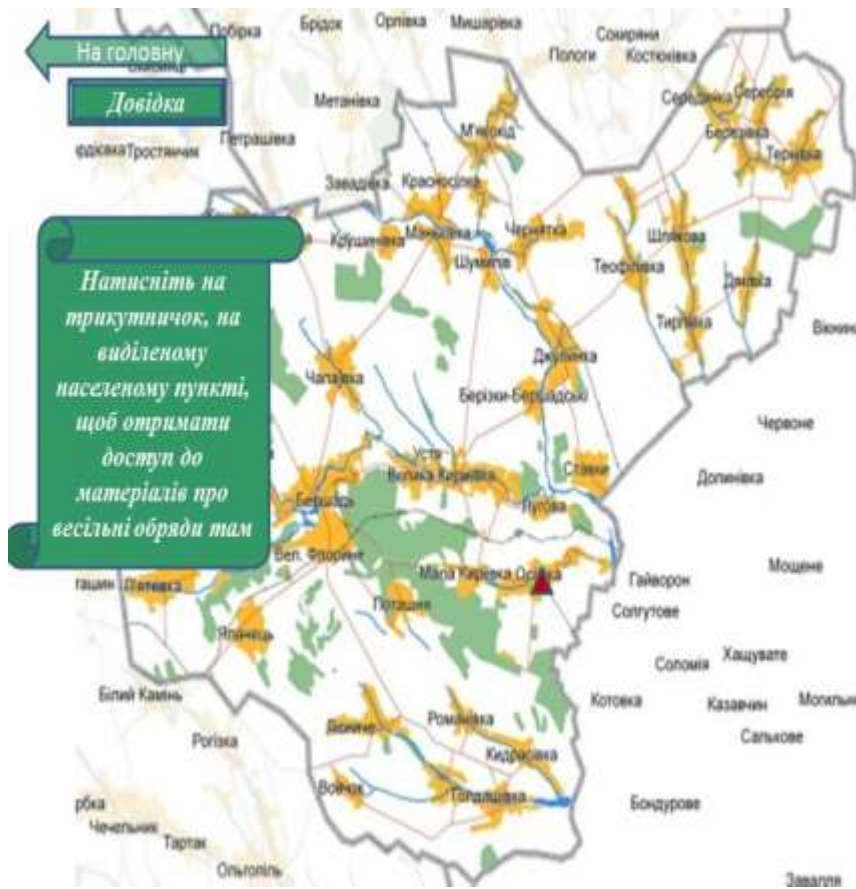

Рис.2 «Інтерактивна карта Бершадського району»

Далі розгортається вікно з картою, на якій червоним трикутником позначено населений пункт, у якому зібрано представлений діалектний матеріал. За таким зразком подано всі райони, що становлять тематично цілісну інтерактивну карту.

Кожний район презентований поки одним населеним пунктом. За допомогою гіперпосилань до населених пунктів прикріплений широкий інформаційний блок:

1) медіа-документ (відео чи аудіозапис діалектоносіїв певної говірки);

2) текстовий документ, у якому подано затранскрибовані тексти – розповіді діалектоносіїв. Кожен текст паспортизовано, наприклад:

Записано в селі Агрономічне Вінницького району
від Мацепули Олени Федорівни,
1944 р. н., освіта – 7 класів
(липень 2013р.).

Розмір інформаційного блоку різний, та в середньому це аудіо- та відеозаписи тривалістю близько від 3 до 20 хвилин, а також 4–8 сторінок затранскрибованих діалектних текстів.

Цей проект може використовуватися для презентації діалектних матеріалів на новому якісному рівні, з використанням сучасних інформаційних технологій. Він стане в пригоді професійним лінгвістам, тим, хто має справу з фактами мови, а отже, повинен ці факти збирати і систематизувати. За допомогою такого проекту можна досліджувати динаміку розвитку мови. Інша цільова аудиторія – це викладачі рідної та іноземної мови, української етнографії. Ще одна група, для якої цей проект цікавий – це учителі й відповідно учні сучасних шкіл. Перспективою є створення схожих проектів на матеріалі інших територіальних діалектів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарчук Н. П. Корпусна лінгвістика української мови : проблеми і перспективи / Н. П. Драчук. – К., 2013.

Анастасія Меланишена (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СИСТЕМА ПОДІЛЬСЬКИХ ПОВІР'ІВ ТА ЗАСТЕРЕЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТВАРИННИМ СВІТОМ, В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Однією із центральних проблем етнолінгвістики як науки стало зародження й функціонування міфічного та поетичного мислення, відмінності між міфічним й неміфічним мисленням, їх співвідношення та особливості використання мови як засобу вербалізації мислення. Основи етнолінгвістики заклав О. Потебня, вивчаючи слово як явище культури, його історію з урахуванням сфери побутування, обрядової реальності, дійств та предметів. Етнолінгвістика як сучасний напрям мовознавства пов'язана з дослідженням мови через призму духовної культури етносу [Барилова 2011: с. 10–12]. Українська етнолінгвістика почала виокремлюватись під кінець ХХ ст.: з'явилися наукові студії, у яких опис мовних аспектів духовної та матеріальної культури більшою або меншою мірою здійснено з урахуванням етнолінгвістичної методики, зокрема праці Г. Аркушина, М. Бігусяка, С. Богдан, Г. Гримашевич, Г. Доброльожі, Л. Дорошенко, В. Дроботенко, М. Жуйкової, І. Магрицької, В. Мойсієнка, І. Ніколаєнко, Н. Хобзей та багатьох інших [Конобродська 2007].

Наша стаття присвячена аналізу традиційних застережень, повір'їв, пов'язаних з фауною Поділля, у розрізі етнолінгвістики. Актуальність дослідження полягає, з одного боку, у важливості й

необхідності фіксації, збереження та вивчення різноманітних явищ традиційної народної духовної культури архаїчних словянських ареалів, до яких належить і Поділля; з другого боку, у відсутності системних етнолінгвістичних описів подільського мовного матеріалу.

Емпіричну базу розвідки формують діалектні тексти – розповіді носіїв говірок с. Селище Літинського району Вінницької області Михалиці Марії Семенівни, с. Булдичів Житомирського району (1) та Процика Анатолія Ілліча, с. Селище Літинського району (2) про застереження, повір'я, пов'язані з тваринами, записані авторкою за питальником Р. Сердеги [Сердега 2008].

У тваринному світі знайдеться велика кількість представників, з якими з тієї чи іншої причини пов'язано чимало застережень, заборон, повір'їв на українському мовному ґрунті. Серед них – лише деякі домашні тварин, окремі види птахів, комах, а також плазунів, що мешкають поблизу житла людей та впливають таким чином на їхнє світобачення. Найчастіше це собака, кріт, ластівка, горобець, лелека, ворона, пугач. Окремі з цих представників української фауни є символічними для нашого народу з тих причин, що люди здавна помічали в них певні особливі риси: прояв емоцій у різних ситуаціях, психічних та фізіологічних властивостей, реакції на погодні явища, забарвлення шкіри чи пір'я тощо. Деякі з домашніх тварин або птахів пов'язані з середовищем проживання людей, тому, багато спостерігаючи за їхньою поведінкою, люди могли робити певні висновки, складати певні заборони стосовно них та наділяти їх різноманітними властивостями.

Ті заборони та повір'я, які вдалось нам зафіксувати на Поділлі, неодноразово перегукуються з відповідними застереженнями інших слов'янських народів. Це засвідчив зіставний аналіз зафіксованих фактів у подільських населених пунктах та матеріалу, представленого в Етнолінгвістичному словнику «Славянские древности» за ред. М. Толстого [Славянские ...1995; 1999].

Кріт

Йа пам'я/тайу мо'яа /мама ко/лис' гово/рила шо ої кр'іт /рийе кру/гом / хати /рийе /кр'іт /земл'у ої це неш'част'а це /буде /мрец' ў /хат'і і /ўс'о і хо/дила і /плакала / і гово/рила і цей кр'іт шо не ро/били шо не /ставили /ўс'ак'і /пл'ашки ту/ди і /воду /лили і ўс'о / і в'ін риў і риў /доки ўже до /заморозк'іў не п'іш/ли / а дес' нас'тала зи/ма і по/мерла ба/бун'а /наша ста/рен'ка / ну /може так йак в'ішчу/вали // (1).

У слов'ян відомі різні прикмети, пов'язані з риттям кротячих нір [Гура 1997: с. 271-272]. Зокрема, орієнтацію простору в процесі риття біля людського помешкання: якщо кріт риє землю в напрямку від помешкання, з-під будинку надвір, то в будинку хтось помре (Київщина, Західна Україна; Моравія, Словенія, Польща, Живецькй повіт, Вадовіцький повіт) [Гура 1997: с. 271–272]. Разом з тим, якщо кріт нагортає землю до хати, хтось помре [Жайворонок 2006: с. 316]. Коли на поверхні землі з'являється багато кротовин, то це означає, що скоро доведеться копати багато свіжих могил. Поява крота всередині або поблизу людського помешкання віщує смерть когось з ближніх [Славянские ... 1999: с. 685].

Ластівка

Йе така приек'мета ў нас шо йак'шчо ласт'іўки вийут' гн'ізда там де сто'їт' ко'рова свин'і / то то дуже хара'шо / це л'признак то'го шо ў'ц'ому о'б'їс'т'і ну ў'хат'і жи'вут' хара'рош'і л'уди і там благопо'луч':а і Божа благо'дат' саме / ўс'о хара'рошо // (2).

Йак'шо л'низ'ко л'і'тайут' то це л'буде дошч л'буде / а йак'шо л'високо то л'буде л'тепло л'сон'ачно / бо'їалис'а об'рушувати гн'ізда пова'жали шо ласт'іўки це дуже хара'шо // йак'шо ласт'іўки л'високо л'і'тайут' то л'буде л'сон'ачна по'года // йак'шо л'низ'ко то л'буде дошч // (2).

Мир і л'убов бу'де і л'злагода йак'шчо ласт'іўка з'іве'їе гн'із'до л'б'іл'а л'хати / але йак'шо зру'їнуїеца гн'із'до-то зру'їнуїеца с'і'меїне жи'т':а / о'так от бу'ло ў нас ўсу'с'ід'іў л'звила ласт'іўка л'пр'амо над по'рогом / і меї'н'і та су'с'ідка по'казувала і так л'убу'валас' і л'поут'ім к'їт чи шо л'вискочиў л'дес' по л'криш'і л'лазиў і розва'лили це гн'із'до / чи це соў'пало так чи шо / син же'нивс'а про'жиў з л'ж'інкойу л'пару л'рок'іў і л'потим йак це гн'із'до рос'палос'а л'через три л'роки роз'їш'лис'а / чи во'но так чи н'е // (1).

Ластівці, як і журавлю, які лаштують своє гніздо на даху будинку або хлівця, притаманні функції покровителів будинку й худоби. Повсюдно вважається, що гніздо ластівки під дахом забезпечує в будинку щастя й благодать (Росія, Волинська область, Західна Україна, Малопольща, Чехія, Македонія, Боснія і Герцогина, Хорватія) [Гура 1997: с. 620].

З поведінкою ластівки слов'яни пов'язують народні прикмети про зміни в погоді: «коли ластівки низько літають, буде

дош», «ластівки високо літають – на погоду» [Жайворонок 2006: с. 328-329].

Лелека

*Йак'шо 'вили гн'із'до 'близ'ко 'б'іл'а 'хати і йак'шо там
'д'івчина жие'ве то во'на 'скоро 'вийде 'зам'іж а ў'ц'їй 'хат'і там
'ўс'о ха'рашо // (1).*

У білорусів, українців та росіян лелекам приписуються якості людини фізичні, психічні, моральні. Вважається, наприклад, що вони збираються разім і святкують весілля. Побачити першого лелеку, що летить, для дівчини означає швидке заміжжя (таке повір'я відоме в Білорусії та на кордоні між Польщею та Україною) [Гура 1997: с.651].

Горобець

Горо'бец' 'бйеца ў'в'ік'но / йа'кас' по'гана 'зв'істка // (1).

*Йак'шо горо'бец' 'стукайе ў'в'ік'но / то нега'разди 'будут /
йак'шо 'голуб то ўсе 'буде хара'шо 'рад'іст' 'буде ў'хат'і // (2).*

Негативні мотиви поєднують горобця з іншими нечистими птахами, які мають чорне або біле забарвлення, перш за все із сімейства чорних птахів (ворони, грак, сорока). З горобцем, як і зі птахами взагалі, пов'язані уявлення про душу, які відображаються у прикметах: горобець, що б'ється у вікно, означає смерть когонебудь з близьких [Славянские ... 1995: с. 431].

Птахові притаманна шлюбна символіка, а також символіка спритності, моторності, злодійства; у народному світосприйманні набув недоброї слави: якщо б'ється в шибку, то в родині буде покійник або погані вісті [Жайворонок 2006: с. 146-147].

Пугач

Йак'шчо 'пугач кри'чит' 'б'іл'а 'хати 'тоже 'буде по'гано 'шос' // (1).

Прикмета, що крик сови, сича або пугача віщує смерть (у полегшеному варіанті – нещастя), відома, за свідченням О. Гури, всім слов'янам. Нерідко такий крик характеризується як уїдливій сміх або жалібне посміювання, як стогін, виття або ж голосіння [Гура 1997: с. 571].

Протилежні вірування, пов'язані з цим птахом, мають білоруси: у зв'язку з уявленням сови як образу душі, крик сови може сприйматись як і віщування народження дитини [Гура 1997: с. 571].

Ворона

Йак'шо во'рони почи'найут' зл'і'татис'а / то 'кажут' то 'буде дошч 'бур'а 'в'ітер //

Ворони відчують зміну погоди; за поведінкою птаха слов'яни вгадували погоду: «ворона здіймається догори — на погоду», «ворони взимку кружляють у повітрі — на дощ», «ворони летять зграями і крячуть — на негоду», «як ворони сідають унизу дерева, то буде холодно» [Жайворонок 2006: с. 116-117].

Шумні злітання ворон або велика кількість цих птахів, що летить після заходу сонця, поляки південно-східної Польщі пояснюють тим, що ці птахи намагаються вкрати або забрати до себе душу грішника [Гура 1997: с.532-533].

Отож із зафіксованого та дослідженого подільського матеріалу можна висновкувати: унікальними й несхожими на інших виявились вірування, пов'язані з птахами та кротом. Серед

птахів особливими в плані заборон та повір'їв виявилися ластівка, лелека та пугач. Найчастіше птахи пов'язуються зі зміною погодніх умов та любовною тематикою.

Найбільше паралелей можна відшукати у віруваннях, пов'язаних з кротом: паралелі знаходимо в багатьох слов'янських народів, зокрема, на території Словенії, Чехії, Польщі, Росії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барилова Г. К. Українська етнолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г. К. Барилова, К. Д. Глуховцева; В.о. Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". – Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011.– 227 с.

2. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура. – М. : Издательство «Индрик», 1997. – 912 с.

3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 667 с.

4. Конобродська В. Українська етнолінгвістика на шляху пошуку (Замість передмови) / Валентина Конобродська // Етнолінгвістичні студії. 1. Зб. наук. праць / За ред. П. Ю. Гриценко, В. І. Конобродської. – Житомир : «Полісся», 2007. – С. 7–19.

5. Сердега Р. Л. Програма для збирання етнолінгвістичних матеріалів у говірках Центральної Слобожанщини : навчально-методичні матеріали для студентів відділення української мови та літератури філологічного факультету. / Р. Л. Сердега. — Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2008. – 48 с.

6. Славянские древности: Этимологический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 1: А – Г. – М.:Междунар. отношения, 1995. – 575 с.

7. Славянские древности: Этимологический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 2: Д – К (Крошки). – М. : Междунар. отношения, 1999. – 687 с.

8. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки на славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Издательство «Индрик», 1995. – 512 с.

Оксана Мельник (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

АСОЦІАТИВНИЙ ГЕШТАЛЬТ БАНКОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ

Еволюція ергонімного простору відображає динаміку та розширення зон прагмонімного простору, яке відбувається також за рахунок зміни концепції власної назви, появи нової формули іменування, активного збільшення корпусу ергонімів.

З-поміж інших колективонімів банконіми вирізняються чіткою мотивацією твірної основи. Термін «*банконім*» вводить в ономастику М. М. Торчинський на позначення власних назв колективів банківських установ. Слідом за ним В. В. Дубчак дав характеристику мотиваційній складовій банконімів м. Хмельницький.

Ергонімний простір виявлених нами банконімів Вінниччини в за походженням представлено у паралельно співіснуючих українського та іншомовних (англійського, перш за все) субпросторах і є автохтонним утворенням, що характеризується перманентністю розвитку і відображає історію українського етносу. Формування іншомовного субпростору зумовлено

активною експансією тих чи інших мов у різні сфери суспільного життя (у тому числі і в номінацію), сучасною мовною ситуацією, що складається за рахунок співфункціонування української та інших мов.

Ми вважаємо, що банконіми Вінниччини за мотиваційною складовою ерготворення можна класифікувати за одинадцятьма ознаками: локативні, квалітативні, сутнісні, сутнісно-посесивні, апотропейні, номінальні, символічні, асоціативні, меморіальні, сутнісно-квалітативні, сутнісно-номінальні.

Спробуємо розглянути кожен із запропонованих мотивів. *Локативні* назви (основним мотивом для виникнення яких є місцезнаходження їхніх денотатів [Торчинський 2008: 445]): «Полтава-банк» (головний офіс банку розташований у Полтаві), «Банк Київ» (у Вінниці розташована тільки філія банку, керівництво і головна контора розміщуються у місті Києві), «Хрещатик» (керівництво і головний офіс банку знаходяться на вул. Хрещатик у Києві, що теж говорить про локацію колективу банку); «Тавріка» (головна контора філії банку – в Криму – стара назва Криму «Тавріда» – «Тавріка»), «Міський комерційний банк» (той, що знаходиться в місті). *Квалітативні* (виникли на основі різних характерних ознак денотата [Торчинський 2008: с. 440]). В ерготворенні банконімів це продуктивний, хоч і не найбільший шар онімів, що виконує рекламну та інформаційну функції: «Мегабанк» («мега» – найбільший, величезний), «Універсалбанк» (універсальний – той, який має найбільший, увесь пакет різноманітних банківських послуг), «Фінансова ініціатива» (обидва слова говорять самі за себе: ініціює фінансовий розвиток),

«Ренесанс кредит» (ренесанс – це час відродження, економічного стрімкого зростання економіки у світі), «Банк Національний кредит» (ключове слово «Національний» – той, який належить нації, народу), «Укрсоцбанк» (український соціальний банк, той, що захищає соціальні верства населення). *Сутнісні* (трансформовані одиничні апелятиви або словосполучення, зміст яких безпосередньо пов'язаний із тими функціями, які повинен виконувати денотат [Торчинський 2008: с. 443]): «Фінростбанк» (Банк, що має фінансово рости), «Ощадбанк» (повинен заощаджувати Ваші фінансові збереження), «Фінанси та кредит» (той, який пов'язаний із фінансами і кредитом), «Кредит Європа Банк» (обидва слова «Кредит» і «Європа» є ключовими, підсвідомо реципієнт сприймає навіювання адресанта на надійність банку) та ін. *Сутнісно-посесивна* назва (водночас і вказує на денотат і характеризує його за правом власності [Торчинський 2008: с. 448]): «Петрокомерцбанк» (банк Петра Порошенка) – нами виявлений лише один банконім цього класу. *Анотропейні* назви (власні назви, які своїм змістом «висловлюють» побажання щодо позитивних перспектив, які може або повинен мати денотат такого найменування [Торчинський 2008: с. 451]): банк «Капітал» (той, що допомагає створити капітал), «Златобанк» (той, що зберігає заощадження в найстійкішій валюті – в золоті, примножить золото), «Платинум Банк» (той, котрий пов'язаний із платиною – найдорожчим металом). *Номінальні* назви (ті, які не виконують функції, що випливає з назви [Торчинський 2008: с. 452]): «А-банк», «Альфа-банк», «Дельта Банк», «Радикал Банк», «Грін банк», «ВіЕс Банк»,

«ВіЕйБі Банк», «Альфа-Банк», «КредіАгріколь», «Райффайзенбанк Аваль» «Терра Банк»; «Укрсиббанк» та ін. *Символічні* назви (такі, які є умовним позначенням якогось об'єкта, образу, поняття): «Банк Форум», «Банк Форвард», «Родовід банк», «Ідея Банк», «Надра банк». *Асоціативні* (ті, що відображають зв'язок між уявленнями [Торчинський 2008: с. 454]): Укргазбанк», «Укргазпромбанк», «Укрексімбанк», «Укрінбанк», «ВТБ Банк», «БМ Банк», «ОТП Банк», «Енергобанк». *Меморіальні* (оніми, які увічнюють пам'ять про події, реалії, про людей [Торчинський 2008: с. 448]): банк «Київська Русь». *Сутнісно-квалітативні* (назви, котрі вказують на денотат і паралельно – на якусь його ознаку): «ПриватБанк», «Національний банк України», «Кредит-банк». *Сутнісно-номінальні* (що вказують на денотат, назва якого часто є випадковою, зумовленою ритмомелодійними особливостями тексту [Торчинський 2008: с. 461]): «Перший український міжнародний банк», «Перший інвестиційний банк».

Неабиякого значення в егономінації має й асоціація. Так, наприклад, банк із назвою, що викликає позитивні асоціації стабільності, розвитку і успіху у реципієнтів, має більшу довіру і, як наслідок, – більше клієнтів, тому для номінаторів цей фактор є особливо важливим.

Асоціативний гештальт виявляється, коли «асоціати семантично тяжіють до певних характеристик, природно групуючись навколо кількох (зазвичай частотних в асоціативній статті) реакцій, що означають (називають) певний набір мисленневих образів – концептів» [Марковина 2000: с. 132.]

Для проведення вільного асоціативного експерименту було обрано групу носіїв української мови різних спеціальностей, соціальних верств і вікових категорій. І зі ста опитаних найбільше позитивних характеристик набрали ергоніми із назвами «Приватбанк» – 71%, «Альфа-Банк» – 69%, «Родовід банк» – 57%. В цілому, банківська система України на сьогодні у вінничан викликає іронічні, а інколи і саркастичні асоціації.

Сутнісно-локативна лексема «Приватбанк» викликала асоціації на кшталт «найбагатший» – 21%, «особистий» – 20%, «зручний у користуванні» – 16%, «недержавний» – 8%, «конфіденційний» – 6%, негативні відгуки – 29%.

Номінальний ергонім «Альфа-Банк» (Фінансово-промислова група «Альфа» – «Альфа-Банк») переважно асоціюється реципієнтами з першою буквою грецького алфавіту (грец. *άλφα*), і є популярною назвою для першого, головного чи найкращого. За результатами опитування асоціації напрочуд різні: «перша буква грецького алфавіту» – 33% опитаних; «Альфа Центавра» – 4%; «Альфа-частинки» – 3%; «альфа-самець» – 3%; «Альфа-версія» – 3%; «радянська рок-група 1980-х, відома альбомом на вірші Єсеніна» – 2%; «спецпідрозділ СБУ, антитерористичний центр» – 2%; «одна з найбільших фінансово-промислових груп України» – 2%; «музичний альбом Вангеліса» – 1%; «від початку до кінця» – 2%; «алгоритм пошуку» – 1%; «північно-африканський знак» – 1%; негативних відгуків – 31%.

Ще одна номінальна лексема «Райфайзенбанк Аваль» – викликає більше позитивних асоціацій: «німецький» – 27%,

«надійний» – 19%, «австрійський» – 18%, «каси взаємодопомоги XIX ст.» – 1%, негативні відгуки – 34 %.

Символічна назва «Родовід банк» викликає небагато асоціацій: «Родинний» – 12%, «Сімейний» – 11%, «проект «Родовід» – 9%, «спадковість» – 9%, «генетика» – 8%, «родове дерево»/«генеалогічне дерево» – 8%, негативні відгуки – 43 %.

Як ми бачимо, позитивні асоціації в ергономіаціях пов'язані з уявленням людини про надійність, захищеність. Серед негативних відгуків були і такі: «Найбільш надійний банк – це банка» або вінничани прямо писали: «банкам не довіряю». Тож, при номінації банківських установ потрібно враховувати історичні чинники та життєвий досвід реципієнтів регіону.

Отже, в результаті аналізу назв шляхом класифікації банконімів за мотиваційною складовою і виявлення загальних асоціацій при їх сприйнятті, було визначено, що не існує основного напрямку при номінації банків і всі розглянуті мотиваційні складові, такі як: локативні, квалітативні, сутнісні, сутнісно-посесивні, апотропейні, номінальні, символічні, асоціативні, меморіальні, сутнісно-квалітативні, сутнісно-номінальні, – відображають різноманітність чинників мотивації в ерготворенні, сприяють збільшенню корпусу ергонімів, виконують важливі функції (номінативну, інформаційну, експресивну, диференціюючу, рекламну та ін.). У наступних студіях плануємо дослідити мотиваційну і асоціативну складові сервісонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубчак В. В. Банконіми м. Хмельницького: мотивація, творення, структура / В. В. Дубчак // Лінгвістичні дослідження. – 2013. – Вип. 36. – С. 17–20.
2. Комерційні банки в Україні. Довідник. – К. : Вища школа, 1990 – 62 с.
3. Маліновська Т. М. Виникнення та розвиток банківської справи/ Т. М. Маліновська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 588–592.
4. Марковина И. Ю. Специфика ассоциативного сознания русских и американцев: опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода / И. Ю. Марковина, Е. В. Данилова // Языковое сознание и образ мира / Под ред. Н. В. Уфимцевой. – М., 2000. – С. 116–132.
5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / Торчинський М. М. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

Олена Микуцька(м. Хмельницький)

Наук. керівник – д. філол. н, проф. Торчинський М. М.

СЛОВТВІР ОЙКОНІМІВ ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Власні назви населених пунктів – це скарбниця історико-культурної спадщини, у якій відбиті соціальна і політична структура суспільства, побут, заняття, виробництво, звичаї та світогляд, міграційні процеси, топографічні особливості місцевості, її рослинний і тваринний світ. Це надійне джерело і для вивчення питань словотвору.

Виняткова цінність дослідження деривації ойконімів полягає в тому, що правильно визначений словотвір назви є ключем до встановлення її наукової етимології.

В українській ономастиці способи словотворення ойконімів ще 1958 року сформулювала Л. Л. Гумецька у своїй фундаментальній праці «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст.» [Гумецька 1958] На думку вченої, українські ойконіми утворилися в результаті дії чотирьох способів деривації: 1) семантичного, який полягає в переосмисленні слова, 2) морфологічного, вираженого суфіксацією і префіксацією, 3) морфолого-синтаксичного (субстантивация і словоскладання), 4) лексико-синтаксичного (виражається лексикалізацією словосполучень) [Гумецька 1958: с. 48].

Усі структурно-словотвірні моделі ойконімів України і нині ґрунтовно не схарактеризовані ні на синхронному, ні на діахронному рівнях. Дотеперішнє вивчення ойконімії України проводилося або регіонально – досліджувалися назви поселень окремих невеликих територій (Д. Бучко, К. Галас, Ю. Карпенко, В. Лобода, Я. Пура, М.Торчинський, Є. Черняхівська, В. Шульгач та ін.), або ж ареально – за окремими структурно-словотвірними моделями ойконімів у діахронічному аспекті (Д. Бучко, З. Купчинська, О. Купчинський, Л. Радьо, І. Царалунга та ін.).

Значна кількість назв поселень будь-якого регіону виникала внаслідок ойконімізації апелятивів та інших класів онімів, тобто лексико-семантичним способом [Герета 2004: с.136], причому назвами населених пунктів без зміни морфемної будови виступають

й оніми, й апелятиви (всього таких номінацій 7, що становить 8,9 % від їхньої загальної кількості).

Відонімні найменування творяться трьома шляхами: трансонімізацією (перехід оніма в топонім), транстопонімізацією (перехід топоніма одного класу в топонім іншого класу) та трансойконімізацією (перехід у середині класів ойконімів) [Подольская 1988: с. 5-6], що засвідчено і в системі назв поселень Хмільниччини.

Зафіксовано три різновиди таких номінацій:

1) плуральні, або множинні, назви (11, або 13,9 %), коли ойконімом стає слово у називному відмінку множини (практично всі такі номінації мотивовані особовими назвами засновників населених пунктів: *Семки, Тараски, Чепелі*; продуктивні й утворення від географічних термінів: *Вугли, Пустовійти*);

2) синтаксичні конструкції (11, або 13,9 %), коли назва населеного пункту – переважно словосполучення типу «прикметник + іменник» (*Білий Рукав, Великий Митник, Малий Митник*). Досить часто прикметниковий компонент вказує на розміри (*Широка Гребля*), час (*Стара Гута, Нова Сулківка*), а іменниковий – на тип поселення (*Кустовецька Слобода*);

3) ойконіми, утворені шляхом власне семантизації (7, або 8,9 %), коли назвою населеного пункту є іменники у формі називного відмінка однини, з-поміж яких трапляються мікротопоніми (*Вишенька, Лелітка*); рідше – власні особові назви (*Сміла*) та інші апелятиви (*Кривошиї*).

Найбільш поширеним як в українській, так і в інших слов'янських мовах є морфологічний словотвір, що полягає в

поєднанні афіксальних морфем із кореневою частиною слова за певними словотвірними моделями [Герета 2004: с. 144]. Всього нами зафіксовано 50 ойконімів, утворених цим способом, що становить 63,3 % від загальної кількості номінацій. Це, зокрема, суфіксація (36, або 45,6 %), конверсія (9, або 11,4 %) та основоскладання (5, або 6,3 %). Як бачимо, серед морфологічних дериватів переважає суфіксальне словотворення.

Ойконіми на **-івц-і**, **-инц-і** постійно були продуктивними; нині за чисельністю вони посідають третє місце. Історичні пам'ятки фіксують ці назви із XIV–XV ст. [Бучко 1996: с. 98].

Серед найменувань із суфіксом **-івц-і** (6, або 7,6 %) переважають відантропонімні патронімічні і посесивні утворення (*Петриківці*, *Чудинівці*), як і із суфіксом **-инц-і** (7, або 8,9 %: *Рибчинці*, *Рогинці*).

Порівняно новим, на відміну від попередніх, є суфікс **-івк-а**. Такі назви почали фіксуватися з XV ст. Переважно вони вказували на першого поселенця, засновника населеного пункту. Ойконіми із цим суфіксом є найбільш продуктивною моделлю на території Хмільницького району (14, або 17,7%). Серед них домінують похідні від імен, прізвищ, прізвищ тощо (*Мар'янівка*, *Чеснівка*, *Софіївка*); рідше фіксуються інші твірні онови, зокрема номінації етносів (*Сербанівка*) або рослин (*Качанівка*, *Вербівка*).

Кількома прикладами представлені найменування, утворені за допомогою суфіксів **-ник-** (*Ступник*), **-н-** (*Березна*), **-ин-** (*Крупин*, *Торчин*).

Спосіб, коли відбувається перехід назви з одного розряду слів в інший, часто ще називають конверсією. Первісно назви

поселень, ним утворені, були словосполученнями, до складу яких входило означення та апелятив. З часом під дією різних факторів слово, яке позначало тип об'єкта, зникало, а прикметник, субстантивууючись, перетворювався у самотійну назву [Герета 2004: с. 158-159].

В ойконіміконі Хмільницького району можна виділити декілька структурно-семантичних типів прикметникових назв поселень. Найбільшу кількість становлять посесивні ойконіми на **-ів, -ин** (*Луця'тин, Уланів*), причому фіксуються і форми жіночого роду (*Ольгине*).

Наступну групу назв складають композити – похідні, що утворилися поєднанням кількох основ у цілісну лексичну одиницю. У лінгвістиці виділяють два різновиди цього способу деривації: синтаксико-морфологічний (основоскладання, яке може супроводжуватися суфіксацією) та зрощення (спосіб, коли похідне слово утворюється на базі вільного словосполучення, компоненти якого зливаються в єдину цілісну лексичну одиницю без будь-яких формально-граматичних змін [Герета 2004: с. 163]). Отже, назви-композити утворюються із словосполучень шляхом основоскладання (*Терешпіль, Філіопіль*).

Словотвірні особливості ойконімів тісно пов'язані зі структурними, адже будова власних назв якраз і ґрунтується на способах їх творення.

Прості найменування, які домінують у складі ойконімії Хмільницького району (63, що становить 79,7% від загальної кількості ойконімів), можна поділити на дві підгрупи: афіксальні, які творяться переважно суфіксальним способом (*Кустівці,*

Рогинці), та безафіксні, що виникли шляхом власне семантизації (*Порик, Сміла*) і плюралізації (*Педоси, Тараски*), рідше – конверсії (*Українське*).

Значно менше складних (5, або 6,3 %) та складених (11, або 14 %) номінацій. Складні ойконіми переважно утворюються шляхом основоскладання (*Томашпіль, Філіопіль*), а складені – лише синтаксичним способом (*Білий Рукав, Нова Сулківка, Червоний Стен*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Географічні назви на *-івці* на Поділлі: До питання про колонізацію Поділля / Д. Г. Бучко // Історичні джерела та їх використання. – Вип. 2. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 93–98.
2. Герета Н. М. Ойконімія Північної Хмельниччини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. М. Герета. – К., 2004. – 209 с.
3. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К. : Вид-во АН, 1958. – 298 с.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 198 с.

Ліана Мільчановська (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. пед.н., доц. Горячок І. В.

ОСОБЛИВОСТІ ГЛИБИННОЇ СУТНОСТІ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ НІНИ ШМУРИКОВОЇ- ГАВРИЛЮК

Швидкий темп розвитку нашого суспільство позначається розширенням меж інформаційних технологій. Тому особливо

актуальним постає питання збереження національної культури, пам'яті та самоідентифікації. Література рідного краю у системі сучасного навчання і виховання сприяє осмисленню історико-культурних традицій окремого регіону, його духовного життя, формуванню національної свідомості. Це могутній виховний засіб, що стимулює розвиток пізнавальної та творчої діяльності учнів. Однією з представниць жіночого поетичного цеху Хмельниччини є Ніна Шмурикова-Гаврилюк.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей глибинної сутності поетичної спадщини Ніни Шмурикової -Гаврилюк.

Народилась поетеса 4 листопада 1953 року в с. Дацьки Чуднівського району Житомирської області в учительській родині. Навчаючись ще в початкових класах, маленька Ніна почала віршувати. Мама, педагог-філолог, помітила схильність доньки до римування, коли та гралася, наспівуючи власні пісеньки, чи малювала. Дівчинка відмінно навчалася в школі, була великою мрійницею і фантазеркою, любила слухати казки та цікаві бувальщини, які розказувала бабуся. Після закінчення десятирічки вступила на філологічний факультет Ужгородського державного університету. На сторінках студентської преси Ніна друкує свої нариси і вірші.

По закінченні університету працювала інженером у Харківському управлінні проектно-монтажних робіт, а згодом, у 1978 році, з родиною переїхала до міста Хмельницького, де влаштувалася вчителькою-словесником. Микола Мачківський писав про поетесу: «Синя птиця обрала для неї куточок, де випало прожити багато літ. Полісся виплекало її душу синьоцвітом льонів,

зеленошумними вітрами, дало вроду, а Поділля стало тим ґрунтом, де вкоренився, проріс її хист» [Мачківський 2003: с. 15].

Ніна Шмурикова-Гаврилук творить прекрасні речі для малят. Власне, її хист найповніше розкрився в літературі для дітей. Збірки “Хитрий зайчик”, “Познайомся з кольорами”, “Де ти, Ясочко, бувала?”, “Віронька-зіронька”, “Зозулині черевички”, “Місячна царівна”, мабуть, відомі вам ще з дитячого садочка. Вона переможниця першого Всеукраїнського конкурсу на кращі твори для дітей “Золотий лелека” – II премія за збірку казок “Чарівна сопілка” (2008 р.).

Буйним цвітом замайорів її талант казкарки у казках-поемах “Легенда про Добраду” (2000 р.), “Царівна-пустельниця” (2002 р.), “Мисливець Сивоок” (2002 р.), “Місячна царівна” (2003 р.). Побудовані на прадавніх слов’янських мотивах народних легенд, вони спонукають дітей пильніше вдивлятися в довколишнє життя, бачити красу природи і красу людей. Ці чудові казки вчать дітей співпереживати (“Місячна царівна”), переборювати власні недоліки і творити добро (“Царівна-пустельниця”, “Легенда про Добраду”), бути непохитними в досягненні мети (“Мисливець Сивоок”).

Своїми книгами лірики «Синь-камінь», «Пензлі дощу», «На грані століть і тисячоліть» поетеса здобуває визнання серед літераторів-професіоналів – її приймають у члени Національної Спілки письменників України.

Дослідники творчості поетеси стверджують, що у її збірках висвітлено ряд важливих тем: Україна і сучасність, історичне

минуле подільського краю, людина і її духовний стан, взаємини між людиною і Всесвітом, природа у житті людини.

За емоційною тональністю віршів Н. Шмурикова є типовою представницею української жіночої поезії і легко вписується в ряд відомих майстринь Слова – Ганни Чубач, Марії Матіос, Марії Влад, Людмили Таран, Наталки Поклад. У діалозі зі своїм читачем вона закликає: *Розважливо, зірко поглянь на сучасність. Доречною буде у час такий ясність.* (“На грані...”). У неї болить серце за знівечені духовні й моральні цінності в нашій державі, від всеосяжної інформаційної агресії наших сусідів-братів: *Комусь політика – забава. Проте щаслива та держава, Де мудрецям повага й слава, Де свій цінується народ І має захист від заброд.*

Ніна Миколаївна сама ілюструє свої книжки. Оригінальність її художнього мислення розкрилась у малюнках до власних книг «Синь-камінь», «Пензлі дощу», «Хитрий зайчик». Надзвичайно метафорично наповненою є її збірка «Синь-камінь». Лейтмотивом цієї збірки послужила язичницька легенда про древній цілющий камінь, який нікому не вдалося приховати ні у землі, ні у воді. Невідома могутня сила щоразу виштовхувала його з небуття, і він ніс у душі людей добрий дух. І цей дух звався любов'ю. До вічної загадки любові тягнеться словом і лірична героїня збірки, яка прагне у гармонії із Богом, із душею: *Хай тулиться життя моє свічею / До благодаті вищої – любові / До святості поезії у слові/До всіх, з ким доля поєднала світом / Сплела в вінок єдиний різноцвітом* (Шмурикова 2008: с. 22).

Часто поетеса звертається до образу великого Кобзаря нашого народу. Вона присвячує вірш Тарасу Григоровичу

Шевченку. Ніна Миколаївна порівнює слово великого Пророка з живою водою в нелегкий час.

Отож, поети та письменники подільського краю завжди були в пошуках криниці мудрості та натхнення. Однією з таких і є Ніна Шмурикова, а її сила таланту і любові творить справжнє диво. Вона говорить, що її вірші, як діти, кожен – виплеканий. А й справді проста і зрозуміла поезія, автор якої нестандартно, свіжо підбирає й уособлює в художньому слові явища природи, яскравими засобами прагне донести нам любов до рідного слова та відомості про історичне минуле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мачківський М. Під крилом синьої птиці... / М. Мачківський // Подільські вісті. – 2003. – 7 листопада.

ДЖЕРЕЛА

1. Шмурикова Н. М. Синь-камінь : поезії / Н. Шмурикова. – Хмельницький : Поділля, 1998. – 32 с.

*Ольга Морозова (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ *НИЖ* В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Дослідження фразеологічного розмаїття діалектного мовлення вимагає уточнення та конкретизації певних розмовних елементів, а саме їх виокремлення з ряду подібних і безпосередній

пошук цих варіантів у говірках та словниках фразеологізмів і діалектної лексики.

Елементи кухонного начиння у складі фразеологізмів та їх безпосередньо атрибуційно-емотивне значення стосуються сфер діяльності людини, міжособистісних взаємин та сімейних стосунків. Саме ця сфера людської діяльності відображається у семантиці фразеологічних одиниць, у яких знаходимо компонент *ніж*.

У наукових дослідженнях діалектологи описують різні номінації кухонного приладдя та начиння, посуду, звертаючи увагу на уточнення їх первинного значення та нашарування відповідної семантики, що виявляється територіально у сферах використання.

Метою цієї розвідки є опис вживання та семантики фразеологічних конструкції з компонентом *ніж*.

Матеріалом дослідження слугували лексикографічні праці, що зафіксували фраземи в різних українських говірках усіх трьох наріч української мови.

Зауважимо, що фразеологічні одиниці з компонентом *ніж* (*ножик, ножичок*) фіксують усі фразеологічні словники українського діалектного мовлення, підтверджуючи активність побутування цих словесних формул, не конкретизуючи територіальних видозмін, за винятком форм їх відмінкових закінчень.

Семантика слова *ніж* має глибинні етнолінгвістичні нашарування. За матеріалами слов'янських фольклорно-етнографічних праць, художньої літератури та ін. джерел, *ніж*

символізує зброя, інструмент для різання, що складається з леза та ручки (колодки); символ сили, боротьби, захисту, жертвоприношення та справедливої помсти, оскільки здавна служив ручною зброєю [Жайворонок 2006: с. 397].

Названі етнолінгвістичні знаки реалізовані у фраземах українських говірок: *жити на ножах* – жити в постійних сварках (Аркушин 2005: с. 108; Доброльожа 2010: с. 115); *ризати без ножа* – говорити прикрі слова (Аркушин 2005: с. 108); *ани на шпичку ножа* – зовсім нема чого-небудь (Вархол 1990: с. 90); *без ножа пороти та без ножа ризати* має однакове значення – ставити когось у скрутне становище (Доброльожа 2010: с. 115); *голий-босий, ніж за халявою* – бідна, але гонориста людина (Доброльожа 2010: с. 115); *ніж у серце та ніж у спину* – викривають підступність людини (Доброльожа 2010: с. 115); *ножем по серцю* – образати (Доброльожа 2010: с. 116); *приставати з ножем до горла* – погрожувати або набридати (Доброльожа 2010: с. 11).

В. В. Жайворонок визначає додаткову символіку слова *ніж* – те, що виконує оберегову та охоронну функції; у руках лиходія – символізує наглу смерть, зло, несправедливість; роговий ніж клали в колиску немовляті від уроків; підкладали у труну; коли дитина вперше пішла, умовно прирізають ножем пупа; за допомогою ножа ворожать; за повір'ям, якщо вдарити ножем у вихорці, можна поранити чорта; на ніч не можна залишати ножа на столі, щоб часом не образити або поранити домового; на Великдень ніж святити, щоб різати свячене, лікували рани від укусу змії [Жайворонок 2006: с. 397-398].

Фразеологічний словник української мови також фіксує ще декілька значень: *пристати (приступити) з [гострим] ножем до горла* – настирливо вимагати чого-небудь (Ужченко 1998: с. 110); *як ножем відрізати* – сказати різко (Ужченко 1998: с. 110).

Г. Доброльожа у словнику постійних народних порівнянь з говірок Середнього Полісся та суміжних територій «Красне слово – як золотий ключ» подала чимало компаративних виразів з образним конкретизатором, що передають негативні емоції та стани, що підтверджує аналізовані ряди:

1. Порівняння на позначення інтелектуальних здібностей людини: *дурний – босий як у халяві ніж* (Доброльожа 2003: с. 9).

2. Порівняння на позначення моральних якостей людини: *небажання, нелюбов – милий як козі ніж* (Доброльожа 2003: с. 23).

3. Порівняння на позначення рис характеру людини: *сварливий, злий – наскочив як ніж на кістку* (Доброльожа 2003: с. 38), *як ніж* (Доброльожа 2003: с. 42).

Зафіксовано поодинокі використання виразу у позитивній семантиці, а саме на позначення фортуальної сфери в житті людини: *удача – легко як гарячий ніж по маслу* (Доброльожа 2003: с. 111).

Отже, більшість народних спостережень, що реалізувалися у віруваннях, повір'ях і звичаях, втілилися в образній основі багатьох фразеологізмів досліджуваного типу. Саме назви кухонного начиння репрезентують особливості етносимволіки, давніх форм та сучасного розуміння світу. Записи таких фразеологізмів, поширених на усій території України,

уможливляють зробити ґрунтовні висновки про структурно-семантичні особливості говіркових одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Знаки етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і Західної частини Волині / Г. Аркушин. – Люблін; Луцьк, 2005. – 177 с.

2. Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. Івченко. – Братіслава : Словацьке педагогічне вид-во. Відділ укр. літ-ри в Пряшеві, 1990. – 160 с.

3. Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Г. Доброльожа. – Житомир, 2003. – 160 с.

4. Доброльожа Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Г. Доброльожа. – Житомир : Вид-во “Волинь”, 2010. – 404 с.

5. Ужченко В. Фразеологічний словник української мови / В. Ужченко, Д. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

Вікторія Музика (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ В ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ

Сучасна лінгвістика за своїм характером антропоцентрична. Це визначається частим зверненням науковців до вербальної репрезентації категорії оцінки, як предмету дослідження. «Мова

пронизана суб'єктивністю, тому суб'єктивний, тобто людський чинник усе більше й більше переміщається в центр сучасних лінгвістичних досліджень» [Чернейко 1990: с. 2].

Поняття «оцінка» широко досліджується різними галузями науки, а не лише мовознавчими. Це підтверджує наявність значної кількості засобів вираження даної категорії, що простежуються на різних структурних рівнях: фонетичному, словотвірному, лексичному, синтаксичному.

Багато дослідників присвячували свої роботи категорії оцінки, серед яких варто виокремити В. Лєснову з її працями «Лінгвістичні засоби вираження оцінки в поліських говірках» [Лєснова 2013], «Категорія оцінки і діалектний текст (на матеріалі східнословобожанських говірок)» [Лєснова 2011], «Оцінка в діалектному тексті: засоби інтенсифікації» [Лєснова 2014]. Проте, вивчення поняття оцінки в діалектному тексті ще потребує уваги науковців, що й посилює актуальність досліджуваної теми.

Метою статті є виявити в живому діалектному мовленні засоби вираження оцінки, класифікувати їх за належністю до мовних структурних рівнів.

Джерельною базою роботи є власні записи живого діалектного мовлення носіїв говірки с. Сиваківці Липовецького району Вінницької області. Тривалість аудіозапису – 103 хв.

У кожній мові формується особливий клас інтенсифікаторів – засобів, які виражають вкрай великий або вкрай малий ступінь прояву ознаки. В українському діалектному мовленні збільшення, посилення ознаки предмета, явища або дії може бути виражено на різних мовних рівнях.

На фонетичному рівні інтенсивність вияву ознаки може бути передано за допомогою емпатичного наголосу: *а ми ўже бїжнмо: нап'ротїў; 'днвнмос'а / їде 'тато з города ў шнне:л'її / ў буд'до:ноўцї; скороднлн пол'а / ўбн'ра:лн; 'Га:н'а / Ва'сн:л' їде до'дому; а мн осталнса з 'ма:моўу; то мн ходнлн ко'пати 'поле / ўруч'ну:; лоп'ата:мн ко'палн пол'а; на'чаласа воїна / то то'дї ўже 'тата заб'ралн в 'га:рмїўу; по'чалн розбн'ратн кол'го:спн; ў нас була ўдома ко'ро:ва / свн'а:/ ба'гато куре:ї; а бн'камн 'цнмн скор'однлн з су'сїдк'ойу; ўбн'ралн хлї'ба і ма'шн:на була / ше мол'отн:ла ма'шнна; 'тнї 'ход'ат і // 'мама / 'матка / 'їа:їка / 'їа:їка; та'кї 'бїднї сол'да:тн їшлн с 'Сосонкн; і во'нн їдунт і не'сунт по обе'ремковї гор'оху і цї струч'кн її'дат; ўже 'кончнлас' ца воїна і 'тато ўже 'пншунт // шо п'рнїду до'дому з 'го:спнтала; і 'сїлн ўсї на ма'шнну / а ма'шнна роск'рн:та; і ма'хайунт кашке'та:мн / ма'хайунт / да'їунт досвї'дан'а; а с'в'е:ту не' 'було / не' гор'їло; 'мама з 'Л'еноўу ско'палн ўсу са'дн:бу лоп'ата:мн / два:цнт'сотнх; 'босї так гу'ла:їїм / шо це пї'сок на два 'бо:кн ле'тнт; шос'де:в'ат' було музн'кантїў сїл'с'кнх і ўс'ї г'ралн; от було два 'рокн і во'но ме'нї та:к ў т'ам'кн вдал'ос'а; ...а 'де:цтво мо'їе до воїнн нор'ма:лно; 'матн не'че млнн'цї / во'нн не' да'ду:т / 'луч:е ко'нацї 'дати / ко'нака смї'їо:ца; ...ну 'вїн зр'обнїў гопн'ра:цїўу; а мн простеле'мо хустн'нн і так с'їдн кї'нец' і тудн / до жнво'та прнв'а'за:лас'а і так ў'же їа жн'ву:; 'кажу / шо їа 'внсплї / ма'хайе шо не' внспн:ї //.*

На лекснчному рівні інтенсивність ознаки може бутн передана кїлькама способамн: додаванням до рацїонально-оцїнннх однннц' плеонастнчннх слїв, гїперболїзацїєю або вжнванням прнслївннкїв-їнтенснфїкаторїв.

Плеонастичні займенники *який, такий*, переважно препозитивні, поєднуються з прикметниками: ... *таке* здо^рове / з здо^рового чо^ло^ві^ка; *і* ця ва^каці^я за^цві^ла / *така* бі^ла; *хто йа^кий* кри^вий / *чи* сла^бий / *то* н[']і^мц[']і ло^вили *і* за^би^рали с со^бойу; *ми так[']і* ма^ленкі їде^м п[']ат['] кіло^ме["]трі^ю ў ліс; *то* хо^вайса ў[']коси / а во^но ла^{зе} *таке* ла^пате; хо^дили ўстро^мла^ли за^лізо / *так[']і* до^уг[']і ш[']пички / *чи* ні[']чо ніг[']де не["] с[']ховано; *то* це *такий* дрі^бнен[']кий ква[']сочок / ну['] кислий *такий*; ...ди[']ви *йа^к'і* ж во^ни бі[']дні; *така* ро[']бота бу[']ла тру[']дна; *так[']і* ш[']ли за[']мучані *і* наші['] йі[']х з[']нали; *така* а[']л[']ейка да[']лека *йа^к* до['] цер[']кви тра['] бі[']гти //.

Випадків постпозитивного вживання плеонастичних займенників при прикметниках у проаналізованих текстах значно менше: *але["]* ў[']же *поко[']пали* *так* до['] вече[']ра / *він* йі[']йі ні[']чо не["] да[']у; ...бу[']ли го[']лодні / *йа^к* во[']у[']ки.

До дієслів і прислівників можуть додаватися плеонастичні одиниці *як, так*: на д[']ругий ден['] ру[']ка *так* бо[']лит; *і так* *і* ро[']били; *тій так* ж *кажу* нам пі[']сла вой[']ни с[']тало ги[']наче; *то* це *йа^к* *тато по[']мер* / *то* ме["]ні бу[']ло ві[']сім; *а* *ми так* *йі[']сти х[']тіли* *і* наве["]с[']ні за[']цві[']ла ва[']каці[']я; *а* *ми так* *йі[']мо* / *поза[']мурзуйі[']мса*; *то* ц[']у *йа* з[']най[']у / *а так* не["] *помну*; *а* на х[']вермі *йа^к* на[']тру[']дила[']са / *л[']уди* *добрі*; з[']най[']иш *шо* / *Пара[']са* / *ти так* мо[']йй *бабі* *пона[']равила[']са* / *може* / *ти* ме[']ні за[']ўтра п[']риї[']де[']ш; *але["]* ў[']же *приш[']ли* до[']до[']му в[']:ече[']р[']і *і так* *плачут*; *боже* / *ми так* *плакали*; *йа^к* *п[']шла* мо[']ло[']т[']ити / *то* ў[']же на[']меле["]м на *жорнах*; *так* *і тато* ў[']же *ро[']били* на *трахторі*; *так* *пи[']сали* то[']ді ма[']ми / *то[']ді* бу[']ло ба[']ї[']дуже; *хто* *нас* в *ту* бол[']ніцу во[']зи[']у // *то[']ді так* бу[']ло; ... *а так* *грабу[']вали* л[']уде[']ї; *бо* *ти йа^к* не["] *п[']їде[']ш* / *то* *ти* з[']радник кра[']йіни;

от ¹шоп сфотограф¹вірувати ¹матір і **йак** ¹син **бїжит** до ¹матерї;
¹йак ¹уже **познакомилиса** во¹ни і пускайут ¹його до¹дому в
¹готпуск; **йак** ¹пише ¹пис¹мо / то ¹йа ¹пишу до ¹ного/ ¹шо ¹пиши ¹шо з
¹Мон¹голії; **йак** ¹йа ¹тїки ¹та¹ко ¹заг¹лану / і кар¹дончик ¹та¹киї і ¹там
¹його ¹карточка; **йак** ¹Раїа ¹ца ¹їде в ¹фїртку / ¹су¹їтка ¹кае //
¹Ст¹рошка ¹приїхаў; ¹йак ¹це ¹ти ¹так ¹сумїла/ ¹шо ¹ти ¹ме¹нї ¹не¹
¹хотїла ¹признатис; ...то ¹йа ¹уже ¹так ¹була до ¹пенсїї; ...то ¹так
¹во¹на в ¹мене ¹не¹ ¹робоча; **йак** ¹рано ¹по¹ста¹вали / то ¹бачим ¹тїки
¹го¹копи за ¹городом і ¹дула ¹стоїат; ¹їхати ¹гаў¹тобусом ¹не¹ ¹було/
¹це ¹возат ¹писок / то ¹брали/ а **йак не брали/** то ¹це ¹пїшки ¹двацїт'
¹кїлометрїў //.

Якщо займенникові слова *який, такий* додаються до іменників, то характер інтенсифікованої оцінки – позитивний чи негативний – безпосередньо залежить від семантики іменника: *така* ¹пше¹ница / **така** ¹гарна і ¹палат; ¹кажут ¹красн'ї / ¹красн'ї / а во¹ни **так'ї** ¹замурзан'ї; то ¹це ¹диндир ¹цв'їте [...] **таке** ¹колуче, а ¹ц'ї ¹ог'їрки **так'ї** ¹здоров'ї. Іменники *замурзан'ї, колуче, лапате* мають виразну негативну семантику, а іменник *гарна* – яскраву позитивну; займенник *такий* тільки підсилює ці оцінні характеристики.

Гіперболізація як засіб вираження інтенсивності безпосередньо пов'язана з емоційним станом суб'єкта оцінки: ¹тажко ¹нужда ¹була // ¹нужда ¹це ¹вош'ї // **дойїдали** ¹вош'ї; ¹босї ¹так ¹гулайїм / ¹шо ¹це ¹писок ¹на ¹два ¹боки ¹ле¹тит; ¹йа ¹в ¹хат'ї ¹упала ¹не¹ ¹жива; ¹це ¹вє¹сіл'а / ¹цих ¹девіт' ¹музикант'їу / ¹се¹ло ¹гуде. Як зауважує Т. Трипольська, «емоційний стан людини провокує гіперболізацію переваг і недоліків оцінюваного предмета або

особи, генералізацію тих чи тих ознак об'єкта оцінки» [цит. за Іващенко 1997: с. 21].

Найбільш функціонально активним є прислівник *дуже*, відомий в усіх трьох наріччях української мови. Він може посилювати значення прикметника, прислівника або дієслова, займаючи переважно препозицію щодо них, хоча поширені й випадки постпозитивного його вживання: *'дуже по'битий / кан'тужаний і ў'дома по'мер; 'дуже 'луди стра'дали / 'дуже 'б'ідн'і; а ў'мене 'коси 'дуже р'і'ден'к'і були і ў'мене не" 'було; ...'дуже б'ідили 'луди; во'на бу'ла не"ре"водчица ў 'н'імц'іў / бо бу'ла 'дуже з'рамотна.*

Прислівник *дуже* може посилювати кількісну або якісну оцінку. До кількісної (параметричної) оцінки відносимо конструкції, які вказують на розмір: *а то'ді в 'баби То'дори сто'йала 'дуже ве"лика 'чос' ў 'хаті 'дішка; ми 'дуже бу'ли маленкі і піш'ли за бара'ками ў 'Турбіў; по'буў три не"ділі ў'дома і 'дуже по'битий / кан'тужаний і ў'дома по'мер; кількість: а ў'мене 'коси 'дуже рі'денкі бу'ли і ў'мене не" 'було //.*

На синтаксичному рівні інтенсифікації вираження оцінки в діалектному тексті може бути досягнуто за допомогою:

а) інтонаційних конструкцій окличного типу: *'йак йа бі'дила!; та'ка пше"ница / та'ка 'гарна і 'пал'ат!*

б) вигуків слів: *'боже / ми 'так п'лакали; о / і Во'лода 'буў ў'дома; о то ти здо'ровий ко'ли 'сіў на т'рахтор; 'боже 'мій / 'луди мас'т'ат / 'луди 'шос' 'роб'лат 'не"ре"д Ве"ликод'ном / а йа пі'ду; ...'луди 'добрі;*

в) повторів слів: *ма́тка / 'йа́йка / 'йа́йка да'ваї; буш'лак це та'ке здо'рове / здо'рове.*

Широким є репертуар словотвірних засобів інтенсифікації. На інтенсивний вияв ознаки в прикметниках указують суфікси *-енн-, -еньк-, ецьк-, -езн-, -елезн-, -ущ-, -усіньк-*: *не"сут / ше ї не"раз / а ра'зію 'п'ат' // коно'пел' бага'тезно 'с'їяли; ў буд'доноуці // ца ши'нел' стар'ен'ка і буд'доноука ца стар'ен'ка; п'іч гара'чезна / то ми с'пали на п'іч'і ўсі ш'тири; ў'нас ха'тина мал'ен'ка і 'нас 'четве"ро; ...'тїї так ла'гали 'д'іти моло'ден'к'і / зну'щалис'над на'родом; не"було / 'дон'а / нї 'миски / гор'н'атко мал'ен'ке.*

Інтенсивність вираження ознаки в діалектному мовленні передано не лише суфіксами згрубілості, але й демінутивами, які позначають:

– дуже малий розмір чогось: *а 'мама 'жали і ми хо'дили // і ма'н'усі'н'кі / але 'жала; йа була мал'ен'ка / а 'Міша ма'н'усі'н'кий по'коїниї;*

– неповноту вияву ознаки: *це було ў 'бере"зні 'мі'сац'і / то шче було холодно'ват'ен'ко;*

– високий ступінь вияву ознаки: *полот'но то'несе"н'ке; це л:'ан:е полот'но / то'н'усі'н'ке.*

Слова зі зменшено-пестливими суфіксами виконують подвійну функцію, оскільки «включення механізму демінутивно-оцінного словотвору в акт породження висловлення / тексту зумовлено як потребами номінації – необхідністю, налаштуванням на відображення розмірних й інших параметричних ознак предмета, явища, так і прагматичними завданнями – націленістю на вираження емоцій, викликаних властивостями номінованого

явища, предмета, ... прагненням впливати на волю слухача» [Картины ... 2005: с. 198].

Досліджуючи категорію оцінки на діалектному мовному матеріалі, а саме текстах подільської говірки говірках, засвідчили, що більший або менший ступінь вияву ознаки може бути виражений засобами різних структурних рівнів мови – фонетичного, словотвірного, лексичного та синтаксичного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іващенко В. Л. Конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною приналежністю (на матеріалі української мови) : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / В. Л. Іващенко. – К., 1997. – 15 с.

2. Картины русского мира: аксиология в языке и тексте / Л. П. Дронова, Л. И. Ермолкина, Д. А. Катунин [и др.]; отв. ред. З. И. Резанова. – Томск, 2005. – 354 с.

3. Лєснова В. Лінгвістичні засоби вираження оцінки в поліських говірках / В. Лєснова // Волинь – Житомирщина. – 2013. – № 24. – С. 53–62.

4. Лєснова В. В. Категорія оцінки і діалектний текст / В. В. Лєснова // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2011. – Вип. 12/13. – С. 95–100.

5. Лєснова В. В. Оцінка в діалектному тексті: засоби інтенсифікації / В. В. Лєснова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 93–97.

6. Маркелова Т. В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Т. В. Маркелова. – М., 1996. – 47 с.

7. Чернейко Л. О. Оценка в знаке и знак в оценке / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1990. – № 2. – С. 72–81.

Антоніна Пастушенко (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

**ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД НОМІНАЦІЄЮ
ОБРЯДОВИХ АТРИБУТІВ ЗЕЛЕНИХ СВЯТ
(НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ СЕЛА ДЗЮНЬКІВ
ПОГРЕБИЩЕНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Способи вербалізації культурної інформації сьогодні активно привертають увагу слов'янських етнолінгвістів: Т. А. Агапкіну, О. Л. Березович, В. Л. Конобродську, С. М. Толстую та ін.

Метою нашої статті є аналіз номінації троїцької зелені та обрядодій, пов'язаних з нею, в одній із подільських говірок.

Матеріалом дослідження слугували власні фонозаписи мовлення Віри Йосипівни Пастушенко, 1944 року народження, носія говірки села Дзюньків Погребищенського району Вінницької області, тривалістю 3 год. 25 хв.

Свято Трійці здавна шанується в українців, а витоки його святкування сягають ще язичницьких часів. До сьогодні головним атрибутом цього свята, що знаменує початок літа, є троїцька зелень – сукупність тих фітооб'єктів, які використовуються з обрядовою метою на Трійцю (на честь Святої Трійці: Бога Отця, Бога Сина і Бога Духа Святого) [Поістогова 2005: с. 167].

У досліджуваній говірці свято Трійці має назву *Зелен'ї с'ват'ки*. Така двокомпонентна атрибутивна назва відома у багатьох говорах української мови. «Найменування пов'язане із традиціями і звичаями українців та вказує на велику шану наших предків до зелені як до символу животворної сили» [Осташ 2003:

с. 251]. День, коли прикрашали хату зеленню з обрядовою метою, має назву *кле^чална су^бота*: *Ў¹нас¹ не^ред Зе^лене^ми с^ват^ками кле^чална су^бота / ... то це так пре^бе^райут на² зе^лен^і с^ват^ки //*). Увечері цього дня йшли по гілля липи, клена, ясена, явора, берези, вільхи, бука тощо, щоб потім прикрасити ними церкву, оселю, господарські будівлі, подвір'я [Осташ 2003: с. 251]. Зазначимо, що обрядодії, пов'язані з процесом прикрашання в досліджуваній говірці номінують дієсловами *пре^бе^райут*, *че^пл^айут*, *в^ішайут*. Відомо, що в українських діалектах, як зауважує Н. Осташ, на позначення цієї дії функціонують лексеми *к^лечати* (*пок^лечати*), *ма^іти* (*зама^іти*, *замаювати*), *замаевати*, *замайти*, *замаєти*, *ума^іти*, *умаювати*, *косичити* (*закосичити*), *прибирати хату*, *ставити май* [Осташ 2003: с. 251]. Відповідно в гуцульських, буковинських, бойківських, наддністрянських, подільських говірках на позначення самої троїцької зелені активно вживається лексема *ма^і* [Осташ 2003: с. 252].

Той факт, що в говірці с. Дзюньків Погребищенського району Вінницької області не зафіксовано назву відповідної обрядодії, похідної від *ма^і*- 'троїцька зелень, заг. назва', зумовлений тим, що на позначення сукупності зелені, якою прикрашають хату та обійстя на Трійцю, у досліджуваній говірці вживають лексеми *кле^чак*: *А с¹пере^д і коло хати / коло две^рей по^вини^н кле^чак по^вис^іти коло две^рей / шоб² це баче^ли / шо² це Зе^лен^і с^ват^ки //*. Назва ця пов'язана з найменуванням рослини, яку найактивніше використовують у це свято – *к^лен*: *Та^кий йе к^лен / в^ін к^лен назе^лвайіц^а / але кле^чак на² н^ого^лкаут / бо² це кле^чална су^бота //* і *Ў¹нас пре^бе^райут ў² ц^у*

су^лботу /не^лред зе^леними с'ват^ками / ў_ха^тах йо^го над:ви^лрима
ї_кру^лгом / де_вис'ат обра^зи / за_обра^зи /в'ішайут / ну_кру^лгом
че^лп'л'айут йо^го /ц'ого кле^чча^ка / чи_к'лена //.

Назва троїцької зелені *кличак* є немотивованою, що є причиною великої кількості фонетичних варіантів лексеми. Зокрема у східнополіських говірках, за спостереженнями М. Поістогової, відомі варіанти *к'лечен':а*, *к'лечен':е*, *к'л'ечен':а*, *к'л'ечен':е*, *к'л'е'чан':е*, *к'лечин':е*, *к'л'ічан':е*, *т'лечен':е* [Поістогова 2005: с. 167]. Можна помітити, що всі ці назви з різними фонетичними та словотвірними модифікаціями пов'язані з дієсловом *кличати*. З огляду на це, спробуємо з'ясувати мотивацію номена *кличак*.

В етимологічному словнику наведено ряд спільнокореневих зі словом *кличак* слів: *кличати* «убирати, зеленню», *кличання* «зелене гілля як окраса житла в час зелених свят», *кличальний* (*кличальна неділя* «неділя зелених свят») – і з'ясовано їхнє походження як не зовсім ясне; можливо пов'язане з рос. [клек] «щось затверділе», [клекнуть] «в'янути, зморщуватися, висихати» і разом з ним споріднене з литовським *klekti* «гуснути, застигати», з можливим первісним значенням «зелень для засихання», хоча така етимологія назви *кличак* є, на думку самих етимологів, не досить переконливою. Можливий зв'язок із праслов'янським **kleknti*, оскільки в українській мові є лексема *клякнути* «мерзнути; дубіти; втрачати гнучкість; не досягнувши, сохнути від суховію, спеки (про рослину)» [Етимологічний ... 1985: с. 459]. Н. Осташ зауважує, що «семантичний простір дієслова *кличати* може включати й елемент, пов'язаний із тим, що зелень

(зрубане гілля, трави, квіти) згодом засохне, знерухоміє» [Осташ 2003: с. 252].

Уживання форми *кле^uчак* можна пояснити дією аналогії до слів, які широко побутують в мовленні носіїв говірки цього села, таких як *ле^uжак* ‘частина димовивідної труби в будинку’, *ку^sак* ‘кусінь, шматок’, *драⁿак* ‘старий віник’, *де^rжак* ‘засіб тримання лопати’. Ці деривати є віддієслівними іменниками, які будуються за моделлю «дієслівна основа + суфікс -ак», яка є продуктивною в південно-західному наріччі і в подільських говірках зокрема. Отож структурно говіркова назва святкового троїцького атрибута є мотивованою.

Цікаво, що сам діалектоносії простежує зв’язок між словами *клячак* і *клен*, оскільки в його розумінні саме гілля клену і є *клячаком*. Власне, сама назва гілки клену саме в період Зелених свят – *клячак* – у цій говірці походить від прикметника *клячальна* (у цьому випадку субота).

При виготовленні *клячака* культурну цінність має порода дерева. Так, у селі Дзюньків Погребищенського району Вінницької області існує заборона на використання у троїцькому обряді верби, яка вважається вже освяченим у Вербну неділю деревом, через що її ламати її неприпустимо: *А заборон’алос’а з ви^eр’би ро’бити / бо ве^r’ба була ўже ў вербну ни^eд’іл’у / перед Возне^uсене^uйам / то^yд’і ійїї с’ва’тили / то ви^eр’би ўже ту’ди / с’у’ди ўже ви^eр’би не^u / мона / в’ішати // /нейу не^u / мона ўже н’і’чо ро’бити //*. Натомість обов’язковим деревом на Трійцю є клен: *С_к’лена / дере^uва / мона ро’бити / а с_к’лена об’і’зат’іл’но ўже на /цей п’разне^uк за’в’ішуйут ў_ / хат’і / ї_ в’ін ўже / висит / ну_ с’к’іки там т’реба в’ін ўже*

’висит // Етнолінгвістичний словник «Славянские древности» також фіксує прихильність наших пращурів до клена в час Зелених свят: «Гілки клена використовували в обрядах Трійці, Зелених свят, Божого Тіла, Іванова дня. Їх освячували, ними прикрашали церкви, будинки, кріпили над входом у дім, встрімляли по вуглах хати, клали на вікна, під ліжку, під стіл, затикали їх за ікони, стелили на підлогу, вішали на ворота, забори, криниці «для русалок»; ставили молоді деревця клена в землю рядами перед ворітьми і дверима, щоб перегородити вхід відьмам. В обряді прикрашання будинку на Трійцю в Середній Прип’яті, Горині і межиріччях Уборті, Нижньої Десни і Дніпра також надавали перевагу саме гіллю клена» [Усачева 1999: с. 508].

Поруч з клечаком як обрядовий атрибут Зелених свят застосовують *зілля* – трав’янисту рослину з довгим мечовидним листям, яку жнуть на болотах біля річки і встеляють долівки в хатах – Аір болотний, *Asopus salamus* (інші назви – аір звичайний, татарське зілля, лепеха): *І ў_’хат’і по’вино при’кра’ситис’а /з’іл’:ам ўс’а’хата // ... і_’з’іл’:ам / то’д’і_ше пре’бе’рالی / бо_це_ж зе’лен’і с’ват’ки / то по’вин:о’бути /зеле’но /гарно ў_’хат’і //* Зазначимо обрядову дію, пов’язану із зіллям – *ўсте’л’али на_зи’м’л’і //* На східному Поліссі фіксують такі назви цього обрядового атрибуту Зелених свят: *лепе’ха, липи’ха, ’лепух, лепеш’ник, зе’лене з’іл’:а, ’пайур* та ін. [Поістогова 2005: с. 170].

За народними віруваннями, у яких відчутний відгомін язичництва, на клечальному гіллі люблять спочивати душі предків. Зелені свята в селі Дзюньків Погребищенського району Вінницької області, як повідомляє Віра Йосипівна, співпадають з провідною

неділею: *А ў_ни^eд'іл'у ў_нас Зе^uлен'і с'ват'ки і_ше_ї П'роводи / то на П'роводи їдут на_клад'бе^uшче і_тоже / наре^uвайут' 'ц'ого / на_ломуйут' к'лена / і_ни^eсут на_кладо'вис'ко / кла'дуть на_гроб'ки / ну_с'таўл'ат' на_гроб'ки йак бу'кета 'ц'ого // бо_це ... ну_це так по'ложе^uно / йак Зе^uлен'і с'ват'ки / то_це ни^eсут к'лена ўс'іг'да на_кладо'вис'ко // а_ў_нас на_Зе^uлен'і с'ват'ки П'роводи //*). Отож клечак несуть разом із іншими квітами на кладовище та ставлять на могили, тим самим проводять душі померлих назад у вічне царство.

М. Поістогова зауважує, що «традиція використання троїцької зелені має ту особливість, що вона варіюється у різних говірках щодо моменту встановлення та тривалості зберігання» [Поістогова 2005: с. 171]. Терміну, коли необхідно знімати клечак на території побутування досліджуваної говірки, чітко не встановлено: *В'ін може 'вис'іти і_м'іс'ац' / поки ни^e 'висохне / поки ни^e 'висохне в'ін ўже ў_хат'і //*.

Вірування в магічну силу троїцької зелені досі зберігаються в свідомості подолян. Завершальна дія з клечаком теж дуже обережна – його спалюють у вогні, щоб не валявся на смітнику: *А 'пот'ім ўже йак_висох/ ну_лист'а обсе^uнайіц':а / та_ї_його з'н'імайут' то^yд'і / ... к'лена // по'том би^eрут його / ў_хат'і йе_ж ле^uжанка / і_ў_те_ўремн'а ў_ле^uжанку згор'нули / з'іб'рали / і_це_ўсе_ў_ле^uжанку ў'кинули / шоб_во'но не^u 'вал'алос' н'іг'де / його не^u 'т'реба ўже н'ікуди / во'но не^u 'ви^eносиц':а н'ікуди с_хати // ке^uдаїут_ў_ле^uжанку / во'но со^yб'і_горит / і_з'іл':а_тоже з'іб'рали на_зи'ем'л'і / бо_во'но_ж_ўже_не^uре^uтерлос'а / і_тоже_ўсе_ў'кинули_ў_ле^uжанку і_во'но_ўже_згор'іло_ў_ле^uжан'ц'і / шоб_*

не^н *розно́силос' н'і'куди* // або ж застосовують у господарстві як оберіг. Така обрядова дія зафіксована і на східному Поліссі: *'палим, у п'їч, у п'їч кидають', г'їл':ачки с'пал'ат', ізжи'гайу* [Поістогова 2005: с. 172].

Таким чином, обрядова лексика й до сьогодні функціонує в говірках, збережені в пам'яті діалектоносіїв і зв'язки відповідної лексики з етимонами. Оберегова функція обрядових атрибутів Зелених свят закарбована не лише вербально в текстах, а й має акціональний план вираження: люди й до сьогодні прикрашають троїцькою зеленню хату, подвір'я, а також могили рідних, тим самим зберігаючи і шануючи культ предків, їхні давні традиції та обряди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 2: *Д – Конці*. – 569 с.
2. Осташ Н. Про назви літніх християнських свят українців: Зелені свята / Н. Осташ // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 248–268.
3. Поістогова М. Із спостережень над східнополіськими фітономенами. Клечання / М. Поістогова // Волинь – Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2005. – Вип. 14. – С. 167–177.
4. Усачева В. В. Клён / В. В. Усачева // Славянские древности. Этнолингвистический словарь: В 5 т. [под ред. Н. И. Толстого]. – Т. 2. – Москва, 1999. – С. 508–509.

Вікторія Скриганюк (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філолог. н., доц. Гороф'янюк І. В.

НОМІНАЦІЯ НАЗВ ХВОРОБ ОЧЕЙ У ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Актуальність дослідження полягає в тому, що термінологія народної медицини хоча й обиралася об'єктом діалектологічних студій, проте на сьогодні ця тематична група, як і багато інших, вивчена поки що недостатньо. Певні відомості про народну медичну лексику можна знайти в етнографів та медиків, які писали про народну медицину взагалі, описували народні способи і засоби лікування окремих хвороб, принагідно подаючи при цьому їхні народні назви. Серед таких дослідників – П. Чубинський, В. Шухевич, В. Гнатюк, С. Верхратський, В. Демидецький, І. Бугера, М. Думка та ін. Окремі аспекти дослідження зазначеної лексичної групи відображено в працях мовознавців В. Меркулової, Т. Олещук, О. Петрової, Я. Вакалюк, В. Баденкової. Г. Дидик-Меуш систематизувала відомості про назви хвороб в українській мові і підготувала монографічне дослідження «Українська медицина. Історія назв» [Дидик-Меуш 2008]. На поліському діалектному матеріалі лексика народної медицини ґрунтовно описана В. Мойсієнком [Мойсієнко 1994].

Проте системних лінгвістичних досліджень, присвячених українській діалектній медичній лексиці, до цього часу немає. Її вивчення допоможе виявити особливості номінації понять народної медицини в говірковому середовищі, а також дослідити різноманітні семантичні та словотвірні явища у відповідних

говірках української мови, що важливо як у теоретичному, так і в практичному планах. Особливо важливим є комплексний лексико-семантичний аналіз усіх одиниць обраної тематичної групи як складової цілісної системи подільської регіональної лексики.

Метою нашої статті є аналіз мотивації народних назв хвороб очей, зафіксованих у подільських говірках.

Джерельною базою дослідження слугував рукопис зведеного словника говірок Вінниччини, який зберігається на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Методом суцільної вибірки з цієї праці було вилучено 215 назв на позначення 15 груп хвороб та відповідних станів, осіб: назви хвороб очей, назви хворобливого стану людини, назви вагітних жінок та їх стану, назви шкірних хвороб, назви інфекційних хвороб, назви гнійних захворювань, назви вірусних хвороб, назви хірургічних хвороб, назви вад слуху, назви хвороб ніг, назви внутрішніх хвороб, назви здоров'я, хвороби, назви нервово-психічних хвороб, назви осіб, які лікують, назви хвороб тварин, рослин.

Квантитативна характеристика номінативних одиниць засвідчила, що найчисленнішою виявилася лексико-семантична група назв хвороб очей – 21 номен. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що коли людина втрачає зір, у неї припиняється обмін інформації зі світом, і це як виявилось є для діалектоносія найбільшою проблемою, що й може спричинити багатство номінацій цієї фізичної вади людини.

На позначення захворювань очей у подільських говірках функціонують такі назви: *бли^езко/зорий* ‘короткозорий’; *бли^езо/рукий* ‘низькоокий, короткозорий’; *бли^ез’ког’л’адний* ‘короткозорий’; *бли^ез’ко/рукий* ‘короткозорий’; *бл’ізо/рукий* ‘короткозорий’; *лазо/рукий* ‘короткозорий’; *далеко/бачний* ‘далекозорий’; *зр’ік ко/роткий* ‘короткозорий’; *капроо/нокий* ‘людина, що має сліди хвороби на очах’; *ко/роткий вид* ‘короткий зір’; *ко/роткий зр’ік* ‘короткозорий’; *короткоз/рокий* ‘короткозорий’; *ма/лий зрак* ‘короткозорий’; *мало/зорий* ‘короткозорий’; *мус/кат* ‘хвороба очей’; *на с’паса ди^евиц’а / а ми^еко/лаја* ‘бачити ‘косоокий’; *пр’і/зорий* ‘короткозорий’; *сліпо/та/курача* ‘хвороба очей’; *темний* ‘сліпий’; *темний на оч’і* ‘сліпий’.

Найбільш номінативно багатою виявилася семема ‘короткозорий’, яку вербалізують 14 номінативних одиниць: *бли^езко/зорий*; *бли^езо/рукий*, *бли^ез’ког’л’адний*, *бли^ез’ко/рукий*, *бл’ізо/рукий*, *лазо/рукий*, *зр’ік ко/роткий*, *ко/роткий вид*, *ко/роткий зр’ік*, *коротко/видий* ‘короткозорий’, *короткоз/рокий*, *ма/лий зрак*, *мало/зорий*.

Прозору мотивацію мають номени, мотивовані зовнішніми ознаками (8 номінативних одиниць, 57 %): *бли^езко/зорий*, *бли^езо/рукий*; *бли^ез’ко/рукий*, *бл’ізо/рукий*, *лазо/рукий*, *ко/роткий вид*, *коротко/видий*, *мало/зорий*.

Крім того, виявлено 6 номінативних одиниць (43 %) з затемненою мотивацією, які мають мертву внутрішню форму: *зр’ік ко/роткий*, *ко/роткий зр’ік*, *короткоз/рокий*, *ма/лий зрак*, *полу/дований*, *пр’і/зорий*.

Отже, назви хвороб очей з прозорою внутрішньою формою є більш численними, ніж із затемненою мотивацією. Це спричинено народними уявленнями про сутність та походження хвороб і тим, що людині значно простіше визначати хворобу за характерними ознаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дидик-Меуш Г. Українська медицина. Історія назв / Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 400 с.
2. Мойсієнко В. М. Номінація в поліській народній медицині та лікувальній магії : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – українська мова / В. М. Мойсієнко; Житомир. держ. пед. ін-т. – Житомир, 1994. – 407 с.

Тетяна Сорока (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН СЕЛА ВЕЛИКІ КРУШЛИНЦІ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Становлення української ономастики розпочинається ще в давнину. Ономастика вивчає власні імена й закономірності їхнього функціонування та утворення. Вона розвивається й сьогодні, полягає в широкому застосуванні комп'ютерних технологій у науці, накопиченні значної бази емпіричного текстового діалектного матеріалу, який потребує аналізу та електронної версифікації.

Ономастика є міждисциплінарною галуззю знань, дослідження якої має велике практичне, теоретичне й прикладне значення. Вона недавно виокремилась у самостійний розділ мовознавства. Містить у собі два ономастичних підрозділи: топоніміку та антропоніміку, а також дослідники виокремлюють етніміку.

Ономастика увійшла в коло наукових інтересів таких відомих мовознавців, як: В. П. Шульгач, І. Д. Сухомлин, М. Л. Худаш, Ю. К. Редько та ін.

Мета дослідження – систематизувати й проаналізувати прізвиська мешканців с. Великі Крушлинці Вінницького району Вінницької області.

Для реалізації зазначеної мети виконано такі завдання:

- 1) створено прізвишкову базу;
- 2) вивчено особливості функціонування прізвиस्क;
- 3) проаналізовано роботи дослідників, які вивчали прізвиська;
- 4) досліджено лексичну базу та семантику, мотиви номінації неофіційних іменувань;
- 5) визначено основні способи творення прізвиस्क;
- 6) скласифіковано матеріал за семантикою та лексичною базою, мотивами номінації.

На сьогоднішній день немає однієї класифікації прізвиस्क. Це пов'язано із різними підходами науковців до трактування поняття прізвисько. У визначенні прізвиська за Словником української мови акцентовано увагу на його характеристичному компоненті: «Прізвисько – найменування, яке іноді дається людині

(крім справжнього прізвища та прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішність, діяльність, звички» [Словник ... 1977: с. 108].

Звертаючи уваги на всі їхні ознаки науковці серед виділяють:

1) індивідуальні – це прізвиська, які були дані носієві в прямому чи переносному значенні [Кравченко 2014: с. 171];

2) родичівські (або генеосіоніми) – повідомляють на причетність людини до певного родича (матері, батька, діда, бабусі);

3) сімейно-родові – мають здатність передаватися у спадок [Кравченко 2014: с. 171];

4) колективні (називають груповими часто) – групові антропоніми, які є розповсюдженими на кожного члена колективу [Кравченко 2014: с. 171].

Класифікуватимемо індивідуальні прізвиська за лексичною базою.

Відантропонімні прізвиська є мотивованими прізвищами й особовими іменами носіїв, а також прізвищами чи іменами конкретних осіб [Кравченко 2014: с. 172].

Відантропонімні прізвиська

1. Прізвиська, які є утвореними від прізвищ чи імен відомих осіб, літературних і казкових героїв: *Гоша* (чоловік має зовнішню схожість з героєм кінофільму), *Айвазовський* (людина красиво малює), *Цой* (чоловік схожий на Цоя), *Казанова* (носій полюбляє жінок), *Зідан* (похожий на футболіста), *Дюймовочка* (малесенька дівчинка), *Роза* (схожа на артистку кіна «Дика Роза»), *Ленін* (має подібну зовнішність із вождем світового пролетаріату).

2. Прізвиська утворені від топонімів: *Яневка* (жінка родом із Янева), *Москвич* (їздив на заробітки в Москву), *Гуцулка* (народилася на Гуцульщині), *Київський* (побував на з'їзді в Києві).

Відапелятивні прізвиська

1. Прізвиська за зовнішніми ознаками носія: *Довга* (була високого зросту), *Шпиця* (дівчиною була худю та високою), *Гудзічка* (жінка, що має малий зріст), *Баран* (мав велику голову), *Чорний* (чорнявий був), *Кендрат* (кругленький, повний чоловік), *Тулька* (очі великі мав), *Митруля* (товстий чоловік), *Борман* (повненький хлопець), *Маланочка* (жінка маленького зросту), *Кучерява* (кучеряве волосся), *Рижка* (рудоволоса жінка), *Мавпа* (оброслий, схожий на мавпу чоловік), *Горбенька* (маленька на зріст), *Ряба* (плями на обличчі характерні для дівчини), *Гарба* (високий на зріст), *Колюша* (малого зросту), *Копиця* (повненької фігури жінки), *Красень* (мав гарну вроду), *Пальма* (висока), *Кабан* (товста людина), *Калитка* (повненький був), *Біла* (дівчина має біле волосся), *Чорна* (чорноволоса дівчина), *Сивий* (в молодості мав сиве волосся), *Калачик* (маленьким та кругленьким хлопчиком був), *Левус* (великі мав вуса), *Баляба* (не красива дівчина), *Лисий* (не мав на голові волосся), *Пірат* (ходить з перев'язаним оком).

2. Прізвиська за внутрішніми ознаками осіб, які розкривають особливості характеру або темпераменту людей та виокремлюють інтелектуальний потенціал митця: *Турок* (нерозумний хлопець), *Професор* (розумний, освічений хлопець), *Паспорт* (займався оформленням документів в Сільській раді), *Легейда* (ледачим назвав батько, тому що той його не послухав), *Всезнайко* (теща

називала так через його здогадливість), *Кушта* (недолугий чоловік), *Лисиця* (хитра дівчина), *Видра* (підступна дівка), *Кіт* (хитрий хлопець), *Коза* (хитра та підступна людина), *Босак* (вредний чоловік), *Шкура* (ображав людей так, що казали, що вони казали – шкуру з нас здимає), *Жидок* (дуже хитрий чоловік), *Киргиз* (вредна жінка), *Вредний* (знущався над людьми), *Чіпка* (зачіпав усіх), *Жидиха* (оманлива та хитруща жінка), *Турчиха* (батько був неосвіченим), *Злюка* (недобра людина).

3. Прізвиська за звичками носіїв: *Черевик* (хлопець носив великі черевики), *Панчиха* (дівчина не мала за звичку одягати панчохи), *Хлопчурка* (любила перебувати в компанії хлопців), *Академік* (чоловік носа суне не у свої справи і вважає себе розумним).

4. Прізвиська за родом діяльності носія: *Гармоніст* (грав на гармошці), *Хімік* (працював хіміком), *Гаврильоха* (займалась ворожінням), *Ганчар* (займався гончарством), *Ліра* (любив грати на лірі), *Мельник* (працює на млині), *Паспортист* (в Сільській раді займається оформленням документів), *Коваль* (ковалем був), *Касир* (працював у колгоспі касиром), *Дерев'яний* (працював у столярній бригаді), *Крива Береза* (рубав дерева: зрубав березу і назвав її кривою), *Шапля* (різав на пилорамі доски), *Рибак* (займався виловлюванням риби), *Лівітан* (голосно виголошує промови), *Швачка* (шиє одяг), *Пасічник* (займався пасікою).

Прізвиська за особливостями мовлення носія

У час виникнення прізвиськ діють найрізноманітніші мотиви:

1) такі, що залишаються актуальними протягом тривалого часу;

2) незрозумілі для нас прізвиська, тому що зникла ситуація, що сприяла виникненню прізвиська.

Виділимо такі підгрупи прізвиस्क:

1) неправильна вимова слів: *Пасюня* (мати сина називала в дитинстві «не маленький, а пасюній»), *Льолік* (батько називав в дитячому віці сина не Юра, «Льоля»), *Куця* (вада мовлення у дитинстві), *Рідонька* (не могла вимовити свого імені), *Суса* (не міг вимовити як його звати), *Кики-Боля* (вада мовлення у дитинстві), *Гаварю* (розмовляла російською), *Пета та Толза* (мати називала своїх синів), *Татулька* (донька так називала батька), *Муня* (малі діти не вимовляли слова «бабуня»), *Парашута* (Параска звалась), *Гу-гу* (де не ходив вимовляв *гу-гу*);

2) часте повторювання одного й того ж слова у розмові: *Добридень* (чоловік постійно вживає фразу «Добрий день»), *Сестро* (жінка усіх дівчат, жінок при звертанні називає «сестро»), *Голубе* (носій майже завжди при звертанні до людини говорить «голубе»).

Родичівські прізвиська

Андронім – це вид антропоніма, іменування жінки за іменем, прізвищем чи прізвишком її чоловіка [Кравченко 2014: с. 172].

Зокрема, в селі Великі Крушлинці простежуються іменування жінок за іменами та прізвищами чоловіків:

1) за ім`ям чоловіка: *Андрієнчиха* < *Андрій*, *Гнатиха* < *Гнат*, *Іваниха* < *Іван*, *Юрчиха* < *Юра*, *Василиха* < *Василь*, *Семениха* < *Семен*, *Петрова* < *Петро*, *Микитова* < *Микита*, *Юрова* < *Юра*;

2) за прізвищем чоловіка: *Вітючка* < *Вітюк*, *Войтиха* < *Войтов*, *Дустиха* < *Дуст*, *Приймакова* < *Приймак*, *Кирикова* <

Кирик, Дустиха < Дуст, Войтишенчиха < Войтишенко, Дзюбиха < Дзюба, Щуриха < Щур,

Патронім – це вид антропоніма, що має ширше й вужче значення. У вужчому значенні – це власна назва (ім'я по батькові, прізвисько, прізвище) сина чи доньки, утворена від батькового найменування. У ширшому значенні – спадкова назва особи, яка є утвореною від іменування когось із предків по батьковій чи по материній лінії [Кравченко 2014: с. 184]. Наприклад:

1) найменування сина за батьком: *Андрійович, Микитович, Васильович, Іванович, Андронникович, Шурович, Богданович, Вікторович, Віталійович, Семенович, Григорович, Петрович, Степанович.*

2) найменування доньки за батьком: *Микитівна, Русланівна, Олександрівна, Богданівна, Гаврилівна, Михайлівна, Костянтинівна, Федорівна, Дем'янівна, Степанівна, Ігорівна, Володимирівна, Романівна.*

Коллективно-територіальні прізвиська

Жителі села Великі Крушлинці називають жителів сусідніх сіл: *Баюни (>Оленівка), Бики (>Гуменне), Каганці (>Михайлівка), Китайці (>Малі Крушлинці).*

Отже, прізвиська є вторинними, факультативними назвами людей і мають величезний інформативно-функціональний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А. П. Життя і пригода імен / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1998. – 240 с.

2. Кравченко Л. О. Українська ономастика: антропоніка : навч. посіб. / Л. О. Кравченко. – К. : Знання, 2014. – 238 с.
3. Словник української мови : в 11-ти т. [ред. кол. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 7. – 785 с.

Вікторія Супріган (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ РИС ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ: МОРФОЛОГІЧНИЙ СЛОВОТВІР

Актуальність нашого дослідження зумовлюється відсутністю комплексного дослідження особливостей способів номінації рис людини на матеріалі подільського говору.

Найбільше зацікавлення процесами номінації виявилось в минулому столітті у зв'язку з розвитком семасіології та ономасіології. Вагомий внесок у дослідження явища номінації зробили вчені В. Г. Гак [Гак 1977], Т. А. Боброва [Боброва 1974], В. К. Павел [Павел 1983], Є. А. Карпіловська [Карпіловська 2010], В. Н. Вовк [Вовк 1986] та ін.

Усебічне вивчення лексики говорів української мови на сьогодні є одним із першочергових завдань сучасної вітчизняної діалектології. В. В. Лєснова дослідила особливості номінації рис людини в українських східнословобожанських говірках [Лєснова 2004], а В. О. Дворянкін здійснив аналіз цієї ж тематичної групи лексики на матеріалі українських східностепових говірок

Південної Донеччини [Дворянкін 2006]. Натомість не дослідженою залишається до сьогодні лексика подільського говору, пов'язана з номінацією рис людини.

Метою статті є аналіз особливостей способів номінації рис людини в центральноподільських говірках.

Джерельною базою нашого дослідження став рукопис Словника говірок Вінниччини (Словник), який зберігається у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського на кафедрі української мови, а також 2 українські регіональні словники (Словник 2005; Словник 2011), у яких також представлена лексика подільського говору.

Спосіб номінації – це прийом здійснення, реалізації принципу номінації, представленого мотивуючою ознакою [Павел 1983: с. 38].

Найактивнішим у формальній номінації рис людини в центральноподільських говірках є морфологічний словотвір, зокрема суфіксація, зафіксовано 31 словотвірний суфікс.

Найуживанішими в нашій вибірці є суфікси:

-н- (17 номенів, 9,7%): *видзігорний* 'хитрий, вигадливий' (Словник), *вредний* 'клятий, злий' (Словник), *гнушний* 'кволий' (Словник), *делькатний* 'гарний, розумний, інтелігентний' (Словник), *довголабний* 'довгоногий' (Словник), *доволний* 'задоволений' (Словник 2005: с. 97), *завидний* 'заздрісний' (Словник), *заміжний* 'багатий, заможний' (Словник 2005: с. 136), *зафойданий* 'брудний, занедбаний' (Словник 2005: с. 145), *здуфальний* 'гордий, самозакоханий' (Словник 2005: с. 161), *немошний* 'безсилий, немічний, хворий' (Словник 2005: с. 329),

пасійо́ний 'злий, сердитий' (Словник 2011: с. 146), *писа́шній* 'гордий' (Словник), *сілі́чний* 'гарний' (Словник), *сква́пний* 'поспішливий' (Словник), *сла́вний* 'гарний, красивий' (Словник), *шас́ний* 'чесний' (Словник);

-ат- (14 номенів, 8%): *ба́люхатий* 'вирячкуватий, окатий' (Словник), *ба́хматий* 'великий' (Словник), *бу́цматий* 'мордатий' (Словник), *га́ндрабатий* 'висока, незграбна людина' (Словник), *га́ндрибатий* 'висока, незграбна людина' (Словник), *гелева́тий* 'людина з великим животом' (Словник), *ге́мбатий* 'губатий' (Словник), *ге́мба́тий* згруб. 'людина з великими, товстими губами' (Словник 2011: с. 63), *живо́татий* 'пузатий' (Словник), *мага́ла́тій* 'нерозумна, ненормальна людина' (Словник 2011: с. 123); 'чоловік, який прикидається дурником' (Словник 2011: с. 123), *ма́мловатий* 'млявий' (Словник), *па́мпухатий* 'круглолиций, повновидий (про людину)' (Словник), *те́льбухатий* 'животатий' (Словник), *чо́латий* 'лобатий' (Словник);

-ун- (8 номенів, 4,6%): *бо́втун* 'людина, що багато говорить' (Словник), *бу́лькотун* 'людина, що швидко говорить' (Словник), *гала́кун* 'балакуча людина' (Словник), *гово́рун* 'балакун' (Словник), *джи́гун* 'гульвіса, гультай' (Словник), *лизун* 'п'яниця' (Словник), *сла́стун* 'той, хто любить їсти солодке' (Словник), *та́фтун* 'ласун' (Словник);

-ан- (7 номенів, 4%): *гала́кан* 'балакуча людина' (Словник), *глу́шан* 'людина, яка погано чує' (Словник), *мо́вчан* 'мовчазний чоловік' (Словник) *обру́мсаний*, знев. 'заплаканий' (Словник 2005: с. 354), *полу́дований* 'короткозорий' (Словник), *ро́зполоханий*

'наляканий' (Словник), *слухняний* 'те саме, що слухняний' (Словник 2005: с. 502);

-к- (7 номенів, 4%): *галайко* 'говорун' (Словник), *задавака* 'хвастун, хвалько' (Словник), *ловкий* 'гарний' (Словник), *моцкий* 'сильний, міцний' (Словник 2011: с. 130), *роздзявляка* 'гаволов' (Словник), *рябка* 'веснянкувата дівчина' (Словник 2005: с. 472), *тенький* 'міцний, міцна' (Словник);

-ак- (5 номенів, 2,9%): *глухмак* 'глуха людина' (Словник), *смисак* 'ласун' (Словник), *смисляк* 'хитрун' (Словник), *штурмак* 'недотепа' (Словник), *харла́к*, ірон. 'бідняк' (Словник 2011: с. 202).

Інші суфікси є мало продуктивними при словотворі назв рис людини:

-ань- (3 номени, 1,7%): *балуха́нь*, згруб. 'чоловік з великими очима' (Словник), *вискань* 'людина з великим лобом' (Словник), *глухмань* 'людина, яка недочуває' (Словник);

-ер-/-ір- (3 номени, 1,7%): *бала́кер* екс. 'балакуча людина, що вміє цікаво розповідати' (Словник 2011: с. 17), *балакер* 'фамільярно, той, хто любить поговорити' (Словник), *балакір* 'той, хто багато говорить' (Словник);

-ин- (3 номени, 1,7%): *бородинь* 'бородач, бородань' (Словник), *галатин* 'людина, яка надто багато говорить, шалапут, вітрогон, шибеник, дурний чоловік' (Словник), *галатин*, екс. 'нерозважлива, криклива людина' (Словник 2011: с. 48);

-л- (3 номени, 1,7%): *нездужалий* 'хворий' (Словник), *тарахтало*, ірон. 'балакун' (Словник), *торохтуля* 'говоруха' (Словник), *фіртливий* 'чванливий' (Словник);

-ай- (2 номени, 1,1%): *бородаї* 'бородач, бородань' (Словник), *скупердяї* 'дуже скупий' (Словник);

-ар- (2 номен, 1,1%): *шуткар* 'жартівник' (Словник), *глухар* 'глуха людина' (Словник);

-ен- (2 номени, 1,1%): *збіджений* 'кволий' (Словник), *роспущений* 'розбещений, пропусний' (Словник);

-ив- (2 номен, 1,1%): *влізливий* 'настирливий' (Словник), *перебірчивий* 'вередливий' (Словник);

-ик- (2 номени, 1,1%): *балабоник* 'базікало, балагур' (Словник), *блюзник* 'богохульник, блюзнір' (Словник 2011: с. 25);

-иськ- (2 номени, 1,1%): *дідисько* 'старий, високий, міцний дід, або назва дід з певною за grubілістю' (Словник), *ледачисько* 'ледащо, ледар' (Словник);

-ійон-/-іон- (2 номени, 1,1%): *галатійон*, знев. 'дурень' (Словник 2011: с. 48), *галатіон* 'шалапут, безголова, легковажна людина' (Словник);

-уват- (2 номени, 1,1%): *валькуватий* 'неповороткий, вайлуватий, найчастіше про дитину' (Словник 2011: с. 35), *опецькуватий* 'малий, товстий' (Словник);

-ур- (2 номени, 1,1%): *балагур* 'балакун' (Словник), *дівчур* 'хлопець, який дуже любить дівчат, бабій' (Словник 2011: с. 70);

-ух- (2 номени, 1,1%): *говоруха* 'балакуха' (Словник), *капарнуха* 'погана господарка, нехлюя' (Словник);

-ущ- (2 номени, 1,1%): *говоруций* 'балакучий' (Словник), *скупуций* 'дуже скупий' (Словник);

-айда- (1 номен, 0,6%): *галапайда*, знев. 'Криклива людина' (Словник 2011: с.48);

-ас- (1 номен, 0,6%): *любас* 'любий' (Словник);

-ель- (1 номен, 0,6%): *кордупель* 'людина низького росту' (Словник), *урвитель* 'зірвиголова' (Словник);

-еч- (1 номен, 0,6%): *скупечий* 'дуже скупий' (Словник);

-их- (1 номен, 0,6%): *бервениха* 'нечепурна, неохайна жінка' (Словник);

-ій (1 номен, 0,6%): *вередій* 'вередун' (Словник);

-іц- (1 номен, 0,6%): *бомбіца*, знев. 'неохайна жінка' (Словник 2011: с. 26);

-ов- (1 номен, 0,6%): *здоровий* 'великий чоловік' (Словник);

-ул- (1 номен, 0,6%): *бамбула*, знев. 'недоумкуватий' (Словник);

-уч- (1 номен, 0,6%): *говоручий* 'балакучий' (Словник);

-юр- (1 номен, 0,6%): *багатюра*, згруб. 'дуже багатий чоловік' (Словник);

-яга- (1 номен, 0,6%): *бідняга* 'бідолаха' (Словник).

Також у формальній номінації рис людини в центральноподільських говірках спостерігається неактивна префіксація:

не- (4 номени, 2,3%): *незграба* 'неповороткий' (Словник), *нетіпа*, знев. 'недорозвинена людина' (Словник), *нехлюй*, знев., згруб. 'неохайний, нечепурний чоловік' (Словник 2011: с. 137), *нештур* 'мовчун' (Словник);

без- (3 номени, 1,7%): *безклепкий* 'дурнуватий' (Словник), *безлишний* 'безсоромний, непутящий' (Словник), *безщасний* – 'поганий' (Словник);

в- (1 номен, 0,6%): *вдатий* 'гарний' (Словник);

ни- (1 номен, 0,6%): *нигліба*, 'неохайна, неповоротка людина' (Словник).

У нашій вибірці простежуються слова з непохідною основою (20 номенів, 11,4%): *благий* 'слабосилий' (Словник), *горгопа* згруб. 'здорова й сварлива жінка' (Словник 2011: с. 56), *джумідра* 'балувана дитина' (Словник), *дирда* 'хитра людина' (Словник) та ін.

Отже, найпродуктивнішою серед способів номінації є формальна номінація, зокрема суфіксація. У нашому дослідженні було виявлено 31 словотвірний суфікс. Найуживанішими серед активних суфіксів назв рис людини є суфікси **-н-** (17 номенів, 10,6%), **-ат-** (14 номенів, 8,7%), **-ун-** (8 номенів, 4,6%). Інші суфікси є непродуктивними при словотворі. Наші спостереження підтверджують загальноукраїнську тенденцію активного суфіксального словотвору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боброва Т. А. О природе названия и принципах номинации / Т. А. Боброва // Русский язык в школе : научно-методический журнал. – 1974. – № 4. – С. 74–79.
2. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи / В. Н. Вовк // Природа вторичности номинации. – К., 1986. – 142 с.
3. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация : Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230–293.
4. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / В. О. Дворянкін; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2006. – 23 с.

5. Лєснова В. В. Номінація рис людини в українських східнослобожанських говірках : [монографія] / В. В. Лєснова. – Луганськ : Альма-матер, 2004.

6. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку / Є. А. Карпіловська // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 20. – С. 28–32.

7. Павел В. К. Лексическая номинация (На материале молдавских народных говоров) / В. К. Павел. – Кишенев : Штиинца, 1983. – 230 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005 – 688 с.

2. Словник говірок Вінниччини : [рукопис] / Зберігається у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського на кафедрі української мови.

3. Словник українських говорів Одещини / Редкол.: О. І. Бондар (голов. ред.), Л. І. Хаценко (заст. голов. ред.), Т. Ю. Ковалевська та ін. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. – 224 с.

Анастасія Ткаченко (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗИМОВА КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОДОЛЯН КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ С. ГУБНИК ГАЙСИНЬСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зимовий цикл свят – це хліборобські свята, які зберегли багато старовинних народних звичаїв та вірувань. Усі ці вірування найтісніше пов'язані з життям, природою, засновані на пізнанні й

освоєнні навколишнього середовища людиною. Люди, життя яких було тісно пов'язане з навколишнім світом, вірили у можливість впливу на природу. У цей важливий момент можна було здобути бажане щастя, багатство й мир на наступний рік. Треба було лише вміти їх закликати й замовити за допомогою системи обрядових дій, магічних актів, супровідних словесних формул. Цій універсальній мрії й бажанню були присвячені дієства, які відбувалися протягом різдвяного святкового циклу [Сеньків 2001: с. 60].

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою кількістю емпіричних і теоретичних матеріалів для етнолінгвістичної характеристики календарної обрядовості подолян в цілому й зимової зокрема. Важливим є накопичення такої інформації для етнолінгвістичного дослідження традиційних зимових обрядів України, кінцева мета якого – реконструювати прастан обрядів слов'ян та з'ясувати мотиви їх номінації.

Мета статті – проаналізувати репрезентацію лексики зимової календарної обрядовості подолян в діалектних текстах.

Джерельну базу роботи формують польові записи календарної обрядовості с. Губник Гайсинського району Вінницької області, виконані автором за спеціальною програмою В. Л. Конобродської [Конобродська 2003: с. 196–199].

Зимова обрядовість, її номінаційні процеси та причини її виникнення здавна перебувала в полі зору науковців. До вивчення цього питання зверталися П. Г. Богатирьов, Л. Виноградова, В. Гнатюк, О. Курочкін, І. П. Сахарова, І. М. Снегірьов, А. В. Терещенко, В. І. Чічеров. Вони здебільшого намагались

описати обрядові дії на певній території, вдавалися лише до етнографічного аналізу, не звертаючи уваги на мовний аспект дослідження.

Головне спрямування новорічного та різдвяного комплексу свят – досягнути доброго врожаю, приплоду худоби, добробуту в родині, а для цього треба було заручитися підтримкою духів. Кожна магічна дія, акт, слово, обрядові пісні – все це було колись магічними ритуалами, воно розкриває віру, світоглядні вірування, бажання, прагнення, життя та ідеали наших предків.

У різдвяному комплексі однією з кульмінаційних точок був вечір у переддень Різдва, який у досліджуваній місцевості називається *С'ва'тмиї 'веч'ір* або *С'а'тмиї 'веч'ір*. У цей день селяни готувалися до свята: прибирали в будинках, готували пісню вечерю, яка обов'язково мала складатися із дванадцяти страв: *на С'а'тмиї 'веч'ір ку'т'а і млин'ц'і / і ва'реники / і капуста 'н'ак 'варат і т'рега / шоб було два'нац'іт' страў / да / два'нац'іт' страў шоб було //* (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.). Також готували страви на наступні святкові дні, яка не обмежувалася конкретним переліком страв чи заборонами, але, готуючи, не можна було куштувати жирне, щоб не згрішити: *ўже рих'туйе 'мама / шо і ни да'їе 'кушати тут / бо ж це ж п'іст / н'і'з'а 'кушати ўже //* (Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.).

Наступного дня дозволялося їсти все: і нежирне, і смажене на олії: *а на д'ругий ден' ўже холо'дец' / ўже 'жирно / ўже гулун'ц'і / ўже 'можна ўсе 'їісти / да / на д'ругий ден' //* (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.); *і це при'ходили та це ўже о'б'ідали і / ўс'о / ўже на Р'ізд'во ўже 'мона було 'їісти ўс'о / ўже і холо'дец'*

/ і коу'баску / і ка'пустичку жир'ненку / і гу'лупчики / і ўс'о / о //
(Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.); а_ўже йак_було Р'ізд'во /
то_ўже туд'і го'товилис' 'тоже / і_ коўба'са була / і_ 'сало
пе'чене / і_ ва'рене / і_ 'жаране / ну_ўс'о було / го'товилис' / ку'т'а
бу'ла // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).

Різдво у досліджуваній говірці святкується 7 січня, що обумовлено православними релігійними поглядами селян. На позначення його назви використовують такі одиниці: Р'ізд'во, Рожд'ество, Рожест'во.

Важливим компонентом обрядів зимового циклу є колядування – обрядовий обхід, який у досліджуваній говірці має такі номінації: кал'аду'вати, кол'аду'вати, а ко'ладка 'обрядова пісня, яка виконується в день Різдва сільською молоддю, що ходить від хати до хати і дістає за співи винагороду'. Колядувати могли як діти, так і люди старшого віку. Другі ходили вже пізно ввечері і вони, на відміну від дітей, *перида'галис'а / ч'ін'л'али 'бороду / йа з'найу із_к'лоча / ч'ін'л'али 'бороду там / нак'рас'увалис'а* // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.). Їх називали 'ражани. Цікаво, що це були не лише світські люди, а й представники церковних санів, які збирали гроші на церковні потреби: *а_г'рош'і п'іш'ли на_церкву // 'бат'ушка хо'диў //* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).

У свято не лише колядували, а й *ви'черу но'сили* (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.). Але основна відмінність між цими діями полягала в тому, що ввечерю носили виключно до родичів: *'л'ажу на пи'ч'і і чи'кайу / коли це ўже та ви'чера / бо 'нести //* (Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.). Носили

переважно у вечірню пору доби, тому й назва була відповідна. Та з часом ця традиція змінила свою темпоральність, зважаючи на те, що взимку темніє занадто рано, і молодше покоління стало вітати родичів зранку наступного дня.

Важливим етапом колядування було обдаровування колядників. Дарунком могло бути все, що завгодно, головне, аби від щирого серця: *гу'р'іх дес' йі'ден / гу'р'іх / о / а то нам йі'ден даў / покал'адували / а в'ін 'вин'іс / даў / ну гу'р'іхи / а в'ін даў / та'каго бара'бол'ка за'мерзла / то 'зерн'ат по ж'мен'і да'вали //* (Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.) *'зерн'ата да'йут / ну шо ж ? / ни 'було то'д'і 'зоўс'ім / 'зоўс'ім ни 'було ж / ко'п'ійки при 'хат'і ни 'було аж //* *там їдем до йід'ного 'д'іда / там гу'р'іх у 'н'ого / в'ін нам да'ваў по гу'р'ішков'і //* *це ми аж туди ше хо'дили //* *а то чи'кайім / 'поки ше / ше / д'іў'чатка будете їти 'в'ідти / млин'ц'і ше ти'чуц'а / та ї 'винесли нам по млин'ц'ов'і //* (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.); *ну_ шо нам да'вали ? //* *шо ў_ 'кого 'було //* *'ранче були та'к'і ма'лен'к'і цукер'ки / пудушеч'ки / а_ н'і / го'рошки та'к'і були / йіх ти'пер ни'ма //* *а_ н'і_ / то_ пик'ли п'ран'іки / ў_ 'кого було моло'ко / та_ї на_моло'ц'і та'к'і 'коржики пик'ли / т'рошки 'сахару / а_ 'сахару ни_ 'було / то_ ва'рили бу'рак 'б'ілії / 'б'ілії цук'ровий бу'рак ва'рили і_ туд'і на_ т'їй 'йушц'і пик'ли ці п'ран'іки //* *'яблука / го'р'ішки //* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).

А для 'ражаних було особливе частування: *ну_ т'і хо'дили з_ м'іш'ком / тим ўже_ т'реба було 'дати коўба'су //* *ше_ п'л'ашку туди 'кинути чи_ соро'коўку з_ го'р'ілкою / 'сала ку'сок чи_ пир'іж'ки //* *туд'і ж ў_ осноў'ному пик'ли пир'іж'ки //* *ну_ шо ў_*

'кого 'було да'вали / з'рош'і да'вали / бо_це те / шо ў_м'іш'ку / то_це так / а_з'рош'і п'ішли на_ц'еркву // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).

У досліджуваній говірці свято Щедрого вечора називалося *Ми'ланки* і святкувалося 13 січня. У цей день діти й дорослі виконували щедрівки, збираючись групами, вітали господарів, бажали їм добробуту та багатства у наступному році: *на_Ми'ланки / Ми'ланки / це то'д'і хо'дили шчидру'вали* // (Записано від Ткаченко М. К., 1935 р.н.); *ше на Ми'ланки 'цейе / шчид'руйут / це Ми'ланки* // (Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.). Господарі в свою чергу віддячували щедрівникам за їхні щирі слова дарунками.

Зафіксовано, що при щедрюванні, як і при колядуванні, не було помічено фактів переодягання молоді, натомість люди старшого віку це практикували, переодягаючись у різного роду різдвяні образи та міфічні істоти: *ста'р'ішч'і то_перед'і'валис'а // ўже там була і_ко'за / і_чорта ро'били // та'кий в'ін / ч'ін'л'али йо'му ф'іст і_роги // було ўс'о та'ке* // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).

Наступного дня після *Ми'ланки* було свято *Васи'л'а, Ва'с'іл'і'я*. Уранці 14 січня хлопчики ходили вітати господарів із Старим Новим роком: *а_Новий р'ік / на_Ва'с'іл'і'я // це було д'руї ден' // 'тоже хо'дили по'с'і'вали // ну лиш_то'д'і / йак Ва'с'іл'і'я було / то_це хо'дили б'ішист'во х'лопчики / бо_д'і'учаткам ни'_розр'і'шалос'а // 'каут / шо_це ни_хара'шо / йак 'д'і'учина їде поздоро'ї'ати з_Новим 'роком / о / то_це х'лопчики хо'дили* // (Записано від Ткаченко М.К., 1935 р.н.); *а на Васи'л'а ше пус'і'вали*

/ о / це ка'зали / с'тарий 'Новий год / Васи'л'а / то 'Новий год / а це с'тарий / чотир'нац'атого 'с'ічн'а / це с'тарий 'Новий год // (Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.); 'д'іти при'ход'ат ўже три ча'са 'ноч'і ўста'йут / три ча'са 'ноч'і ўста'йут / пу'сі'вайут / а х'лопц'і / 'ранче були х'лопц'і // (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.).

Досить архаїчною виявляється функція хлопчиків в обряді святкового засівання. Вона полягала в розсіванні, обсіпанні зерном у хаті під час обходів дворів рано-вранці в перший день Нового року. Хлопці благословляли будинок і господарів, засівали підлогу зерном, в подальшому цукерками і копійками, примовляючи при цьому: *ої пу'л'у / пу'л'у / сам похо'диў / сам похо'диў / 'Бога про'сиў / ої ро'ди / Бо'же / 'жито / пишини'ц'у / 'жито / пишини'ц'у / ў'с'аку пашини'ц'у / о / на Васи'л'а ўро'дилос'а ти'л'а / 'с'ійем / 'війем / поздороў'л'айім з Но'вим 'роком / поздороў'л'айім / ш'час'ц'а здо'роў'л'а // (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.).*

Обдаровували посівальників, як і в попередніх дійствах, тим, що у кого було, але першому обов'язково потрібно було дати гроші, як на почин: *це 'каут / 'первим т'рега 'дати г'рош'і // (Записано від Пасічник Г. І., 1938 р.н.).* У подальшому гроші стали невід'ємним атрибутом посівання.

Водохрещам закінчувався святковий зимовий цикл. На обстеженій території на позначення назви свята використовувалася лише одна номінація *Водох'решча*. Головною і центральною подією свята є обряд освячення води, який відбувався виключно біля річки Південний Буг. Приготування до дійства починалися

попередньо за кілька днів: *'вирубали хрест / об'лили чир'воним борш'чом / бо то'д'і к'васили' раб'і бура'ки / та'к'і чир'вон'і бура'ки к'васили / тим борш'чом об'лили // (Записано від Заболотнюк К. Ю., 1932 р.н.); то_із_ц'еркви хто там / с'тароста чи_ хто про'сили йїх / шо_ при'ход'те на_ Буг та_ ї_ буд'дем го'товити хрест на_ Водох'решча // і_ от_ во'ни б'рали ло'ми / соки'ри / ви'ходили на_ Буг і_ ви'рубували по'лонку і_з_того 'л'оду ро'били хрест // тої хрест п'ідн'імали / клали / а_ ту'д'і / 'ранче_ж йак'шо_ ва'рити боршч / то_ к'васили бура'ки сто'лов'і // та_ й_ тої ро'с':іл / тої боршч / в'ін чер'воний_же_ш / ту'д'і йо'го 'кіл'ка раз / 'к'іл'ка д'н'іу гобли'вали / та_ ї_ в'ін пулу'чау'с'а чир'воний та'кий / 'гарний / 'розовий // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).* Безпосередньо в день свята збиралося майже все село біля річки, приходив церковний служитель і виконував обряд освячення: *ту'д'і при'ходиу 'бат'ушка / 'неу'ч'і / 'дуже л'у'деї ба'гато / ўсе село с'ходило'с'а // ну і_ там с'ва'тили 'воду // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).*

Масляна, яка завершувала зимовий цикл, тривала протягом тижня перед Великим постом. Цей тиждень у досліджуваній говірці називався *сир'опсна ни'д'іл'а* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.), адже *сир* був основним інгредієнтом у приготуванні страв паралельно з яйцями, молоком та маслом: *ў_ осноу'ному це бу'ли ва'реники 'с:иром / пир'їж'ки 'с:иром на_ си'ровац':і пик'ли / млин'ц'і // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).* Характерним було те, що м'ясних страв їсти не дозволялося, хоча це ще не був Великий піст: *м'яс'ного ў ту ни'д'іл'у ўже ни_ 'йїли // (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).*

У період Масляної було прийнято ходити один до одного в гості, вітати господарів, частувати гостей. Ті, хто приходили, обов'язково мали завітати не з порожніми руками, а господарі, в свою чергу, частували їх тим, що було при хаті: *то_це 'к'іл'ка ж'мен' ка'пусти к'вас'анойі / н'і'йакойі ол'ійі / бо_це 'дуже було 'дорого / во'на_лиш з_ 'йушичкою / бара'бол'а ў_мун'д'ерах / 'сало / ў_ 'кого_йе / той би'ре ку'сок / ну_ і_ це_ була та'ка / гойр'ки солоні 'р'ізани із_ ци'бул'койу / із_ ол'ійкойу //* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.). Супроводжувалися такі застілля танцями, співами, грою на музичних інструментах, оскільки вже з наступного дня – аж до Великодня – танцювати було гріхом.

У тиждень Масляної для досліджуваної місцевості було характерним носіння *ко'лодки* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.). За словами інформаторів, це було свого роду сватання, традиційна форма молодіжного спілкування й вибору шлюбного партнера. На Масляну парубки пригощали дівчат пивом, горілкою, солодощами — «купували колодку», приносячи їм додому пляшку горілки або солодощі: *ну_йак'шо бат'ки ўже / 'мама ў_ осноў'ному / шо з'найе / шо_йе / ў_хат'і_йе 'д'іўчина / то_во'на го'товилас' там шос' / ка'пусту там ту'шила чи_гулубчик / чи_може_вареники там во'на ва'рила // в'ін при'ходиў / клаў п'л'ашку на_ст'іл // ну_мама ўже там за'куску і_с'ідали / с'ідали / с'ім'йа с'ідала ве'черати і_ўже_цей_хлопиц' с'ідаў // ну_пови'черали // йак'шо с'ім'йа ви'лика / йак'шо та'к'і / 'дуж'і / шо_могли 'випити ту_п'л'ашку / шо_в'ін при'н'іс / то_бат'ко_клаў_ше_там_сво'йу //* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.).

Дівчина ж повинна була протягом посту аж до Пасхи думати, чим же віддячити парубкові. Не можна було ігнорувати *кунуван'а колодки*. Тому дівчата вишивали хустинки із квітами по чотирьох куточках. Це і називалося *колодкою*. Але майстерність їх перевірялася тим, що вишити треба вміти так, щоб ці квітки були однаково гарні що спереду, що ззаду: *ну треба було ўм'іти вишити так / шоб воно було однаково вишите шо на лице / шо на вивор'іт' // його по'н'ати ни можна було / де лице / а де вивор'іт' //* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.). Колодку віддавали на церковній дзвіниці: *це треба було їти на дз'в'іниц'у і там на дз'в'іниц'і в'ідати цей с'в'їй долг //* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.). А часто хустинку вручали просто на церковному подвір'ї: *то дехто та'ко на цир'коўному там пуд'в'ір'ї в'ід:а'ваў це ўсе /* (Записано від Бахтинської Р. С., 1939 р.н.). В ідеалі «колодка» мала завершуватися логічним ланцюжком: сватання – весілля.

Таким чином, зимовий цикл у подолян формується з таких свят: *С'ва'того 'вечора, С'а'того 'вечора; Р'їзд'ва, Рожд'єст'во, Рожєст'ва; Ми'ланки; Ва'с'їл'їя, Васи'л'а; Водох'рєшча; Мас'л'анойі*. Кожне із свят має свої атрибути (*кол'адка, хрєст, сир, ко'лодка*) та обрядодії (*с'ва'тити 'воду; 'вирубати хрєст; по'с'ї'вати; кал'аду'вати; кол'аду'вати; ви'черу 'нести*).

Усі календарні, зокрема зимові, обряди мають свою давню багатовікову історію. Витоки цих обрядів сьогодні не відомі їх виконавцям, однак мова закарбовує мотивацію, етимологію обряду через слово, через обрядовий діалектний текст. Отож фіксація і

вивчення таких текстів наближує до пізнання етнічної самобутності українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конобродська В. Л. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики : навч. посіб. / В. Л. Конобродська. – Житомир, 2003. – 236 с.

2. Сеньків І. Різдво в народних віруваннях і обрядах гуцулів / І. Сеньків // Народна творчість і етнографія. – 2001. – № 1/2. – С. 61–69.

Маргарита Цимбалюк (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРИЗВИСК М. ГНІВАНЬ ТИВРІВСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі актуальність даної теми є очевидною, оскільки це обумовлено складними процесами розбудови незалежної Української держави, творення політичної нації. Мова – це не лише засіб спілкування, а й головний чинник об'єднання нації, оскільки забезпечує єдність, вільний та культурний розвиток національної спільноти, відповідає за збереження національної ідентичності, духовного і ментального розвитку, а, отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості [Гумбольдт 1984: с. 80].

Особові назви виникають у мові кожного народу в різні періоди, серед різних соціальних прошарків, з різних причин і творяться за допомогою найрізноманітніших мовних засобів.

Відомий дослідник слов'янської антропонімії М. Морошкін, покликаючись на своїх попередників К. Вейнгольда та Й. Коллара, зазначав, що «особові назви мають важливе значення не тільки як матеріал мови, але і як пам'ятка народних поглядів, понять і уявлень, а в них нерідко відображений дух народу краще від інших історичних пам'яток; у цьому випадку імена служать скороченою історією внутрішнього народного побуту і духу» [Худаш 1977:с. 11]. Саме тому ономастика загалом й антропонімія дають цікаву й надійну інформацію для наук різних гуманітарних профілів.

Уся сукупність власних імен називається ономастикою, а відповідна галузь, яка вивчає систему особових імен – антропонімікою. Вона є важливим джерелом дослідження лексичного багатства мови, адже в її скарбниці є назви різних предметів і понять, що давно вже перестали вживати, зникли з життя. Тож науковий опис українських прізвищ та прізвиськ є актуальним дослідницьким завданням.

Об'єкт дослідження прізвиська м. Гнівань Тиврівського р-ну Вінницької області.

Предметом дослідження є номінаційні процеси в антропоніміконі м. Гнівань Тиврівського р-ну Вінницької області

Мета роботи аналіз семантико-мотиваційної структури неофіційних антропоніміконів м. Гнівань Тиврівського р-ну Вінницької області.

Прізвисько, вуличне прізвисько, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу. Відомий дослідник сучасної та історичної

ономастики П. П. Чучка дає таке трактування цього поняття: «Термін в українській мові фіксується з XIV ст. Прізвисько – найчисельніший, найрізноманітніший і наймінливіший клас антропонімів. Його ресурси – як в апелювативній, так і в онімичній лексиці» [Чучка 2000: с. 395].

Прізвиська і прізвища в антропонімічній системі функціонують паралельно. Прізвисько та прізвище закріплюються за всіма членами сім'ї і навіть за наступними поколіннями. І якщо воно потрапляло в будь-які державні канцелярські папери, то перетворювалося в прізвище.

Лексичними ресурсами прізвищ українців служили особові імена та прізвиська, а також імена по батькові. Однак перед тим, як стати прізвищем, майже кожне з таких слів уже виконувало роль родового прізвиська. А звідси випливає, що прізвища спеціально не утворювалися: ними ставали вже готові слова, які протягом кількох поколінь при особових іменах виконували роль родових прізвиськ.

Помітне місце в сучасних прізвиськах відапелювативного походження посідають оніми, за етимологією їх можна поєднати із специфікою мовлення носія. Воно стосується особливостей вимови окремих звуків, слів, слів-паразитів та вживання нетрадиційних виразів.

Прізвиська здебільшого базуються на підґрунті місцевих говірок. Походження прізвиськових назв потребує особливого підходу, виваженого з одного боку на те, що прізвиськова онімна лексика частіше всього формується за принципами, що часто не співпадають із традиційним лінгвістичним підходом до тлумачень

різних назв. З іншого боку, важливим чинником у формуванні прізвиськ є психологічне середовище, яким може бути школа, дитячий садок, вулиця. Засвідчені навіть такі випадки, що генеологія прізвиська несла за собою історію людини та її родини, близьких людей.

Під час досліджень було виявлено низку відапелятивних прізвиськ, за ступенем експресивності ми їх поділяємо на:

– емоційно забарвлені, які в свою чергу поділяються на дві підгрупи:

1) позитивно забарвлені (*Слюнька* – походить від прізвища Слинко; *Кульбабка* – походить від прізвища Колібабчук; *Блошка* – маленька дитина, яка постійно всіх зачіпає. *Птєньчик* – чоловік маленького зросту; *Мадам Брошкіна* – жінка, яку все завжди цікавить, вишукано одягнена, гордовита; *Бараболька* – на бараболю казала бараболька, в дітей і онуків залишилось прізвисько; *Кубік* – широкоплечий чоловік; *Реготуха* – людина, яка постійно сміється; *Зацяпа* – жінка яка має маленький зріст);

2) негативно забарвлені (*Дядьола* – пішло від слова «дядько»; *Хмарожений* – відлюдкувата людина; *Каструля* – чоловік, який має велике пузо; *Дишля* – дуже високий та худий парубок; *Очкарик* – людина, яка постійно носить окуляри; *Чукча* – людина, яка мала чорне волосся та смуглявий колір обличчя; *Чипушило* – парубок, який не слідкує за своїм зовнішнім виглядом; *Шльоп-нога* – людина, яка шкандибає на одну ногу; *Бабун* – хлопець в якого дуже велика голова; *Книш* – людина з блідим кольором обличчя; *Льоха* – товста жінка);

– нейтральні (*Кашоварка* – повариха в шкільній їдальні; *Фрейлик* – чоловік-баяніст, який грав польки на акордіоні; *Лісник* – сторож лісу).

З усієї сукупності прізвиськ м. Гнівань Тиврівського р-ну Вінницької області, можна виокремити відапелятивні та відонімні групи.

Відапелятивні прізвиська мотивовані особовими та неособовими назвами:

Серед прізвиськ, які мотивовані особовими назвами, можна виділити – назви осіб за видом заняття, спорідненістю та професією (*Лісник* – сторож лісу; *Кашоварка* – повариха в шкільній їдальні; *Карась* – батько був рибак і постійно привозив додому карасиків, так і прозвали хлопчиків по їх лінії «карасі»; *Пліточка* – жінка рибака; *Дериземля* – сільський голова; *Золотопуп* – чоловік в якого багато грошей, працює в банку; *Храмуля* – хлопець, який грає в футбольній команді, постійно отримує травму в одному й тому ж місці; *Фрейлик* – музикант-баяніст, який грав польки на акордіоні).

Відапелятивні прізвиська, котрі мотивовані неособовими назвами, умовно поділяємо на такі групи: за віком, за певними діями, національною належністю носія, походженням від апелятива, за емоціями.

- За віком: *Блоха* – маленька дитина, яка постійно скаче в очі; *Лоб* – здоровий хлопець; *Мечик* – найменший хлопчик у сім'ї; *Безитанько* – маленька дитина; *Махамор* – малий; *Сопля* – маленький хлопчик.

Особливістю прізвиськ співвідносними із певними діями, є те, що вони мотивуються реальними фактами із життя. На досліджуваній території ми виявили такі іменування: (*Сніпок* – тому, що постійно підв'язував куртку хустиною; *Кацапка* – розмовляє по російському; *Судьба* – ворожить на картах; *Кан* – людина, яка гарно грає футбол; *Мавпа* – людина, яка постійно скаче; *Огірок* – любив кидатися в дітей огірками; *Пея* – не міг вимовити слова «співаю», а вимовляв «пея», тому так і прозвали; *Кемел* – людина, яка плюється; *Джуй* – людина, яка постійно жує жуйку; *Геделі* – був дуже розумним і любив логічно мислити, *Калатушкін* – людина, яка багато говорить без толку; *Командьорша* – людина, яка постійно командує.

На досліджуваній місцевості ми можемо виділити відетнонімні іменування за національною належністю: *Француз* – людина маленького зросту із гарними манерами поведінки, як заведено у Франції; *Жидівка* – походить з єврейської сім'ї. Відетнонімні прізвиська не виражають національного походження їх носіїв. Прізвиська цієї групи є нового походження, яке зумовлене поширенням у західному регіоні України явищем заробітчанства українців в Польщі, Америці (*Поляк, Америкос*).

Походження від апелятива: *Барабольшка* – на картоплю казала барабольшка; у дітей і онуків залишилось прізвисько; *Кабан* – часто повторював слово «кабан»; *Покришка* – любив висловлюватись «хата-покришка»; *Хівра* – обзивала сусідів цим словом, тому і прозвали її так; *Цапки* – тримали кіз колись; *Монтанчиха* – походить від її чоловіка, тому що любив вставляти в розмови слова «монтана».

- За емоціями: *Злюк* – людина, яка постійно ходить з незадоволеним обличчям; *Нюня* – людина, яка постійно плаче; *Реготуха* – людина, яка постійно сміється; *Боров* – постійно похнюплений; *Залізний мен* – чоловік, який ніколи не показує своїх емоцій; *Хмарожений* – відлюдькувата людина; *Харьок* – людина сміється часто).

У неофіційній антропонімії активно фіксуються в лексико-семантичних групах:

- іменування співвідносні з розряду «*nomina personalia*», які характеризують особу за зовнішніми ознаками (*Ділова ковбаса* – дуже модна дівчина; *Птеньчик* – чоловік маленького зросту; *Педігрі* – дуже худощавий та смуглий; *Зацяпа* – жінка, яка має маленький зріст; *Льоха* – товста жінка; *Пончик* – товста жінка; *Чукушка* – маленького зросту чоловік; *Книш* – людина з блідим кольором обличчя; *Шльоп-нога* – людина, яка шкандибала на одну ногу; *Лупоглазий* – має дуже великі очі; *Дикобраз* – стирчать волоси в різні сторони; *Вулик* – високий і товстий чоловік; *Клапан* – хлопець, який має великі *Чипушило* – людина, яка не слідкує за своїм зовнішнім виглядом).

Для утворення прізвиськ за зовнішніми ознаками носія широко використовуються експресивні засоби мови, у тому числі й такі засоби художнього зображення, як метонімія, алегорія, гіпербола, метафора, іронія. Саме експресивність значною мірою спричиняє те, що більшість прізвиськ цього розряду є образливими для їх носіїв [Чучка 1969: с. 264].

Походження від прізвища: *Зеня* – від прізвища Зеньковська; *Хома* – від прізвища Хоменко; *Панас* – від прізвища Панасюк;

Ленік – від прізвища Ленін; *Гулька* – від прізвища Гулько; *Гася* – від прізвища Гонсаровський; *Падафа* – від прізвища Падафійчовський; *Пріма* – від прізвища Прімаковський; *Лео* – від прізвища Леончук; *Дамка* – від прізвища Адамович; *Лев* – від прізвища Левченко; *Слюк* – від прізвища Салюк; *Каліка* – від прізвища Колісніченко; *Зельда* – від прізвища Зелінський; *Лушпак* – від прізвища Ліщишин.

Л. Т. Масенко зазначає, що «прізвиська, зокрема й спадкові, були невід’ємною рисою сільського народного антропонімікону. Показово, що навіть офіційне закріплення прізвищ не змогло витіснити вуличні прізвиська, які дожили до нашого часу» [Масенко 1990: с. 31–32].

Отже, можна зробити висновок, що найпоширенішими серед прізвиस्क є відапелятивні прізвиська. Відонімні прізвиська також мають широку мотивувальну базу. Проблемними й актуальними для сучасного мовознавства залишаються питання семантичної та словотвірної специфіки, класифікації системи прізвиस्क української мови котра стане основою для створення ономастичних словників та сприятиме розвитку національної антропонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и их влияния на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984.
2. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища / Л. Т. Масенко – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990.
3. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш – К. : Наукова думка, 1977.

4. Чучка П. П. Прізвисько // Українська мова : енциклопедія / П.П. Чучка . – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 395.

5. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : дис. ... доктора філол. наук : 10.661 – мови народів СРСР (українська мова)/ П. П. Чучка. – Ужгород, 1969. –264 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Безуз Кріна Сергіївна – студентка IV курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (спеціальність „Українська мова і література”). Наукові інтереси: лексикологія, лексикографія, етнолінгвістика, ботанічна номенклатура української та румунської мов, міжмовні контакти, лінгвокультурологія.

Бондар Руслана Тимофіївна – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 035.01 Філологія. (Українська мова і література). Наукові інтереси: український ономастикон.

Бондаренко Олександр Олександрович – студент I курсу факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність «Українська мова і література»). Наукові інтереси: історія української мови, ономастика.

Бублик Анастасія Сергіївна – студентка IV курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексикологія, краєзнавство.

Булавук Булавук Ольга Василівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, літературознавство.

Бригида Олександра Олександрівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Українська мова й література»). Наукові інтереси: особливості подільських говірок.

Бурковецький Станіслав Олександрович – студент III курсу факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси: регіональна ономастика.

Волосенко Ольга Валеріївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, регіональна антропоніміка.

Врублевська Тетяна Василівна – здобувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, викладач кафедри українознавства Вінницького національного медичного університету імені Миколи Пирогова. Наукові інтереси: лінгвоконцептологія, літературна ономастика.

Гнаткович Уляна Віталіївна – студентка II курсу факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Напрямок підготовки 6.020303 Філологія* Українська мова і література. Наукові інтереси: лексикологія, діалектна фразеологія.

Горшкова Марія Русланівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: лексикологія, діалектологія.

Господарчук Ярослава Віталіївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія, етнолінгвістика, новітні технології у викладанні мови.

Дармофал Катерина Віталіївна – студентка 2 курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: подільське краєзнавство

Денисюк Олександра Василівна – студентка III курсу факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; спеціальність «Українська мова і література». Наукові інтереси: історія української мови, ономастика.

- Джугір Оксана Валеріївна** – студентка факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси: регіональна діалектологія.
- Довганюк Юлія Леонідівна** – студентка 4 курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова та література». Наукові інтереси: літературне краєзнавство.
- Загородна Марія Михайлівна** – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: лексикологія, фразеологія.
- Закутня Анна Юріївна** – аспірант 2-го року навчання кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; спеціальність «Українська мова». Наукові інтереси: історична лексикологія та діалектологія української мови, стилістика, соціолінгвістика, мова міста, мова української реклами, історія і мова українських періодичних видань.
- Зозуля Катерина Сергіївна** – студентка II курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: подільське краєзнавство.
- Кабалюк Альона Вікторівна** – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.
- Калюжна Ліліана Володимирівна** – студентка III курсу економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва. Наукові інтереси: діалектологія, історія української мови.
- Коваль Марина Іванівна** – студентка II курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: подільське краєзнавство.

Колісниченко Валентина Сергіївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: вивчення студентського сленгу, формування мовної компетентності вчителя-словесника, діалектологія, етнолінгвістика.

Комарницький Єлисей Петрович – студент III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: історія мовознавчої науки, вітчизняна діалектологія.

Копиця Роман Михайлович – студент III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, регіональна антропоніміка історія мовознавчої науки, вітчизняна діалектологія.

Косарева Аліна Михайлівна – студентка II курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, краєзнавство.

Крилевська Альона Сергіївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: проблеми діалектології та регіональної подільської лексикології.

Лавренчук Юлія Сергіївна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: діалектологія, краєзнавство, літературознавство, театрознавство

Луценко Анна Ігорівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Сельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

спеціальність «Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Мазур Анастасія Валентинівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: лінгвістика тексту письменників-подолян.

Медведєва Анастасія Петрівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, регіональна антропоніміка українська діалектологія, особливості говорів Вінниччини, зв'язок української діалектології та сучасних інформаційних технологій.

Меланишена Анастасія Юрївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: етнолінгвістика, подільська регіональна лексикологія.

Мельник Оксана Анатоліївна – здобувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, викладач Вінницького коледжу Вищого навчального закладу "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна". Наукові інтереси: ономастика: регіональна ергонімія, регіональна ойконімія.

Микуцька Олена Володимирівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: сучасний український літературний процес; історія української мови та літератури; словотвір української мови; ономастика, педагогічна діяльність.

Мільчановська Ліана Володимирівна – студентка IV курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького

національного університету; спеціальність „Філологія. Українська мова і література”. Наукові інтереси: ономастика, фразеологія.

Морозова Ольга Вікторівна – здобувач ступеня вищої освіти магістра 1 року навчання факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; спеціальність «Українська мова і література» Наукові інтереси: українська діалектна фразеологія.

Музика Вікторія Вікторівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія.

Пастушенко Антоніна Миколаївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Українська мова і література. Редагування освітніх видань». Наукові інтереси: подільська діалектологія, етнолінгвістика.

Скриганюк Вікторія Анатоліївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Сорока Тетяна Юріївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська ономастика.

Супріган Вікторія Олегівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: теорія номінації, номінація рис людини в центральноподільських говірках.

Ткаченко Анастасія Володимирівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Українська мова й література»). Наукові інтереси: діалектологія, етнолінгвістика, подільська регіональна лексика.

Цимбалюк Маргарита Юрійівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія*. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, регіональна антропоніміка.

Науково-навчальне видання

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

***Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів, аспірантів і молодих учених
(м. Вінниця, 6-7 квітня 2017 р.)***

*Авторське редагування
Верстка – І. В. Гороф'янюк
Обкладинка – І. В. Гороф'янюк*